Catechismus/ oft Onderwijsinge inde Christelijcke Religie/ welcke inden ghereformeerden Euangelischen Kercken eñ Scholen der Nederlanden gheleert eñ gheoeffent wert.

Mitsgaders de Christelijcke Ceremonien ende Gebeden.

MIDDELBVRGH,
By Rich. Schilders, Drucker der Staten s'Landts van Zeelandt.
Anno M. D. XCI.

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK

Catechismus/ofte onderwijsinge inde Christelijcke Religie.

De eerste Vraghe.

WElck is uwen eenighen troost/ beyde int leuen ende steruen?

Antwoorde.

Dat ick met lijf eñ Siele a/ beyde int leuen eñ sterue b/ niet mijn/ maer mijns ghetrouwen Salichmakers Jesu Christi eygen ben c/ die met sijnen dierbaren bloede/ voor alle mijne sonden volcomelijck betaelt d/ ende my wt allen gewelt des Duyvels verlost heeft e/ ende also bewaert f/ dat sonder den wille mijns Hemelschē Vaders/ gheen haer van mijnen hooft de vallen can g/ jae ock dat my alle dinck tot mijner salicheyt dienen moet h/ daerom hy my ock door sijnen heyligen Geest/ des eewigen levens verseckert i/ ende hem voortaen te leuen van herten willich/ ende bereydt maeckt k.

2 Vra. Hoe veel stucken sijn v noodich te weten/ op dat ghy in desen troost salichlijck leven eñ sterven moegt?

Ant. Drije stucken l. Den eersten hoe groot mijne sonden ende ellende sy m.

Den anderen/ hoe ick van alle mijne sonden/ eñ ellendicheyt verlost werde n.

Den derden/ hoe ick Godt voor sulcke verlossinge sal danckbaer sijn o.

Dat eerste Deel.

Van des menschen ellendicheyt.

3. Vra. Waer uyt kent ghy uwe ellendicheyt?

Ant. Wt der Wet Gods p.

4. Vra. Wat eyscht de Wet Gods van ons?

Ant. Dat leert ons Christus in coner summa

De eerste Sondach.

a 1. Cor. 6. 19
b Rom. 14/8
1. Thes. 5. 9. 10
c Joan. 6/37. 39/40. eñ 10. 27. 28. 29.
1. Cor. 3/22.
d 1. Pet. 1/18. 19.
1/Joan. 1. 7
Ende 2/2
e Heb. 2. 14. 15
1 Joan. 3. 8
f Joan. 6. 39
ende 10/28/29
ende 17. 12
g Mat. 10. 30
Luce 21. 18
ende 56. 9
h Gen. 5. 3. 4. 5
ende 8. 28
Genes. 50. 20
i Eph. /4/ 30
2 Cor. 1/22
Ende 5. 5.
Ephe. 1. 13/14
Rom. 8. 15. 16
k Rom. 7/22
ende 8/14
l Luc. 24/47.
1 Cor. 6. 11
Tit. 3. 3

2 Sodach.

m Rom. 5. 10
tot 20.
n Joan. 3. 16

eñ 17. 3. o Psal. 50. 14. ende 116. 12. Mat. 5/ 16. Rom. 6/11. 12. 13. Eph. 5. 8. 2. Tim. 2/ 15. 19. 21. 1. Pet. 2/9/11. 12. p Rom. 3/20. ende 7. 7. 8. 9. 10. 11.

a Matt.22/37 Luc.10/27.
b Pſal.14.1.3 en 53/2.3.4. Ro.3.10/23. 1.Joan.1/8
c Ro.1.30.31 ende 8/7.
3. Hoodach. Epheſ.2.3. Ende 4.18 Col.1/21 Tit.3/3
d Gen.1.31
e Ge.1.26.27 Eccleſ.7/29 Eph.4/24 Col.3/10
f 2.Cor.3.18 Apoc.4/8.9 10.11.
g Gen.3/2.3. etc. Rom.5/12/18.19.
h Pſalm.51/7 Geme.5.3 Epheſ.2/3 i Gen.6/3.5 ende 8.21. Job.14/4. en 15/14/16
4. Hoodach. Pſal.4/1.3 Eſai.53.6 k Joan.3/5 Ezec.11/19.20. Epheſ.2.5 Jac.1.8 l Job 25/4 Matt.18.23/24 etc. Luc.17/10. Eph.4/24. m Geneſ.3.4.18/14. Joan.8/44 2.Cor.11/3 n Eccl.7/29. Luc.15/13. Rom.5/12.

Matth.int 22 a. Ghy ſult liefhebben God dijnen Heere van gantſcher herten, van gantſche zielen, van gantſchen ghemoede, ende van alle crachten. Dit is het eerſte ende het groot Ghebo Dat ander is deſen ghelijck: Ghy ſult dijnen naeſten liefhebben als dy ſelven. Aen deſe twee ghe boden hangt de gantſche wet, ende de Prophet

5. Vra. Hont ghy dit al volcomelijck houden

Ant. Neen ick b/ Want ick ben van natuere ghenepcht/ God ende mijnen naeſten te haten

6. Vra. Heeft dan God den menſche alſo boo ende berkeert gheſchapen?

Ant. Neen hy d/ Maer Godt heeft den menſche goet/ende na zijn evenbeelt gheſchapen. dat is/in ware gherechtichept ende heylichept e op dat hy God ſijnen ſchepper recht kënen/ hen van herten lief hebben/ende met hem in eenwig ſalichepdt leven ſoude/ om hem te loven ende t prijſen f.

7. Vra. Van waer comt dan ſulcke verdoruen aert des menſchen?

Ant. Wt den val' ende onghehoorſaemhep onſer eerſter Voorouderen/Adams ende Eue in Paradijs g/ daer onſe natuere alſo is verdorue gewordẽ/dat wy alle in ſonden ontfanghen e geboren werden h.

8. Vra. Maer zijn wy alſo verdoruen/dat wy gantſchelijck onbequaem zijn tot eenighen goe de/ende ghenepcht tot allen quade?

Ant. Jae wy i. Ten ſy dan dat wy door den Gheeſt Gods wederghebozen werden k.

9. Vra. Doet dan God den menſche niet on recht/dat hy in zijne Wet van hem hepſcher/ da hy niet doet en can?

Ant. Neen hy: Want Godt heeft den menſche alſoo gheſchapen/ dat hy dat conde doen Maer de menſche heeft hem ſelven/ende alle ſij ne naecomelinghen/ door d'ingheven des Duy uels m/ende door moetwillige onghehoorſaem hepdt/ der ſelven gaven berooft n.

10. Wa

10. Vra. Wilt God sulcke ongehoorsaemheyt ende afual des menschen onghestraft laten?

Ant. Neen hy gheenslins: maer hy vertoont een schrickelyck a/ beyde over de aengebozen b/ ende werckelycke sonden c/ ende wil die door een rechtueerdich oordeel tydelyck ende eewichlyck straffen/ also hy selue ghesprooken heeft d:

Vervloeckt sy een yeghelyck, die niet en blijft in alles dat gheschreuen is inden boeck des Wets, dat hy dat doe.

11. Vra. Is dan God oock niet barmhertich?

Ant. God is wel barmhertich e/ maer hy is oock rechtueerdich f/ daerom hy eyscht zijne gerechticheyt/ dat de sonde/ welcke tegē de allerhoochste Majesteyt Gods ghedaen is/ oock met der hoochste/ dat is/ met de ewighe straffe aen lijf ende siele ghestraft werde g.

a Gen. 2/17. 2. Thes. 1.8.9 Heb. 10. 21. b Rom. 5.12 14.21. ende 6/23. c Psal. 51/7 Ephe. 2.3. 1 Io. 1.18. ende 3.9. etc. Eph. 5/6 2. Pe. 3/4-5.6 d Deu. 27.26 Galat. 3/10 e Exo. 34/6 Psalm. 86.15 en 103/8. etc. Ephes. 2.4 f Exod. 20/5 Psalm. 5.5 2. Cor. 6/14 g Mat. 10/28

Dat ander deel.

Van des menschen verlossinghe.

5. Sōdach.

12. Vra. Aenghesien wy dan nae rechtueerdich oordeel Gods/ tydelycke/ en eewighe straffe verdient hebben/ isser eenighen middel/ daer door wy dese straffe ontgaen mochten/ ende met God versoent worden?

Ant. God wil dat sijner gherechticheydt ghenoech geschiede h/ daerom moeten wy der selver/ oft door ons selues/ oft door eenen anderen voldoen i.

h Gen. 2/17. Exod. 20/5 ende 23/7 i Rom. 8/3. 4.

13. Vra. Maer connen wy door ons selues voldoen?

Ant. In gheenderley weghe: Maer wy makē oock de schult noch dagheliycks meerder k.

k Iob. 9/2.3. en 15/15.16 Iac. 3.2. Mat. 6.12 en 18/24/25.

14. Vra. Can oock erghens een bloote Creatuere gevonden werden/ die voor ons voldoe?

Ant. Neent: Want ten eersten en wilt God aē/ gheen ander Creatuere de schult straffen/ die de menschē ghemaeckt heeft l. Ten anderen/ so en can oock gheen bloote Creatuere/ den last des eewighen toorns Godes tegen de sonde dragen/

l Genes. 2.17. Exod. 23/7 ende 32/33 Rom. 8.3 Hebr. 2/14

a Psal.130/3 Esaie.33/14. Hebr.12/29 Apoc.5/3/4/5
b Genes.3.15 Rom.5/15.etc 1.Cor.15.20
c Esa.53.9.11
d Esaie.9/5 Jerem.23.6 1 Pet.3.18

6. Sondach.

e Gene.2/17 Rom.5/12/15 ende 8/3 1.Cor.15/21/47
f Esai.53.9. 10.11. Jerem.33.15. 1.Petri 3/18. Heb.7.26.27.
g Esaie 53/8 Acto.2/24 1.Pet.3/18.
h Esaie 43/11 Osea 13/4 Joan.3/16 Acto.20.28 2/Cor.5/19. 1.Joan.1/2 ende 4/9
i Matt.1/23. Esa.7/14 Luc.2.11 Joan.14.6 1/Timo.2/5 ende 3.16.
k 1.Cor.1/30.
l Ge.3/15
m Ge.22.18. ende 26/4 ende 49/10/11 Act.3/22/23 24.ende 10/43 Rom.1.2 Heb.1.1
n Joan/5/46. Heb.7/ende 8. en 9.en 10.7

7. Sondach.

o Rom.10/4 Gal.2/24 ende 4.4. Heb.1/1.

ende andere daer van verloſſen a.

15. Vra. Wat moeten wy dan voor eenen mid delaer ende verloſſer soecken?

Ant. Eenen sulcken/ die een warachtich b end rechtveerdich mensch sy/ ende nochtans oock sterecker dan alle Creaturen/ dat is/ die oock me de warachtich God sy c.

16. Vra. Waerom moet hy een warachtich/ e rechtveirdich menschе zijn?

Ant. Om dat de rechtveerdicheyt Gods voor dert/ dat de selve menschelycke natuere/ die geson dicht heeft/ voor de sonde betaele e/ ende dat een menschе/ selve een sondaer zijnde/ niet en can voo andere betalen f.

17. Vra. Waerom moet hy tsamen een waer achtich God zijn?

Ant. Op dat hy uyt cracht zijner Godheyt/ d laſt des toorens Godes/ aen sijner menscheyt dra ghen g/ ende ons de verlozen gherechtigheyt ende leven oprechten/ ende wedergheven moch te h.

18. Vra. Maer wie is de selve middelaer/ di t'samen een warachtich / God / ende een wae rachtich rechtveirdich mensch is?

Ant. Onse Heere Jesus Christus i/ die one van Gode tot wijsheyt / rechtveirdichmakinge heylichmakinge/ ende tot verloſsinge gewozden is k.

19. Vra. Waer uyt weet ghy dat?

Ant. Wt den heyligen Evangelio/ dwelc God selve eerstelijck int Paradijs geopenbaert heeft l, ende naemels door de heylige Patriarchen ende Prophеten laten vercondigen m/ ende door de offerhanden/ ende ander ceremonien des wets/ laten voorbeelden n/ ende ten lesten door zijnen eenghebozenen Sone vervult o.

20. Vra. Worden dan alle menschen wederom door Christum salich/ alsoose door Adam zijn verdoemt gewozden?

Ant. Neense/ maer alleen de ghene/ die hem door

door een oprecht geloove werden ingelijft / ende alle syne weldaden aennemen a.

21. Vra. Wat is een oprecht gheloove?

Ant. Een oprecht geloove en is niet alleen een seker weten / oft kennisse / daer door ick all' doorwaerachtich houde / dat ons Godt in sijn Woort gheopenbaert heeft b / Maer ook een seker vertrouwen c / dwelck de H. Geest d: door dat Evangelium e / in mijn herte werckt / dat niet alleen anderen / maer ook mij vergevinge der sonden / eeuwige gerechtichepdt ende salichept / van God geschoncken sy f / uyt louter ghenaden / alleen om de verdienste Chzisti willc g.

22. Vra. Wat is dan eenen Chzisten noodich te gelooven?

Ant. All' wat ons in den Evangelio belooft werdt h / dwelck ons de Artyckelen onses alghemeynen / ende ongetwyffelden Chzistelijcken geloofs / in eener summa leeren.

23. Vra. Hoe luyden de Artijckelen?

Ant. 1 Ick gheloove in God, den Vader, den Almachtigen, Schepper des Hemels ende der Aerden.

2 Ende in Iesum Christum synen eengeborenen Sone, onsen Heere.

3 Die ontfangen is van den Heyligen Geest, geboren uyt de Maget Maria.

4 Gheleden heeft onder Pontio Pilato, is ghecruyst, gestorven, ende begraven, nedergedaelt ter hellen.

5. Ten derden daghe wederom op gestaen van den dooden.

6. Opgevaren ten hemel, sittende ter rechterhant Godes des almachtigen Vaders.

7. Van daer hy comen sal, om te oordeelen, de levende, ende de dooden.

8. Ick gheloove in den heyligen Gheest.

9. Ick gelooye een heylige algemeyne Christelijcke Kercke, de ghemeynschap der heyligen.

a Psal. 2. 12. Esai. 53. 11. Joan. 1. 12 ende 3. 36 Rom. 11. 20 Heb. 4. 2 ende 10. 39

b Heb. 11. 1. 3 Jac. 2. 19

c Rom. 3. 12. ende 5. 1. ende 10. 10 Gal. 2. 20 Eph. 3. 12

d Matt. 16. 17 Joan. 3. 5 1. Cor. 12. 3 ende 2. Cor. 4. 13. Galat. 5. 22 Phil. 1. 29

e Marc. 16. 15. 16 Act. 16. 14 Rom. 1. 16. ende 10. 17 1. Cor. 1. 21. en 15. 1. 2. etc.

f Hab. 2. 4 Rom. 1. 17 Gal. 3. 11 Matth. 9. 2 Rom. 5. 1 Gal. 2. 20 Phil. 3. 8. 9

g Tit. 1. 70 71. etc. ende 77. 78 Rom. 3. 23. 24 Gal. 2. 16 Ephes. 2. 8

h Matth. 28. 19. 20. Joan. 20. 31.

10. Vergheuinge der sonden.
11. Weder opstandinghe des vleesches.
12. Ende een eeuwich leuen.

24. Vra. Hoe werden dese Artijckelen ghedeyt

Ant. In dry deelen: Dat eerste is van God d
Vader/ende onser scheppinghe. Dat ander/be
God den Sone/ende onser verlossinghe. D
derde van God den Heyligen Gheest/ende o
ser heylichmakinghe.

25. Vra. Aenghesien datter maer een eenig
Godtelijck wesen is a/ waerom noemt ghy de
Vader/den Sone/ende den heyligen Gheest

Ant. Om dat God hem alsoo in zijn Woo
gheopenbaert heeft/ dat dese dry onderscheyde
lijcke persoonen die eenich waerachtich end
eeuwich God zijn b.

Van God den Vader.

26. Vra. Wat gelooft ghy met desen woorden

Ick gheloove in God den Vader/den almachti
ghen/schepper Hemels ende der aerden?

Ant. Dat de eeuwighe Vader onses HEE
REN Jesu Christi/ die hemel ende aerde/ me
al dat datter in is/ upt niet gheschapen heeft e
die oock de selue noch door zijnen eeuwighen rae
ende voorsichtichept onderhoudet en regiert d
om zijns Soons Christi wille/ mijn God end
mijn Vader sy e/op welcken ick also vertrouwe
dat ick niet en twijfele/ hy en sal my met alle
noodturft des lijfs ende der sielen versorghen f
ende oock all' het quaet/dat hy my in desen iam
merdale toeschickt/ my ten besten keeren g. Wä
hy sulex doen can/als een almachtich God h/ es
oock doen wil/als een ghetrouwe Vader i.

27. Vra. Wat verstaet ghy door de voorsichtic
heyt Gods?

Ant. De almachtighe ende alom teghenwoor

1. Sondach.
a Deut. 6. 4. Esa. 44. 6. en 45. 5. 1. Cor. 8. 4. 6. Ephes. 4. 5. 6. 1. Tim. 2. 5.
b Psal. 110. 1. Esa. 11. 2. 3. en 61. 1. Mat 3. 16. 17 ende 28. 19. Joan. 14. 16. ende 16. 7. 13. 14. 15. Gal. 4. 6. 1. Joan. 5. 7.

9. Sond.
c Ge. 1. 1. 2 etc Psal. 33. 6. en 102. 26. Acto. 4. 24.
d Psa. 104. 1. 2. etc. en 115. 3
f Matth. 10. 29 Joan. 5. 17. Heb. 1/3
g Joan. 1/12 ende 20/17 Rom. 8. 15 Gal. 4. 5. 6/7 Ephes. 1. 3/5
f Psal. 36/6 tot 10. en 37/3/4/5 ende 55/23 mat. 6/25/26 Lu. 12/22. etc.
g Rom. 8. 28. Gene. 50. 20 Psal. 119. 71 1. Cor. 11. 32
h psal. 115. 15 Esaie 43/13 ende 43/13 ende 46/ 10 Rom. 4. 21 ende 10/12 Eph. 3. 20.

10. Sond.
2. Tim. 1/12. i Psal. 103. 13 Esai. 49. 15. Thren. 3/22/etc. Matth. 6/26 ende 7/9. 10. 11. Heb. 13. 5.

dige cracht Gods a / dooz welcke hy Hemel ende aerde/metgaders alle Creatueren / ghelijck als met zijner hant noch onderhout ende regiert b/ alsoo dat loof ende gras / reghen ende dzoochte/ vruchtbaer ende onvruchtbare jaren/ spijse ende dzanck c/ gesontheyt ende cranckheyt d/ rijcdom ende aermoede e/ ende alle dinghen/ niet by ghetualle / maer van zijner Vaderlijcker hant ons toecomen f.

28. Vra. Waer toe dient ons / dat wy weten dat God alles ghescha pen heeft/ ende noch dooz zijne voorsichtichepdt onderhoudet?

Ant. Dat wy in alle teghenspoet geduldich g/ in voorspoet danckbaer zijn moghen h/ ende in allen dat ons noch toecommen can een goede toeuersicht hebben op onsen getrouwen God ende Vader i/ dat ons geen Creatuere van zijner liefde scheyden sal k/ aengesien dat alle Creatueren alsoo in zijner hant zijn / dat se tegen zijnen wille hen noch roeren noch beweghen connen l.

Van God den Sone.

29. Vra. Waerom werdt de Sone Gods Jesus/ dat is Salichmaker ghenaemt?

Ant. Om dat hy ons salich maecht/ ende van allen onsen sonden verlost m. Waer beneuen / dat by niemant anders eenighe salicheyt te soecken oft te vinden is n.

30. Vra. Gelooven dan die oock aen den eenighen Salichmaker Jesum/ die hare salicheyt ende weluaert by den heyligen/ by hen selven/ ofte ergens elders soecken?

Ant. Neense: maer sy verloochenen met der daet den eenighen Salichmaker Jesum/ oftse hen schoon zijns met den monde roemen o/ want van tween een/ ofte Jesus en moet gheen volco-

a Act. 17. 25. etc.
b Job. 34. 13. 14. 15. Psal. 104. 27. tot 31.
c Mat. 17. 27. Heb. 1. 3.
d Leu. 26. 4. 5. Deut. 28. 12. 23. 24. 1. Kon. 17. 1. Jac. 5. 17. Psa. 65. 10. etc. ende 104. 13. 14. 15. 27 ende 107. 33. etc. ende 136. 25. ende 145. 15. Jere. 5. 24. Amos. 4. 7. 8 Act. 14. 17.
e Leu. 26. 16. De. 28. 21. 22 1. Sam. 2. 6. Job. 1. 21 ende 2. 10. Ose. 6. 1. 2 Mat. 8. 3. 13. 15. Joan. 9. 3. 11. Sond.
f 1 Sam. 2. 7. 8 Psa. 75. 6. 7. 8 Pro. 22. 2. Luce. 1. 52. 53
g Psal. 39. 10. Thren. 3. 22. 23. etc. Jerem. 10. 23. he. 12. 5. tot 12
g Job. 1. 21. ende. 2. 10. Rom. 5. 3. Jac. 1. 3. Heb. 10. 34. 35. 36. 37.
h Nu 15. 18. 19 Deut. 8. 10. en 26. 1 tot. 12. Leu. 17. 15. 16. 1. Thes. 5. 18
i 1. Tim. 4. 4. 5. i 1. Sam. 17. 34. etc. Psal. 55. 23. 1. Pet. 5. 7. Ro. 5. 2. 4. 5. 6. k Rom. 8. 38. 39. Joa. 10. 28. 29. l Job. 1. 12. ende. 2. 6. Pro. 21. 1. Esa. 10. 15. Act. 17. 25. 28. m Mat. 1. 21. ende 11. 28. 1. Cor. 1. 30. 1. Tim. 1. 15 Heb. 7. 25. 1. Joan. 4. 14. n Esa. 43. 11. ende 44. 6. Joan. 6. 68. en 10. 7. 8. 9. en 14. 6. Act. 4. 12. o 1. Cor. 1. 13. 30. Gala. 5. 4.

mē Salichmaker zijn: ofte die desen Salichmaker met waeren geloove aennemen/moeten alles in hem hebben/ dat tot hare salicheyt van nooden is [a].

31. Vra. Waerom is hy Chzistus/ dat is een gheſalfde genaemt [b]?

Ant. Om dat hy van God den Vader verordineert is/ ende met den heyligheen Geest gesalvet [c] tot onsen hoochsten Prophete ende Leeraer [d] die ons den verborghenen raedt ende wille Gods van onser verlossinge/volcommelijck geopenbaert heeft [e]/ Eñ tot onsen eenighen hooghen Priester [f]/ die ons met de eenige offerhande zijns lichaems verlost heeft ende ons met zijner voorbiddinge stedes voortredet by den Vader [g]. Eñ tot onsen eeuwighen Coninck/ die ons met zijn Woort ende zijnen Gheest regiert/ eñ ons by der verwoxvene verlossinghe/beschut ende behout [h].

32. Vra. Maer waerom wordt ghy een Chzisten ghenaemt [i]?

Ant. Om dat ick door den gheloove een lidtmaet Chzisti [k]/ende alsoo zijner salvinge deelachtich ben [l]/op dat ick zijnen name bekenne [m]/ ende my seluen tot een leuendich danckoffer hem offere [n]/ ende met een vyze eñ goede conscientie in desen leuen/tegen de sonde ende den Duyvel strijde eñ hier namaels in eewicheyt met hem over alle Creaturen regiere [o].

33. Vra. Waerom is hy Godes eenichgheboren Sone genaemt: so wy toch ook Godes kinderen zijn?

Ant. Daerom dat Chzistus alleen de eeuwige/natuerlijcke/Sone Gods is [p]/ Maer wy zijn om zijnentwille/uyt genade/tot kinderen Godes aengenomen [q].

34. Vra. Waerom noemt ghy hem onsen HEERE [r]?

a Esai. 9. 6 Joan. 1/16 Col. 1/19.20 Ende 2/ 10 Heb 12/2
b Mat. 16.16 Joan. 6/69 ende 1/41
12. Sond.
c Luc. 4/ 18 Psal. 45/8 Hebre. 1/9 Act. 10/ 38
d Deut. 18. 15 Act. 3/ 22 ende 7/37 Esai. 61/1/2/3 Luc. 4/18 tot 24.
e Mat. 11/27 Joan. 1/18 ende 15 /15 ende 17/ 6
f Psal. 110. 4 Heb. 7/ 21 ende 10/ 12
13. Sond.
g Rom. 5/9/10 ende 8/ 34 Heb. 7/ 25 1. Joan. 2/1
h Psal. 2/6 Matt. 28/18 Luc. 1/33 Joan. 10/28 1 Act. 1/26 ende 26/28 1. Pet. 4/16
i 1. Col. 6. 15 ende 12/12 1 Esai. 59. 21 Joel. 2. 28 Act. 2. 17 1/Joan. 2/27 ende 3/24 ende 4/ 13
m Mat. 10/32 33. Mar. 8/38 Luce 9/26 ende 12. 8/9.
n Rom 12/1. Apoc. 1/6. ende 5 /8/9/10. 1 Pet. 2/9 Heb. 13:16 2. Tit. 2/12 Ro. 6/12/13 Lu. 22/29/30 Apo. 1/6/eñ 2/26/27/eñ 3/21 eñ 20/ 4/6/ 2 Ti. 4/7/8
p Joh. 1/14/18/eñ 3/16 Heb. 1/2/3.
q Joh. 1/12/13/eñ 20 17. Ro. 8. 14. etc. Ephe. 1/5/6. 1 Joa. 3/1.
r Act. 2/36/1 Cor. 8/6 Phil. 2. 11

Ant.

Ant. Om dat hy ons met lijf ende Siele / van alle onse sonden / niet met goudt ofte met silver / maer met zijnen dierbaren bloede gecocht / eñ van alle gewelt des Duyvels verlost heeft / eñ ons alsoo hem tot eenen eygendom ghemaeckt [a].

34. Vra. Wat is dat gesept / Die ontfanghen is van den H. Geest / gebozen upt de Maeght Maria?

Ant. Dat de eeuwigen Sone Gods / die waerachtich / ende eeuwich Godt is / ende blijft [b] / ware menschelijcke natuere [c] / upt den bleesche ende bloede der Maghet Maria [d] / dooz de werckinge des heyligen Geests [e] / aengenomen heeft [f] / op dat hy oock dat waere zaedt Davids sp [g] / zijnen Bzoederen in allen gheliick [h] / uptghenomen de sonde [i].

36. Vra. Wat nuttichepdt ouercomt ghy / dooz de heylige ontfanghinge / ende geboozte Chzisti?

Ant. Dat hy onse middelaer is [k] / ende met sijne onschult ende volcomen heylichept / mijn sonden / daer in ick ontfanghen ende gheboren ben / booz Gods aengesicht bedeckt [l].

37. Vra. Wat verstaet ghy by dat woozdeken geleden?

Ant. Dat hy aen lijf ende Siele / den gantschen tijt zijns levens opden aerden / maer insonderhept aent eynde zijns levens / den toozn Gods / teghen de sonde des gantschen menschelijcken gheslachtes ghedragen heeft [m] / op dat hy met zijn lijden / als met den eenigen soenoffer [n] / ons lijf ende Siele van de eeuwige verdoemenisse verloste / eñ ons Gods ghenade / gherechtichticheyt / ende dat eewich leven verwoive [o].

38. Vra. Waerom heeft hy onder den Rechter Pontio Pylato gheleden?

Ant. Op dat hy ontschuldich / booz den wereltlicken Rechter / veroozdeelt zijnde [p] / ons daer

a 1. Pet. 1. 18/ 19. ende 2. 9
1. Cor. 6/ 20
ende 7/ 23
1. Tim. 2/ 6
b Joa. 1. 1. etc. 2. ende 17/ 5
ende 20/ 28
Rom. 1/ 4
ende 9/ 5
2. 1/ 15. 16/ 17
Heb. 1/ 2. 3/ 5
6. 8. tot 12
c Joan. 1/ 14
1. Tim. 3. 16
Heb. 2/ 14
d Gen. 3/ 15
Esai. 7. 14. 15
e Mat. 1. 18. 20. 21/ 22/ 23
Luc. 1. 42. 43
Gal. 4. 4.
f Mat. 1. 18. 20.
Luc. 1. 35
g Phil. 2. 7
Heb. 2. 14
h 2. Sa. 7. 12. pf. 89. 4/ 5/ etc. ende 132. 11
Act. 2. 30
ende 13. 23
Rom. 1/ 3
2 Tim. 2. 8
i Heb. 2/ 17
Heb. 4. 15
ende 7/ 26
15. Sond.
k 1. Tim. 2. 5
Heb. 2. 16/ 17
l Psal. 32. 1. 2
Rom. 8/ 3
1. Cor. 1. 30
Gal. 4. 4. 5
m Esa. 53/ 4/ 5/ 12
Mat. 26. 38
ende 27. 46
1. Pet. 2/ 24
ende 3/ 18
Heb. 5/ 7/ 8
n Rom. 3/ 25
1. Tim. 2. 6 1. Joan. 2. 2 ende 4. 10 o Esai. 53/ 5. 11 1. Pet. 2. 24. 2. Cor. 5. 21. Col. 1. 14/ Heb. 5. 9. ende 9. 12 p Mat. 27. 18 19/ 23. 24. Luc. 23. 14. 15. 20. 22. 41. Joan. 18. 29. 38. ende 19/ 4. 12.

a Psalm. 69/5
Esa. 53/4. 5. 8
2 Cor. 5/21
Gal. 3/13.
b Deut. 21. 23.
Gal. 3/13.
Nu. 21/8. 9
Joan. 3. 14
Epheſ. 2. 16
Coſſo. 1. 20
c Geneſ. 2. 17
Rom. 8. 3/4
16. Sond.
d Rom. 4/25
eñ 5/6/8
1. Cor. 15/3.
Phil. 2. 8/
Heb. 2/9. 14 15
e Mat. 12/40
ende 27/58
tot 60.
Luc. 11/29
ende 23/50
tot 54.
Jo. 19/38. etc.
Act. 13/29.
1 Cor. 15/4
f Gen. 3. 19.
Pſ. 90. 3. 5. etc.
Heb. 9/27.
Rom. 5/12. 14.
g Joan. 5/24
Luc. 16. 22. 25
eñ 23/42. 43
Phil. 1/23
Rom. 7. 24
2 Cor. 5. 1/4
h Rom. 6/3/4
6/7/8. 11.
Gal. 6. 14
Col. 2. 11/12.
i Rom. 6. 7/12
1 Pet. 4. 1. 2
k Rom. 12. 1. 2
Heb. 13/14
15. 16.
1 Pet. 2. 5.

mede van den ſtrangen oordeele Gods/ dat over ons allen gaen moeſte verwydde.

39. Vra. Heeft dat yet meer in/ dat hy gecruyſt is geweeſt/ dan of hy een ander doot gheſtorven ware?

Ant. Jae't. Want daer door ben ick ſeker/ dat hy de vervloeckinge/ die op my lach/ op hem geladen heeft: want de doot des Cruyces bi God vervloeckt was b.

40. Vra. Waerom heeft Chriſtus hem tot inden doot moeten vernederen?

Ant. Daerom dat van wegen der gherechticheyt ende waerheyt Godes c/ niet anders voor onſe ſonden en conde betaelt werden/ dan door de doot des Soons Godes d.

41. Vra. Waerom is hy begrauen geworden?

Ant. Om daer mede te betuygen/ dat hy waerachtichlijck gheſtorven ſy e.

42. Vra. Is dan Chriſtus voor ons geſtorven is/ hoe comet dat wy ock moeten ſterven f?

Ant. Onſe doot en is gheen betalinghe voor onſe ſonden/ maer alleen een affterninge der ſonden/ ende eenen doorganck tot den eewighen leven g.

43. Vra. Wat verrijghen wy meer voor nutticheyt uyt der offerhande eñ doot Chriſti aent Cruys?

Ant. Dat door de cracht ſijnes doodts/ onſen ouden menſch met hem gecruyſt/ ghedoot/ eñ begrauen worde h/ op dat de booſe luſten des vleeſches in ons niet meer en regierē i/ maer dat wy ons ſelven hem tot eene offerhande der danckbaerheyt opofferen k.

44. Vra. Waerom volght daer nae/ Afgedaelt ter hellen?

Ant. Op dat ick in mijnen hoochſten aenvechtinghen verſekert ſy/ ende my gantſchelijck vertrooſte dat mijn Heere Jeſus Chriſtus/ door ſijne onuytſprekelijcke benauthevt/ ſmerte/ verſchrickinghe/ ende helſche quael/ in welcken hy in zijn

gantſch

gantsch lijden a maer insonderheyt aent Cruys ghesencken was b/ myn van der helsche benautheyt/ende pijne verlost heeft c.

45. Vra. Wat nuttet ons de Opstandinghe Christi d.

Ant. Ten eersten heeft hy door zijne Opstandinghe de Doot overwonnen/op dat hy ons der gherechtichevt/die hy ons door zijne Doot verworuen hadde/conde declachtich maken e: Ten anderen/worden wy oock door zijne cracht opgheweckt/tot een nieu leuen f. Ten derden/is ons de Opstandinghe Christi onses hoofts een seker pandt onser saligher opstandinghe g.

46. Vra. Wat verstaet ghy daer mede/Opghevaren ten Hemel?

Ant. Dat Christus voor den ooghen zijner Jongeren/van der aerden ten Hemel is opgheveé h/ende dat hy ons te goede daer is i/tot dat hy wedercome/te oordeelé de leuendige/eñ de doodé k.

47. Vra. Is dan Christus niet by ons tot aent eynde der werelt/also hy ons beloeft heeft l?

Ant. Christus is waerachtich menschе ende waerachtich God: Na zijne menscheliicke natuere/is hy nu niet meer op aerden m/maer na zijner Godheyt/Majesteyt/Genade ende Geest en wijckt hy nemmermeer van ons n.

48. Vra. Maer soo de menschеyt niet over al en is daer die Godtheyt is/werden dan de twee naturé in Christo niet van een ander geschendé?

Ant. Gantschelijck niet. Want midts dien de Godheyt onbegrijpelijck/eñ over al tegenwoordich is o/so moet volgen/datse wel binnen haer aenghenomen menschеyt is p/maer nochtans euéwel persoonlijck met haer vereenicht blijft q.

49. Vr. Wat nuttet ons de Hemelvaert Christi?

Ant. Ten eersten/dat hy inden Hemel voor dat aengesicht zijns Vaders onse voorspreker is r. Ten anderé/dat wy ons vleesch inden Hemel tot

a Esa. 53/2.3 4.5. Luc. 12. 50. Joan. 12. 27. Hebre. 5. 7. 8.
b Mat. 27. 46
c Mar. 15. 34.
d Esa. 53. 4. 5 10. 11. 12. Ose. 13. 14. 1. Cor. 15. 54.
17. Sond.
b Mat. 28. 1. 2. etc.
f Mar. 16. 1. 2. etc. Luc. 24. 1. 2. etc Act. 2. 24. 31. 32 eñ 13. 30 etc
g Rom. 4. 25. 1. Cor. 15. 17. 1. Pet. 1. 3. 4. 21. ende 3. 2.
f Rom. 6. 4. 5. 6. 8. 9. etc. Ephes. 2. 5. 6. Col. 3. 1. 5. Heb. 9. 14
g 8. 8/11
1 Cor. 15/12 13. 20. tot 24 ende 6. 14 Phil. 3/ 20. 21
h Mar. 16. 19 Luc. 24/51 Act. 1. 9 1 Joan. 16/7 Ephes. 4. 10 Col. 3. 1 Heb. 4. 14. 15 16. eñ 7. 25 eñ 8. 4. eñ 9. 11
k Mat. 24/30 Act. 1/11 ende 3. 21 Heb. 9. 28 ende 10/13
l Mat. 28. 20.
18. Sond.
m Mat. 26. 11 Joan. 16/28 ende 17. 11 Act. 3. 21
n Joan. 14. 16 17. eñ 16/13 Eph. 4. 8. 10/11. 12.
o Psa. 139. 7. 8. etc. Esa. 66/1. Jer. 23. 23. 24 Act. 7. 49. eñ 17. 27. 28.
p Mat. 28. 6. 7. Joa. 11/15. eñ 16. 28.
q Joa. 3. 13 ende 6. 62. Ephes. 4. 9. 10. Col. 2. 9.
r Rom. 8. 34. 1. Joan. 2. 1. Heb. 7. 25.

eenen

a Ioan. 14/2 ende 20.17 Ephes.2. 6.
b Ioa.14/16. ende 16.7 Act.2.1.etc. 2.Cor.1.22. ende 5.5.
c Col.3.1 Phil.3/14. 20.21. 2.Cor.5.16. 17.
d Eph. 1.20. 21.22.23. ende 5.23. Phil.2. 9.10. 11. Col.1.18.
e Mat.28.18 Ioan.5.22. 1.Cor.15.27
19. Sond.
f Ro. 12.5.etc 1.Cor.12.7.8 9.10.11.etc. Ephes.4.8. 10.11.12.
g Psalm.2.9. eñ 110.1.2.etc. Ioan.10.28. Act.12.7.etc. ende 18.9. 10 Ephes.4/8
h Act.1.11. eñ 10/42. ende 17/31.
i Lu.21.28. Rom.8/23. Phil.3/20. Tit.2.13 Apoc.6.10. & de 22.20
k Mat.25.41
2 Th.1.6.8.9
2.Pet.2/9.
20. Sond.
l Mal.3.16 17.
Mat.25.34. 1.Thes.4.14. 15/etc.

eenen sekeren pandt hebben / ende dat hy als h hooft/ons sijne lidtmaten / oock tot hem sal n men a. Ten derden/dat hy ons sijnen Gheest t eenen teghenpandt sendet b/door welckes crac wy soecken/ dat daer boven is / daer Chistus sittende ter rechterhandt Gods/ ende niet dat d der aerden is c.

50. Vra. Waerom wert daer toe gheset sittend ter rechterhandt Gods?

Ant. Dat Chistus daerom ten Hemel gevare is / op dat hy hem selven daer bewijse / als d hooft sijner kercke d/door welcken de Vader al dinck regiert e.

51. Vra. Wat nutticheyt bringht ons dese heer lickheyt onses hoofts Chisti?

Ant. Eerstelijck / dat hy door sijnen heyligen Geest in ons sijne litmaten/ de hemelsche gaven uptgiet f. Daer nae/ dat hy ons met zijne mach teghen alle vyanden beschut ende bewaert g.

52. Vra. Wat troost is de wedercomste Chisti/ om te oordeelen de leuendige eñ de dooden h?

Ant. Dat ick in alle droefenis ende verfol ghinghe/ met opgherechten hooffde eenen den sel ven / die hem te vozen om mijnent wille / door Godts gherichte gestelt/ ende al den bloeck van my wech ghenomen heeft / tot eenen Rechter wt den hemel verwachte i/ die alle zijne ende mij ne vyanden / in de eewighe verdoemenis wer pen k/ maer my/ met alle uptuerkozenen/ tot hem in de hemelsche blijschap/ ende heerlyckheyt ne men sal l.

Van Godt den H. Gheest.

53. Vra. Wat gheloost ghy van den heyligen Gheest?

Ant. Eerstelijck/ dat hy tsamen met den Va der ende den Sone een warachtich eewich God sy m. Ten anderen/dat hy oock my gegeué is n/

m Gen.1.2. Iob/33/4. Esai.48.16 Act. 5.3.4 eñ 13.2 eñ 28.25.1.Cor. 3/16 ende 6/19.ende 12.4 5/6/11. n Matt.h28.19/ Rom.8.9.14/15/16. 2.Cor.1.22.ende 5.5.Gal.4.6.1.Io.3.24. eñ 4.13.

op dat

op dat hy my door cē oprecht geloove/ Chzisti eñ aller zijner weldaden / declachtich make a/ my troostе/ ende hy my eewichlijck blijue b.

54. Vra. Wat gheloost ghy vande heylige alghemeene Chzistelijcke Kercke?

Ant. Dat de Sone Gods c/ uyt den gantschen menschelijcken gheslachte d hem een ghemeynte/ tot den eewighen leuen uytvercozen e/ door zijnen gheest ende woozt f/ in eenichept des waren gheloofs g van den beghinne der werelt/ tot aent eynde h/ vergadert/ beschermt/ ende onderhout i/ ende dat ick der selver een leuendich lidtmaet ben k ende eewich sal blijuen l.

55. Vra. Wat verstaet ghy door de ghemeynschap der heyligher?

Ant. Eerstelijck dat alle/ende elcke gheloouighen/ als lidtmaten aen de HEERE Chzisto/ ende alle sijne schatten eñ gauen ghemeenschap hebben m. Ten anderen/ dat elck hem moet schuldich kennen zijne gauen ten nutte / ende ter salichept/ der anderen lidtmaten/ gewillichlijck/ ende met vzeuchden aen te legghen n.

56. Vra. Wat gheloost ghy vande vergheuinghe der sonden?

Ant. Dat Godt om de ghenoechdoeninghe Chzisti wille o/ aller mijner sonden / oock mijner sondelijcker aert/ (daer mede ick al mijn leuen lanck te strijden hebbe) p/ nemmermeer en wil ghedencken q/ maer my uyt ghenaden/ de ghe rechtichept Chzisti schencke/ op dat ick nemmermeer int ghezichte Gods en come r.

57. Vra. Wat troost gheest s de Opstandinge des vleeschs?

a Gal. 3. 14. 1. Cor. 6. 11. 1. Pet. 1. 2.
b Act. 9/31. Ioā. 14/16. 1. Pet. 4/ 14.
c Mat. 16. 18 21. Sond. Ioan. 10/ 11. 14 15/ 16. Eph. 5/25. etc
d Gen. 26. 4. Ro. 3. 22 etc.
e Psal. 65. 5. Mat. 20/16 ende 22/14. Ioā. 6/44. 45. 65. Act. 13 48. Rom. 8. 29/30
Ephe. 1/10/ 11. 12/13.
1. Pet. 1/20.
f Pro. 1. 23. Esa. 59. 21. Ioan. 16. 13. Rom. 1/16/ ende 10/8/17. Ephe. 4. 11/eñ 5/26.
g Mat. 16. 18 Act. 2. 42. 46. Eph. 4. 3/ 4 5. 12. etc.
Phil. 3/15. 16
h Gen. 26. 4. Psa. 22/26/ etc. eñ 71. 18. eñ 78. 56/7. eñ 102. 16. 19. Mat. 28. 20
1 Cor. 11/ 26.
i Esa. 54. 1/ etc Mat. 16/ 18. Io. 10. 28/29.
k Ioan. 15/ 5.

2. Cor. 13/5/ 1 Ioan. 3. 21. 24/ 1 Psal. 23. 6. eñ 138. 8. Rom. 8/35/ eñ 11 29. 1. Cor. 1. 8. 9. 1. Ioa. 2/19 24. m Ioan. 20/17. Ro. 8. 23. 1 Cor. 6/17 ende 12/12/13. 1 Ioan. 1. 3. n Rom. 12. 4/5. etc. 1 Cor. 12/12. ende 13. 5/ Ephe. 4. 12. 15. 16. Phil. 2/4/5/6. o Esa. 53/5. 2 Cor. 5/19/21. Col. 1/20. 1 Ioan. 2. 1. 2. ende 4. 10. p Rom. 7. 15. tot eent eynde. Gal. 5. 17. q Jer. 31. 34. Heb. 10. 17. Mic. 7. 18. 19. Zach. 13. 1. Psal 103. 3. 10. 12. Rom 7. 24. 25 ende. 8. 1. 2. 3. r Ioan. 3. 18 ende 5. 24. Rom. 8. 1. 1 Ioan. 2. 28. Psalm. 2. 12. s Esa. 26. 19. Ezec. 37. 1. 2. etc. Dan. 12. 2. Ioan. 5. 28. 29. ende 11. 24. Apo. 20. 12. 13.

Ant.

Ant. Dat niet alleen mijn Siele nae desen l
uen / van stonden aen tot Christo haer hooft s
opghenomen werden a / maer dat oock dit my
vleesch b door de cracht Christi opgheweckt zijn
de / wederom met mijner Sielen vereenicht / end
den heerlijcken lichaeme Christi ghelijckformic
sal worden c.

58. Vra. Wat troost schept ghy uyt den Artij
kel van t'eeuwich leuen?

Ant. Dat nademael ick nu tbeghinsel der eeu
wigher vreucht in mijn herte ghevoele d: ick na
desen leuen volcomene salichevdt besitten sal / d
gheen ooghe ghesien / noch gheen ooze ghehoor
heeft / noch in geens mēschen herte gecomen is e
ende dat om God daer in eewichlijck te prijsen

59. Vra. Maer wat batet d nu / dat ghy dit a
ghelooft?

Ant. Dat ick in Christo voor God rechtueer
dich ben / eñ eē erfgenaem des eewigen leuens g

60. Vra. Hoe zijt ghy rechtueerdich voor God

Ant. Alleen door een oprecht ghelooue in Je
sum Christum h / Alsoo / dat al ist dat my
conscientie beclaghet / dat ick teghen al de ghebo
den Gods swaerlijck ghesondighet / ende der sel
uer gheen ghehouden hebbe i / ende noch stedes
tot alle boos heyt genevcht bē k / nochtans God
sonder eenighe mijne verdienste l / uyt louter ge
naden m my de volcomene genoechdoeninghe
gherechtichevt / ende heylichevt Christi / schenc
ket / ende toerekent n / euen als hadde ick nopt
sonde ghehadt noch gedaen / ia als hadde ick sel
ue alle de ghehoorsaemheyt volbracht / die Chri
stus voor my volbracht heeft o / so verre ic sulcke
weldaet / met ghelouiger herten aenneme p.

61. Vra. Waerom seght ghy / dat ghy alleen
door ghelooue rechtueerdich zijt?

a Luc.23.43 eñ 16/22 Joan.5/24 ende 12.26 ende 17/24 2.Cor.5/1/2 etc. Phil.1/23 Col.1/20 1.Per.1.9.
b Job.19/25 26. Psal.16/9/10 Rom.8.11 1.Cor.6.14 ende 15.12.13 53.54. 1 Thes.4.15 tot 18.
c 1.Cor.15.42 tot 45 23. Sond. Phil.3.21. 1 Joan.3.2
d Psal.4.7.8.9 ende 16.9 ende 36/9.10. Joan.3.36 eñ 5.24.25 ende 6.40.54 eñ 11.25/26 ende 17.3 Gal.2.20. ende 3.11
e Esaie 64.4 1 Cor.2/9 Apoc.2/7.17 ende 7.16/17. ende 21/4
f Ephes.1.6 Apoc.4.8.9. 10.11
g Wac.2.4 Ro.1.17/ende 4/3/etc.13 Joan.3.36
h Rom.3.21 22.24.25.28 en de 5/1 Gal.2.16 Ephes.2/8/9 Phil.3.9 i Rom.3.9.10.etc. Jac.2.10 k Rom.7/15/tot 24 Gal.5.17. l Deu.9.6. Ezec.36/22. Ro.3/24.eñ 11.6. 2. Tim. 1/9. Tit 3.5. m Ro.3.24. Ephe.2/8.9. n 1.Cor.1.30. 1 Joa.1.2. Ro.4/4.5.2 Cor. 5.19/21. 1 Joan.2.1.2.eñ 12. o 2 Cor.5.21. Phi.3.9.p Jo.3.18.Ro.3.22.

Ant.

Ant. Niet dat ick van wegen der weerdicheyt myns gheloofs God aengename sy: maer daerom/ dat alleen de ghenoechdoeninghe/ gherechticheyt/ ende heylicheyt Christi/ myne gherechticheyt voor God is a/ ende dat ick de selue niet anders/ dan alleen door t gheloue aenneme ende my toeeyghenen can b.

62. Vra. Maer waerom connen onse goede wercken niet de gherechticheyt voor God/ oft een stuck der seluer zijn?

Ant. Daerom dat de gherechticheyt/ die voor Gods gherichte bestaen can gantsch volcomen/ ende der Wet Godes in allen stucken ghelijckmatich zijn moet c. Ende dat oock onse beste wercken/ in desen leuen/ alle onvolcommen/ ende met sonden beuleckt zijn d.

63. Vra. Hoe? Verdienen onse goede wercken niet/ die nochtans God in desen ende in den toecommenden leuen wil beloonen e?

Ant. Dese beloominghe gheschiet niet uyt verdienste/ maer uyt ghenaden f.

64. Vra. Maer maeckt dese leere niet sorgheloose ende godloose menschen?

Ant. Neen sy g. Want het is onmogheliick/ dat so wie Christo door een warachtich gheloue ingheplant is/ niet en soude voortbringhen de vruchten der danckbaerheyt h.

Van den Sacramenten.

65. Vra. Aenghesien dat alleen tgheloue ons Christi/ ende aller sijner weldaden deelachtich maeckt van waer comt sulck gheloue?

Ant. Van den heyligen Gheest i/ die tgheloue in onsen herten werckt/ door de vercondinghe des heyligen Euangeliums k/ ende sterckt dat selue door t ghebruyck der Sacramenten l.

66. Vra. Wat zijn de Sacramenten?

Ant. De Sacramenten zijn heylige sichtbare waerteeckenen ende seghelen van God ingheset/

ende 22/16. Rom. 4.11. 1 Cor. 11.25.26. Tit. 3.5. 1. Pet. 3.21.

a 1. Cor. 1.30 ende 2.2
b Rom. 3/22 1 Ioan. 5/10
c Deut. 27/26 Gal. 3/10 Iac. 2/10
d Psal. 143/2 Esa. 64/6
24. Sond.
Dan. 9/17.18 19.
e Matth. 5/12 en 10/41. 42 Luc. 6.35 ende elders.
f Mat. 20/1 etc 13.14.15. Luc. 17/10 1 Cor. 9/16. 17.18.
2 Tit. 1.16. 18 Rom. 6/23
g Psal. 130/4 Luc. 1/74/75 Ro. 6/1.2. etc. ende 11. 18. 19.20. Ephes. 1/4 Phil. 2/12.13 Tit. 2/11/12.
h Mat. 7/18 Ioan. 15.5 2 Cor. 4/13 1 Cor. 12.3 Ephes. 2/8 ende 6/23 Ioan. 3/5 Phil. 1/29
i Ac. 8/31/35 ende 9/6. ende 10.6/33. ende 16/14
25. Sond.
Rom. 10/17. 1 Pet. 2.22. 23 1 Genes. 17/11 Exod. 12.13 ende 13/16 Mat. 3/11 en 28/19/20 Act. 2/38. ende 8/37

op dat hy ons dooz tgheÿzupcken der seluen
belofte des Evangely dies te beter te verstaen
ghene ende verseghele: Namelijck / dat hy ons
van weghen des eenighen Slachtoffers Chzisti
aent Cruys volbzacht / vergheuinge der sonden
a Gen.17/11. ende dat eeuwich leuen upt ghenaden schenct.
Rom.4.11.
Deut.30.6
Leuit.6.25
Esai.6.6.7.
Ezech.20.12. 67. Vra. Sijn dan beyde dat Woozdt ende
Sacramenten daer henen ghereckt / ofte daer
verozdent / datse ons gheloone op de offerhan
Jesu Chzisti aent Cruys / als op den eenighe
gront onser salichept wijsen?

Ant. Jaese toch: Want de heylighe Ghe
leert ons inden Evangelio / ende verseckert
dooz de Sacramenten / dat onse volcomene
lichept in de eenighe offerhande Chzisti staet
b Joan. 6.51. dooz ons aent Cruys gheschiet is b.
1.Cor.2.2
Rom.6.3.
1.Cor.11.25. 68. Vra. Hoe veel Sacramenten heeft Chz
26. stus in den nieuwen verbonde / ofte Testamen
Gal.3.27. ingheset?
Col.2.11.12. Ant. Twee / namelijck de heylighe Doop
13.14. dat heylich Auondtmael.

Van den heylighen Doop.

26. Sond. 69. Vra. Hoe werdt ghy inden heylighe
Doop vermaent ende verseckert / dat de eenigh
offerhande Chzisti aen t Cruys geschiet / v te go
de coemt?

Ant. Alsoo dat Chzistus dit uptwendich wa
c Matt.3.11. terbat beuolen / ende daer by toeghesept heeft
ende 28.19. dat ick so sekerlijck met sijnen bloede ende Ge
Marc.16.16 bander onreynicheyt mijner Sielen / dat is / va
Act.2.38. alle mijne sonden / soo waerachtich ghewasschen
Rom.6/3. ben / als ick uptwendich met den water (dwelc
de onsuyuerheyt des vleesches pleegh weeg te n
men) ghewasschen ben d.
d Marc. 1.4
Luc. 3/3
Rom.6/3
1 Pet.3/21. 70. Vra. Wat is dat / met den Bloede end
Gheest Chzisti ghewasschen te zijn?

Ant. Het is vergeuinghe der sonden van God
upt genade hebben om des bloets Chzisti wille
welc

welck hy in sijné offerhände aent cruys voor ons upgestort heeft a. Daer nae oock door den heylighen Geest vernieuwet/ ende tot lidtmaten Christi gheheyligher zijn / op dat wy hoe langer hoe meer der sonden afsterven/ende in een Godsalich onstraffelijck leuen wandelen b.

a Ezech. 36 25/26. Zach. 13/1 Hebr. 12/24 1 Pet. 1.2 Apoc. 1.5 ende 22.14.

71. Vra. Waer heeft ons Christus toegesept/ dat hy ons soo sekerlijck met sijnen bloede ende Gheest wasschen wil als wy met den Doopwater ghewasschen werden?

b Joan. 1.33 ende 3.5 Rom. 6.4 1 Cor. 6.11. ende 12.13. Col. 2/11/12. Phil. 3.3.

Ant. In de instellinghe des Doops / welcke alsoo luydet: Gaet henen, leeret alle volcken, hen Doopende in den Name des Vaders, ende des Soons, ende des heylighen Geestes c. Wie daer gelooven sal ende gedoopt sal worden, die sal salich werden. Maer wie niet gelooué sal, die sal verdoëmt worden d. Dese beloftenis wert oock verhaelt/ daer de schrift den Doop dat badt der wedergeboorte e, ende de afwasschinge der sondé noemt f.

c Mat. 28/19 d Marc. 16/16. e Tit. 3. 5 f Act. 22. 16.

72. Vra. Is dan dat uyterlijck waterbadt de afwasschinghe der sonden selue?

Ant. Neent g: Want alleen dat bloet Jesu Christi ende de heylighe Geest reynicht ons van allen onsen sonden h.

27. Sond.

g Matt. 3.11 Ephes. 5/26. 1 Pet. 3.21. h 1 Cor. 6. 11. 1 Joan. 1. 7 Heb. 9. 14

73. Vra. Waerom noemt dā de heylige Geest/ den Doop dat badt der wedergheboorte/ende de afwasschinghe der sonden?

Ant. Godt en spreeckt alsoo niet sonder groote oorsaecke/ Namelijck / niet alleen om ons daer mede te leeren dat gheliick de onsuyverheyt des lichaems / door t' water alsoo oock onse sonden door dat bloedt eñ den Geest Jesu Christi weck genomen worden i. Maer veel meer/dat hy ons door dit Goddelijck pant eñ waerteeken wil versekeren/dat wy so waerachtelijck van onsen sonden inwendich gewasschen zijn/als wy uytwendich met water gewasschen worden k.

i Psalm. 51. 9 1 Cor. 6. 11 Hebr. 9. 13. 14. Apoc. 1. 5. ende 7. 14 k Marc. 1/4. ende 16/16 Actor. 22. 16 Gal. 3. 27.

74. Vra. Salmen oock de ionghe kinderen Doopen?

Ant. Jaet: Want midts dien sy also wel al
a Gen. 17/7 Ezc. 16. 20. 21 Act. 2. 39 Rom. 11/16 1 Cor. 7. 14 Esa. 49/22 Joel. 2/16 Eph. 5/25/26 b Mat. 19/14 Marc. 10. 14. c Esaie 44. 3 Psalm. 22/11 Jerem. 1, 5. Luc. 1/14/15 Act. 2/39. d Act. 2/39 ende 10. 47 1 Cor. 12. 13 Gal. 3/27 1 Cor. 7/14. e Gen. 17/14 ende 34/14 Jud. 14/ 3 Ephes. 2/11. 12 f 1 Cor. 10/2 Colos. 2. 11. 12. 13.

de volwassene/int verbont Gods/ende in zijn gemeynte begrepen zijn a/ ende dat hen door Christi bloet de verlossinghe van den sonden b/ ende den heyligen Geest die dat gheloove werckt niet weynigher als den volwassenen toegheseyt werdt c/ soo moetense ook door den Doop/ als door dat teecken des verbonts/der Christelijcke kercken ingheliift/ ende van den kinderen der ongheloouighen/ onderscheyden worden d: gheliick int oude verbont ofte Testament/ door de besnijdinge geschiet is e/door de welcke int nieuwe verbont/de Doop ingheset is f.

Van den H. Auondtmale onses Heeren Iesu Christi.

28. Sond.

75. Vra. Hoe wert ghy in den heyligen Nachtmaele vermaent ofi versekert dat ghy aen de eenige Offerhande Christi aen t Cruys volbracht, ende aen al zijn goet/ghemeenschap hebt?

Ant. Also dat Christus my ende allen gelooighen/tot sijner ghedachtenis/ van dit ghebroken Broot te eten/ende van desen Dzinckbeker te dzincken/ beuolen heeft/ende daer toe ook beloeft g: Eerstelijck/dat zijn lichaem soo sekerlijck voor my aen t cruys gheoffert ende ghebroken/ ende zijn bloet voor my vergoten sy/ als ick met ooghen sie/dat dat Broodt des HEEREN my ghebroken/ende de Dzinckbeker my mede ghedeylt werdt. Ende ten anderen/ dat hy selue mijne Siele met sijnen Ghecruysten Lichaeme/ende vergotenen Bloede/soo sekerlijck tot den eeuwighen leuen spijst ende laeft/als ick dat Broot/ende den Dzinckbeker (als sekere waerteekenen des Lijfs en Bloets Christi) uyt des Dienaers handt ontfanghe/ende mondelijck gheniete.

g Matt. 26/ 27. 28. Marc 14/22 23/24 Luc. 22/19. 20 1 Cor. 10. 16 17. ende 11/23. 24. 25. ende 12/13.

76. Vra. Wat is dat te segghen/het ghecruyste lichaem Christi eten/ende zijn vergoten Bloedt dzincken?

Ant. Het is niet alleen met een geloouich hert/

te / dat gantsche lijden ende sterue Christi aen-
nemen / ende daer door vergheuinge der sonden /
ende dat eeuwich leuen verkrijgen a: Maer oock
daer beneuen / door den heyligen Gheest / die
t'samen in Christo ende in ons woonet / also met
zijnen heyligen lichaeme / hoe langher hoe meer
vereeniget werden b / dat wy / al ist dat Christus
in den Hemel is c / ende wy op der aerden zijn /
nochtans vleesch van zijnen vleesche / ende been
van zijnen beenen zijn d / ende dat wy van eenen
Gheest (als gheleden eens Lichaems van eener
sielen) eeuwichlijck leuen eñ geregiert werden e.

77. Vra. Waer toe heeft Christus beloeft / dat hy
de gheloouighe so sekerlijck also met zijnen Lyue
ende Bloede wil spijsen eñ lauen / als sp van de-
sen ghebroken Broode eten / ende van desen
Drinckbeker drincken?

Ant. In de instettinge des Auontmaels / welc-
ke alsoo luydet f: Onse Heere Iesus inder nacht
doe hy verraden werdt, nam dat Broot, danckte
ende brack het ende seyde: Nemet, eter, dat is
mijn Lijf, dat voor v gebroken werdt, Sulcks doet
tot mijner ghedachtenis.

Desghelijcken oock den Drinckbeker, nae den
Auondtmale, ende seyde, Dese drinckbeker is dat
nieuwe verbondt oft Testament in mijnen Bloe-
de g, sulcks doet, so dickwils als ghy het drincken
sult, tot mijner ghedachtenisse h. Want so dick-
wils als ghy van desen Broode eten sult, ende van
desen Drinckbeker drincken, so vercondicht den
doot des Heeren tot dat hy comt. Dese toeseg-
ghinge wert oock verhaelt door den heyligen
Paulum, daer hy spreeckt i: De Drinckbeker der
Danckseggh inghe, met welcken wy danckseggen,
is hy niet de Ghemeynschap des Bloets Christi?
Het Broot dat wy breken, is dat niet de Gemeyn-
schap des lijfs Christi? Want een Broot ist, so zijn
wy veel een Lichaem, mits dien wy alle eenes
Broots deelachtich zijn.

a Ioan. 6/35. 47. 48. 51. 53 54.
b Ioan. 6/55 56 Eph. 3. 16. 17
c 1. Ioan. 3. 24 ende 4. 13
d Rom. 8/9
e Act. 1. 9. 11. ende 3. 21
f 1. Cor. 11/26
g Exod. 24. 8
h Ieb. 9/ 20. 21 22. 23.
i 1. Cor. 10. 16 17.

89. Sond. 78. Vra. Werdt dan upt Broodt ende Wijn dat wesentlijck lichaem ende bloedt Christi?

Ant. Neent: Maer ghelijckerwijs dat Water in den Doop / niet in dat Bloedt Christi verandert werdt / noch de afwasschinghe der sonden selue is (daer van het alleen een Goddelijck waerteecken ende verseckeringhe is:) Alsoo en werdt oock dat broot int Nachtmael niet dat lichaem Christi selue / hoe wel het na dē aerdt ende eygenschap der Sacramenten a / dat lichaem Christi Jesu ghenaemt wert b.

a Gen. 17. 10. 14. 19. Exod. 12. 27, 43. 48. ende 13/9. Act. 7. 8 Exod. 24/8. ende 29/ 36. Leuit. 16. 10 ende 17. 11 Esai. 6/ 7 Act. 22. 16 Tit. 3/5. 1. Pet. 3. 21 1. Cor. 10. 1. 2. 3. 4. ēn 11. 26 27. 28.

b Mat. 26. 29 Marc. 14/ 24 Lu. 22. 19/ 20 c1 Cor. 10. 16 d Joan. 6/ 51. 55.

79. Vra. Waerom noemt dan Christus dat Broodt zijn lijf, ende den Drinckbeker zijn Bloet ofte dat nieu verbont door zijn Bloedt, ende Paulus / de gemeenschap des Lijfs ende Bloets Christi c?

Ant, Christus en spreeckt also niet sonder groote oorsake. Namelijck / niet alleen om ons daer mede te leeren / dat ghelijck als Broot ende Wijn dit tijdelijck leuen onderhouden / alsoo sy oock zijn ghecruyste lichaem ēn zijn bergoten Bloed de waerachtighe spijse ende dranck daer door onse Sielen ten eeuwighen leuen ghenoet werden d / maer veel meer om ons door dese sichtbare teeckenen ende panden te verseckeren / dat wy soo waerachtichlijck zijns waren Lichaems ende Bloedts door de werckinghe des heyligen Geestes deelachtich werden e / als wy dese heylige waerteeckenen met den lichamelijcken mondt tot sijner ghedachtenis ontfanghen f / ende dat al zijn lijden ende gehoorsaemheyt soo seckerlijck onse eygen sy / als haddē wy selue in onse eygen persoonen alles gheleden / ende God door onsen sonden ghenoech ghedaen g.

e Joan. 15/4. Eph. 5/30. 32

f 1 Co/. 10, 16 17.

g Rom. 5/9 18. 19. ende 8/1. 2

80. Vra. Wat onderscheydt isser tusschen dat Auontmael des HEEREN / ende de Paepsche Misse?

30. Sond. 2 Co. 5/15. 21 Gal. 2/20 Col. 3/13. 14

Ant. Dat Auontmael des HEEREN betuycht ons / dat wy volcomene vergheuinghe al-
ler onser sonden hebben / door de eenighe offer-
hand

hande Jesu Christi / die hy selue eenmael aent Cruys volbracht heeft a / ende dat wy dooz den heyligen Gheest Christo werden inghelijft b / die nu na syne menschelijcke natuere niet op der aerden / maer in den Hemel is ter rechterhandt Godts zijns Vaders c / eñ wil daer van ons aenghebeden zyn d. Maer de Misse leert / dat de leuende ende de dooden niet dooz dat lijden Christi vergheuinghe der sonden hebben / ten sy dat Christus noch dagheliicks dooz de selue van den Mispriesteren gheoffert werde / ende dat Christus lyflyck onder de ghestalte des Broots ende Wyns sy / ende daerom oock daer in moet aengebeden werden e. Ende alsoo is de Misse in den grondt anders niet dan een verloochenunghe der eenigher offerhande ende lydens Jesu CHRISTI / ende een verualeckte afgoderije.

81. Vra. Dooz wien is dat Auondtmael des HEEREN ingheſtelt?

Ant. Dooz de gheene die hen seluen van weghen haerer sonden mis ghaghen / ende nochtans vertrouwen / dat de selue hen om Christus wille vergheuen sijn / ende dat oock de overblijuende swackheyt met zijn lijden ende steruen bedeckt sy / begheeren oock hoe lancks hoe meer haer gelooue te stercken / ende haer leuen te beteren f. Maer de ypocriten / ende die hen niet met waren herten tot Godt en bekeeren g / die eten ende dzincken hen seluen het oozdeel h.

82. Vra. Salmen oock die tot desen Auondtmaele laten comen die hen met haere bekentnis ende leuen / als ongheloouighe ende godlooſe menschen aenstellen?

Ant. Neent: Want alsoo werdt dat verbont Godts ontheyligher / ende zijnen toozn ouer de gantsche ghemeynte verwecht i. Daerom is de Christelijcke Kercke schuldich / nae de ozdeninge Christi ende zyner Apostelen / sulcke (tot dat sy beteringhe haers leuens bewijsen) dooz de Sleutelen des Hemelrycks / uyt te sluyten k.

a Heb. 7. 27 eñ 9. 12. 26. 28
b ende 2 10. 19 12. 14.
c Joan. 19/30 Matt. 26/28 Luc. 22/19. 20
d 1 Cor. 6/17 ende 10/16 ende 12/13 Joan. 15/1. tot 5. Eph. 5/30/32
e Heb. 1. 3 ende 8/1 eñ 10/12. 13 Act. 1/11 ende 3. 21
f Joan. 4. 22. 23 ende 20/17 Luc. 24/52 Act. 7/ 55. 56. Col. 3. 1 Phil. 3/20 1 Thes. 1/10
g In Canone Misse. Item de Conſ. Dist. 2.
h Num. 2/6. 2 Par. 31. 18 Psal. 15/1. etc. eñ 24/1. etc. 2 Cor. 6/14 tot 18. ende 13/ 5. 6 Phil. 3/9. tot 15. Jacob. 1/28. 1 Joan. 2/3/4. 5. 6.
i Tit. 1/16
k 1 Cor. 10/21 eñ 11/28/ etc. 11 Cor. 11/20 34. Esai. 1/11. 13 etc. 66. 3 Jer. 7/ 21. etc. Psal. 50. 60. etc.
l Leui. 13. 46. Nu. 12/14/15 Matth. 22. 11. 12.

21. Sond.

83. Vra. Wat zijn de Sleutelen des Hemelrijcks?

Ant. De vercondinge des heylighen Euangeliums a/ ende den Christelijcken Ban/ oft ontsluytinghe uyt de Christelijcke gemeynte b/ door welcke twee stucken dat Hemelrijck den gelouighen opghedaen/ ende den ongheloouighen toegesloten wert.

a Mat. 16/19 Johan. 20.23
b Mat. 18 15. tot 19.

84. Vra. Hoe werdt dat Hemelrijck door de predikinghe des heylighen Euangelij ontsloten ende toegheslotē?

Ant. Alsoo/ als achtervolghende tbeuel Christi/ allen ende yegelijcken gheloouighen vercondight ende openbaerlijck betuycht wort/ dat hen (so dickwils als sy de beloftenis des Euangelij met waren gelooue aennemen) waerachtichlijck alle hare sonden van God/ om de verdienste Christi wille vergheuen sijn: Daer teghen/ allen ongheloouigen/ ende die hen niet van herten bekeeren/ verconditht ende betuycht werdt/ dat de toorn Godts/ ende de eeuwighe verdoemenis op hen ligt/ soo langhe als sy hen niet en bekeeren c naevolghende welcke ghetuyghenis des Euangelij/ God beyde in desen eñ in den toecomenden leuen oordeelen wil d.

c Esa. 3/ 10/11 Hab. 2/4 Joan. 20/21 tot 24.
d Matt. 16.19. b Mat. 16.19 Joan. 3/ 36 ende 20/ 23 2 Thes. 1. 8.9

85. Vra. Hoe werdt dat Hemelrijck toegheslotē/ ende ontsloten/ door den Christelijcken Ban?

Ant. Alsoo Als achtervolghende tbeuel Christi/ de ghene die onder den Christelijcken name/ onchristelijcke leere/ ofte leuen voeren/ naer dat sy etlijckmael broederlijck vermaent zijnde van haren dwalinghen ende schandelijcken leuen niet afstaen willen/ der ghemeynte (ofte den ghenen die van der ghemeynte daer toe verordineert sijn) aenghebracht werden. Ende so sy nae de vermaninghe niet en draghen van henlupden/ (door tverbieden der Sacramenten) uyt de Christelicke ghemeynte ende van God selue/ uyt den Rijcke Christi ghesloten werden e. Ende wederom als lidtmaten Christi ende sijner ghemeynten aenghe-

e Mat. 18/15 16.17. 18. 2. Par. 19/8 tot 11. Act. 15.2.4.6 Rom. 12.8 1 Cor. 12. 28. 1. Tim. 5 17 2 Th. 3. 14. 15 1 Cor. 5. 3. 4. 5 etc.
f Spif. Joan. 10. 11.

genghenomen so wanneer sy warachtighe beterunghe belouen ende bewijsen a.

a Luc.15/18. etc. 2 Cor 2/6.7 8.10.11. 2.Thes.3/15.

Dat derde deel.

Van der danckbaerheyt.

86. Vra. Aenghesien wy uyt onser ellendicheyt / sonder eenighe onse verdienste alleen uyt ghenaden / door Christum verlost syn / waerom moeten wy dan noch goede wercken doen?

32. Sond.

Ant. Daerom dat Christus nae dat hy ons met synen Bloede ghecocht ende van ghemaeckt heeft / ons ooc door synen heyligen Gheest / tot sijnen evenbeelde vernieuwet / op dat wy ons met onsen gantschen leven Gode danckbaer voor die groote weldaden bewijsen b / ende hy door ons geprezen werde c. Dan nae ooc dat elck by hem selfs syns gheloofs uyt den vruchten versekert sy d / En dat door onsen godsaligen wandel onsen naesten ooc Christo gewonnen werde e.

b Psal.116. 12.13.etc. Rom.6.13. ende.12.1.2. 1. Pet.2.5.9. 10. 1.Cor.6.19. 20. c Matth.5.16. 1.Pet.2.12. d 1Mat.7.17. Gal.5.6.22. 24. 2.Pet.1/10. e Rom.14.19. Ephes.4.29. 1.Thes.5.11. Heb.10.24. 1.Pet 3.1.2.

87. Vra. Connen dan die niet salich werden die in haren godloosen ondanckbaren leven voortvaerende / hen tot God niet en bekeeren?

f 1.Cor.6.9.10 Ephes.5.5.6. 1.Joan.3.14. 15/

Ant. In gheenderley wijse / want de schrift seggt het: dat gheen Oncuysche / Afgoden dienaer / Echtbreker / Dief / Gierighe / Dronckaert / Lasteraer / noch Roover / noch dierghelijcke / dat Rijcke Gods beerven sal f.

g Psal.34/15 Esai.1. 16/17 Amos 5.14.15 Rom.6/4.5.6

88. Vra. In hoe veel stucken bestaet de waerachtighe bekeeringhe des menschen?

33. Sond. ende 8.6/10 1 Cor.5/7 Ephes.4 22. 23/24 Col.3/5.6.8 9.10.

Ant. In twee stucken. In de afstervinghe des ouden / en in de opstandinghe des nieuwen menschen g.

89. Vra. Wat is de afstervinghe des ouden menschen?

h Psal.51/3/ 4.etc. Joel/2.13. Luc.15/17/tot 21. Rom.8.13. ende 12/9 2 Cor.7/9.10. 11.

Ant. Het is een hertelijck leetwesen / dat wy God door onse sonden vertoornt hebben / ende de selve hoe langher hoe meer haten ende vlieden h.

90. Vra. Wat is de opstandinge des nieuwe menschen?

Ant. Het is een hertelijcke bzeuelijt in God dooz Chzistum a/ende eenen ernstighen lust end liefde na den wille Gods/ in allen goeden werc ken te leuen b.

91. Vra. Maer wat zijn goede wercken?

Ant. Alleen die uyt waren gheloone c/ na d Wet Gods d/alleen hem ter eeren gheschieden e Eñ niet die op ons goetduncken ofte menschen insettingen gegront zijn f.

92. Vra. Hoe luydet de Wet des HEEREN?

Ant. God sprack alle dese woorden,

Exod. 20. vers. 2. Deut. 5. vers. 6.

Dat eerste Ghebodt.

Ick ben de Heere dijn God, die dy uyt Egypten landt uyt den diensthuyse gheleyt hebbe, Ghy en sult gheen ander Goden voor mijn aenghesicht hebben.

Dat tweede.

Ghy en sult dy gheen Beeldt, noch gheen ghelijckenis maken, noch van tgene dat bouen in den Hemel is, noch van tghene dat onder op der aerden is, noch van tgene dat in't water onder de aerde is. En buyght dy voor die niet, noch en dientse niet: want ick ben de HEERE dijn God, sterck ende yuerich, die de misdaet der Vaderen besoecke aen den kinderen, tot in dat derde ende vierde lidt der gener die my haten, ende doe barmhertigheyt aen veel duysenden der gener die my liefhebben, ende mijne geboden houden.

Dat derde.

Ghy en sult den Name des HEEREN dijns Gods niet te vergeefs oft lichtueerdelick gebruycken: want de HEERE en sal hem niet onschuldich houden, die sijnen Name misbruyckt.

Dat vierde.

Sijt ghedachtich des Sabbathdaechs, dat ghy dien

a Psal. 16/9 ende 32. 11. ende 51/10. Esa. 25/9 ende 35/10 ende 57/15 Act. 16/34 Rom. 5. 1. ende 14. 17

b Psal. 101. 2. ende 119. etc. Rom. 6/10. 11 Gal. 2/19. 20 1 Pet. 4/2. 6 etc.

c Rom 14. 23 Heb. 11/6. etc.

d Deut. 4. 1/2 1 Sam. 15/22 Ephes. 2/10.

e 1 Cor. 10/31

f Deut. 11/32 ende 12/32. Ezech. 20/18 19. Esa. 29/13 Matth. 15/9.

dien heyligher. Ses daghen sult ghy arbeyden, ende alle dijn werck doen. Maer de seuenste dach, is de Sabbath des HEEREN dijns Gods: Dan sult ghy gheen arbeyt doen, noch dijn Sone, noch dijne Dochter, noch dijn knecht, noch dijne dienstmaecht, noch dijn vee, noch dijn vremdelinck die in dijner Stadtpoorten is: Want in ses daghen heeft de HEERE Hemel ende Aerde ghemaeckt, ende de Zee, ende al datter in is, ende hy rustede den seuensten dach. Daerom seghende de HEERE den Sabbath dach, ende heylichde den seluen.

Dat vijfde.

Ghy sult dijn Vader ende dijne Moeder eeren, op dat ghy langhe leeft inden lande, dat dy de HEERE dijn God gheeft.

Dat seste.

Ghy en sult niet dooden.

Dat seuenste.

Ghy en sult niet Echtbreken.

Dat achste.

Ghy en sult niet stelen.

Dat negheude.

Ghy en sult gheen valsch ghetuygenis spreken tegen dijnen naesten.

Dat thiende.

Ghy en sult niet begheeren dijnes naesten huys, ghy en sult niet begeeren dijnes naesten wijf, noch sijnen knecht, noch sijn dienstmaecht, noch sijnen osse, noch sijnen ezel, noch eenich dinck dat dijn naeste heeft.

34. Sond.

93. Vra. Hoe werden dese thien gheboden gedeylt?

Ant. In twee tafelen a, daer van de eerste met vier gheboden leert, hoe wy ons teghen God sullen houden. De andere met ses geboden, wat wy onsen naesten schuldich syn b.

a Exod. 34/4. Deut. 4/13 ende 10/3.4

b Mat. 22/37 38/39.

94. Vra. Wat ghebiet God int eerste Ghebodt?

Ant. Dat ick, so lief als my mijner Sielen salicheyt

lichept is/ alle Afgoderije a tooverije/ waersegghinge/ superstitie of yp gheloove b/ aenroepinghe der heyligben/ofte ander Creaturen c/ mijdende vliede. Ende den eenigen waren God recht leeren kennen d/ hem alleen vertrouwe e/ In alle ootmoedichept f ende lijtsaemheyt/ my hem onderwerpe g/ van hem alle alles goets verwachte h/ hem van gantscher herten lief hebbe i/ vreese k/ ende eere l. Alsoo dat ick eer alle Creaturen afgae en baren late/ dan dat ick inden allerminsten tegen synen wille doe m.

95. Vra. Wat is Afgoderije?

Ant. Afgoderije is inde plaetse des eenighen waren Gods/ die hem in sijn woort geopenbaert heeft/ ofte beneven den selven/ yet anders verlieren ofte hebben/ daer op de menschе zijn vertrouwen setten n.

96. Vra. Wat heyscht God int tweede Gheboot?

Ant. Dat wy God in gheenderley wijse afbeelden o/ noch op gheen ander wijse vereeren/ dā hy in zijn woort bevolen heeft p.

97. Vra. Machtmen dan gantschlijck gheen beelden maken?

Ant. God en can noch en mach in gheenderley wijse afghebeeldet werden q. Maer de Creaturen/ al ist datse connen afghebeeldet werden/ soo verbiet doch God haer beeldenisse te maken/ en te hebben om die te vereeren/ oft God daer door te dienen r.

98. Vra. Maer soudemen de beelden in den Kercken/ als boecken der leecken niet moghen lyden?

Ant. Neen't: Want wy en moeten niet wijser zijn dan God/ de welcke zijne Christenē niet doet stomme beelden s/ maer door de leuendighe ver-

a 1. Cor. 6/9 10. ende 10/7. 14
b Leui. 19/31 De. 18/ 10.11
c Psal. 50/15 Mar. 4/10 Apoc. 19/ 10 ende 22/ 8.9
d Joan. 17/3
e Col. 3/10
f Jer. 17. 5.7
g 1. Pe. 5/5.6
h Heb. 10/36 Col. 1/ 11
i Rom. 5/3.4 1 Cor. 10/ 10 Phil. 2/ 14
k Psal. 104 27. tot 31 Esai. 45.7 Jac. 1.17
l Deut. 6. 5 Matt. 22/37
m Deut. 6/2 Psal. 111.10 Pro. 1/7 Mat. 10/28 1 Pet. 1.0.20 Matth. 4/10
n Mar. 5.29 30. ende 10/37. 38.39. Act. 5 29
o 1. Par. 16. 26. Gal. 4.8 Ephe. 2/12 Joan. 5. 33 1 Joan. 2. 23 ende 2. Epi. 9. Matt. 6/24
p 35. Sond. Mat. 6.24 Ephes. 5/5 2 Par. 16.12 Phil. 3/19.
q Deut. 4/15 16. etc. Esaie 40/18. etc. ende 46/5. etc. Act. 17/29. Rom. 1/23.
r Deut. 12. 30/ 31. 32. 1 Sam. 15/23. Matt. 15/9.
s Deut. 4/15. Esaie. 40. 12/18. etc. ende 66/1. Act. 7/49. 1. Tim. 1/17. ende 6. 16.
t Exod. 23/24. en 34. 13. 14. Num. 33/52. Deut. 7. 5. ende 12/3. ende 16/22. ende 27/ 15. 2 Reg. 18/4.
u Jere. 10/8. Abac. 2/18. 19.

condim-

condighe zijns Woordts wil onderwesen hebben a.

99. Vra. Wat wil dat derde Ghebodt?

Ant. Dat wy niet alleen met bloecken b/ oft met valschen eede c/ maer oock met onmoodich sweeren d/ den Naeme Gods niet en lasteren/ noch mis bruycken noch ons met onsen stilswijghen ende toesien/ sulcker schrickelijcker sonden deelachtich maken. Daerreghen/ dat wy den heyligē Name Gods/anders niet dan met vreese ende eerbiedinge gebruycken e/ op dat hy van ons recht ende volstandelijck bekent f/ aengeroepen g/ende in allen onsen woorden ende wercken ghepresen werde h.

100. Vra. Ist dan so groote sonde/Gods Name met sweeren ende bloecken te lasteren/ dat Godt hem oock ouer die vertoornt/ die soo veel als hem mogelijck is/ dat bloecken ende sweeren niet en helpen weeren ende verbieden?

Ant. Jaet ghewisselijck i. Want daer en is geē grooter sonde/noch die God meer vertoornt/ dan de lasteringhe zijns H. Naems. Daerom hy oock de selue met der doot te straffen beuolen heeft k.

101. Vra. Maer machmen oock Godsalichlick by den Naeme Godes eenen eedt sweeren?

Ant. Jaet/ Als het de Ouerheyt van haren onderdanen oft andersins oock de noot voordert/ om trouwe ende waerheyt daer door te beuestighen/ ende dat tot Godes eer ende des naesten saligheyt: Want suck eedtsweeren is in Gods Woort ghegrondet l/ ende daerom oock van den heyligheu in den Ouden ende Nieuwen Testamente recht ghebruyckt gheweest m.

102. Vra. Machmen oock by den heyligheu of by eenige ander Creaturen eenen eedtsweerē?

Ant. Neent n: Want eenen rechten eedt sweeren/ is God aenroepen/ dat hy als die alleen dat herte kennet o/ der waerheyt ghetuyghenis wil gheuen/ ende my straffe indien ick valschelijck sweere

a Esa.8/20 Luc.16/29 Rom.10/17.

36. Sond.

Gal.1/1.2 2 Ti.3/16/17 2 Petri.1/19 b Leu.24/11 etc.

c Leu.19/12 d Mat.5/37. Jac.5/12 e Esa.45/23 f Mat.10/32 en Rom.10.9 10. g 1.Tim.2/8 Ps.50.15.16 h Rom.2/24 Col.3/16.17 1 Tim.6/1 i Ieuit.5.1 Ephes.5/11. k Leui.24/15. 16. l Exod.22.10. 11. Deut.6.13 ende 10/20 1 Reg.8.31. Nehe.13/25. Esai.19.18. ende 48.1

37. Sond.

Jerem.4.2. m Genes.21. 24. en 31.53. Jos.2/12. en 7.19/en 9/15. 1.Sa.24/22. 2.Sam.3/35 1.Ese.1.29.30 Rom.1.9 2.Cozin.1.23 Heb.6.16 Apoc.10.5.6 n Josue.23/7 Jerem.5/7 ende 12/16 Zephon.1.5 o Jere.17/10 1.Reg.8.39 Psal.94/9. 10.11. Heb.4/13

sweere a/ welcke eere ghene creatuere toebe
hoort b.

103. Vra. Wat ghebiedt God int vierde Ghe
bodt?

Ant. Eerstelijck / dat den kercken dienst of
te het Predick-ampt / ende de Scholen onder
houden werden c: ende dat ick insonderheyt op
den Sabbath / dat is op den rustdach d/ tot de
Ghemeynte Gods neerstelijck come e/ om Gods
woort te hooren f/ de Sacramenten te ghebruy
cken g/ God den HEERE opentlijck aen te roe
pen h/ ende den armen Christelijcke hantreyckin
ghe te doen i. Een anderen/ dat ick alle de dagen
mijns leuens/ van mijnen boosen wercken biere
den HEERE door zijnen Geest in mp wercken
late k/ ende also den eeuwighen Sabbath in de
sen leuen aenuanghe l.

104. Vra. Wat wilt God int vijfde Ghebodt?

Ant. Dat ick mijn Vader ende Moeder/ ende
alle die ouer mp gestelt zijn/ alle eere/ liefde/ ende
trouwe bewijse/ ende mp haren goeden leere ende
straffe met behoorlijcker ghehoorsaemheyt on
derworpe m/ Ende ook met hare swackheyt eñ
gebreken gedult hebbe n/ aengesien het God be
lieft ons door hare handt te regieren o.

105. Vra. Wat beysschet God in't seste Ghe
bodt?

Ant. Dat ick mijnen naesten noch met ghe
dachte noch met woorden oft eenich gelaet/ veel
weyniger met der daet/ door mp seluen ofte door
andere onteere/ hate/ quetse/ ofte doode p/ Maer

a 1 Cor. 1/23. 1 Cor. 9. 11. 13. 14. Gal. 6. 6. 1 Tim. 5/17. b Exod. 20/ 8. 9. 10. 11 ende 31/13. tot 18. Num. 15/32 tot 37. Nehe. 13/ 15. tot 23. Je. 17/21. 22 Eze. 20/12/13 Psal. 27/4. 5 eñ 40. 10. 11 ende 42/5 ende 68/27 ende 84/2. etc. ende 122. 1. 2/ etc. Act. 1/14. 15. ende 2/42. 46. ende 12. 12. Heb. 10. 25. Luc. 4/16. tot 23. Act. 13/7. 14/15. ende 14/1. 21. ende 16. 13. 14. ende 18. 4. 1 Cor. 14. 19. 29. 31. c Lu. 7. 29/30. Act. 2. 42/ ende 20. 7. 1 Cor. 11. 33. 34. d Act. 4. 24. eñ 12/12. 1. Cor. 14. 16. 1 Tim. 2/1. 2. 3. 8. 9. 1 Exod. 33. 15/ eñ 34. 20. Deut. 16/16. Luc. 21. 1. 2. 3. 4. Rom. 15/ 26. 27. 1 Cor. 16. 2. 2 Cor. 8. 7. 1. etc. eñ 9. 1. etc. e Esa. 58. 13. 14. Gal. 5. 16. etc. 1 Esa. 66/ 23. Heb. 4. 3. f Exod. 21. 17. Prov. 1. 8. eñ 4. 1. eñ 15. 20. eñ 20. 20. Ro. 13. 1. etc. Eph. 6. 1. 2. 3. etc. Col. 3. 22. 23. 24. g Gen. 9. 24. 25. 26 Prov. 23. 22. 1 Pet. 2. 18. h Matth. 22. 21. Rom. 13. 1. 2. etc. Ephes. 6/ 4. 9. Col. 3. 2. 21. i Genes. 4/ 5. 6. 8. Mat. 5/ 21. 22. ende 26. 52.

dat

dat ick alle wraeckgierichevt aflegge a/ Oock my selven niet en quetse/ of moetwillichlyck in eenich gheualr beghene b. Daerom oock de Ouerheyt dat sweerdt draecht/ den doodslach te weeren c.

106. Vra. Maer dit Gebodt schijnt alleen van het doodslaen te spreken?

Ant. God verbiedende den doodslach/ leert ons dat hy de wortel des doodslachs/ (als nijt d/ haet e tooren ende wraeckgierichevdt f/) haten: en sulcks alles voor eenen doodslach houdet g.

107. Vra. Maer is dat ghenoech/ dat wy onsen naesten alsoo't voorsept is niet en dooden?

Ant. Neen't: Want God verbiedende den nijdt/ haet ende tooren/ ghebiet dat wy onsen naesten liefhebben als ons selven h/ ende tegen hem ghedult/ vrede/ sachtmoedichevt i/ barmhertichevt k/ ende alle vriendelickheyt l/ bewijsen: zijn schade so veel als ons mogelijck is/ af keeren m/ ende oock onsen vyanden goet doen n.

108. Vra. Wat leert ons dat seuenste Ghebodt?

Ant. Dat alle oneuysheyt van God verboden sy o/ ende dat wy daerom de selue van herten vyandt zijnde p/ cuysch ende tuchtelijck leuen moeten q/ het sy in den heyligen houwelijcken staet/ oft buyten den seluen r.

109. Vra. Verbiedt God in desen geboden niet meer dan Echtbreken/ en dier gelijcke schanden?

Ant. Dewijl ons lijf ende Siele tempelen des heyligen Geestes zijn/ so wil hy dat wyse beyde suyuer ende heylich beware s/ daerom verbiet hy alle oneuysche daden/ ghebeerden woorden t/ gedachten/ lusten v/ ende wat den menschen daertoe trecken can x.

a Rom. 12. 19
f Mat. 5. 25. 44. en 18. 35. Ephes. 4. 26
b 1. Sa. 31. 4.
40. Sond.
Prou. 22. 3. ende 27. 12
f Matth. 4. 7 en 10. 17. 23
Col. 2. 23.
c Genes. 9. 6
Exod. 21. 12. 14.
f Matt. 26. 52
Rom. 13. 4
d Rom. 1. 29
e 1. Jo. 2. 9. 11
f Gen. 4. 5. 6
f Mat. 5. 22
Gal. 5. 20
Jac. 1. 20
f Matth. 5. 38. 39.
Ro. 12. 17. 19.
1 Pet. 3. 9
41. Sond.
g 1. Joa. 3. 15
h f Matt. 7. 12 ende 22. 39.
12. Ham. 16. 11. 12.
f Matth. 5. 5
Rom. 12. 18
Gal. 6. 1. 2
Eph. 4. 2.
k f Matt. 5. 7
Luc. 6. 36
l Rom. 12. 10
m Exod. 23. 5.
Deut. 22. 4
n Exod. 23. 5.
2. Reg. 6. 22. 23.
Prou. 25. 21. 22
Ro. 12. 20. 21
Luc. 22. 51.
Rom. 5. 6. 8

a Leuit. 18. 27. 28. 29. ende 20. 10. 11. Prou. 6. 32. 1. Cor. 6. 9. p Eph. 5. 11. 12. Epist. Jud. vers. 23. q Rom. 13. 13. 1 Thes. 4. 3. 4. 5 Tit. 2. 11. 12. r 1. Cor. 7. 2. 9. 14. 36. 38. Heb. 13. 4. Gen. 39. 10. 12. 1 Cor. 7. 34. s 2 Cor. 6. 16. ende 1. Cor. 3. 16. 17. ende 6. 18. 19. 20. Ephes. 5. 3. 4 t Ephes. 4. 3. 4. 5. t Job. 31. 1. 2 Petri. 2. 14. Esaie. 3. 16. Prou. 7. 13. 15. 21. 1. Cor. 15. 33. Ephes. 4. 29. v Job. 31. 9. Prou. 6. 25. f Matt. 5. 28. ende 15. 19. 1 Joan. 2. 16. x 2 Sam. 11. 2. Ezech. 16. 49. Ose 4. 11. Rom. 13. 13. Eph. 5. 18.

110. Vra. Wat verbiedt God int achſte Gh
bodt?

42. Sond. Ant. God en verbiet niet alleen dat ſtelen
rooven / d'welck de Overheyt ſtraft a / maer h
noemt oock dieuerye / alle booſe ſtucken ende aen
a Leuit. 19. 11 Ero. 22. 1. etc. 1 Cor. 6. 10. ende 15. 1. Pet. 4. 15. b Luc. 3. 14. 1. Theſ. 4. 6 c Leuit. 19. 35 36. Deut. 25. 13. etc. Pſou. 11. 1. ende 16. 11
ſlagen / daermede wp onſes naeſten goet geden
ken aen ons te dzinghen / het ſp met gheweldt o
ſchijn des rechts b / als met onrechten gewicht
elle / mate c ware munte woecker d ofte dooz e
nich ander middel van God verboden: Daer te
oock alle gierichept e / alle miſ bzupck / ende be
quiſtinghe zijner gauen f.

43. Sond. 111. Vra. Maer wat ghebiet v Godt in deſe
ghebode?

Ant. Dat ick mijns naeſten nut daer ick ca
ende mach boozdere / met hem alſoo handele / al
ick wilde datmen met my handelde g / daer to
oock dat ick trouwelijck arbeyde / op dat ick de
noodzuſtighen helpen mach h.

ende 20. 10. Exec. 45. 9. 10 d Leuit. 25. 14 Amos 8. 4. 5. 6. Exod. 22. 25 Deut. 23. 19. etc. Pſal. 15. 5. Luc. 6. 35. e Eſa. 5. 8 f Mich. 2. 1. 2 1. Cor. 6. 10. 1 Tim. 6. 10 f Amos 6. 4. 5. 6. Luc. 15. 13 ende 16. 1. 19 ende 21. 34 Rom. 13. 13 g Matt. 7. 12 37.

112. Vra. Wat wilt dat neghenſte ghebodt

Ant. Dat ick teghen niemandt valſche getuy
gheniſſe en gheue i / niemandt zijn woozden ver
keere k / gheen achterclapper of laſteraer en ſp l
niemant lichtelijck ende onverhoort oozdeele / of
helpe verdomen m. Maer allerley lieghenende
bedzieghen / als eyghen wercken des Duy-
uels n. vermijden: ten ſp dat ick den ſwaren toozn
Gods op my laden wil o. Item dat ick int ghe-
richte / ende alle ander handelingen / de waerheyt
lief hebbe / opzechtlijck ſpzeke ende bekenne p.
Oock mijns naeſten eere ende goet gheruchte /
nae mijn vermogen boozſtae ende boozdere q.

Deut. 19. 16. tot 20. Pſou. 6. 19. ende 19. 5. 9. ende 21. 28. Apoc. 22. 15. h Mat. 14. 57. 58. i Pſalm. 15. 3. Rom. 1. 30. m Matth. 7. 1. 2. etc. Luce 6. 37. Joan. 7. 24. 51. n Joa. 8. 44. Epheſ. 4. 25. o Pſou. 12. 22. p Pſal. 15. 12. Joan. 1. 20. Epheſ. 1. 25. q 1. Cor. 13. 4. 5. 6. 7. 1. Pet. 4. 8.

113. Vra. Wat beyſſchet van ons dat thiende
Ghebodt?

Ant. Dat oock de minſte luſt / ofte ghedachte
teghen eenich ghebodt Gods in ons herte nem-

mermeer en comme a/ maer dat wp kallen tijden van gantscher herten/ allen sonden vyandt zijn/ ende lust tot aller gherechtichevt hebben b.

114. Vra. Maer connen de gene die tot God bekeert zijn/ dese gheboden volcomelijck houden?

Ant. Neen sy. Maer ooch de aller heylichste so langhe als sy in desen leuen zijn/ en hebben maer een cleyn beginsel deser gehoorsaemheyt c/ doch also/ datse met een ernstich en ongeueynst voornemen/ niet alleen naer sommighe/ maer naer alle de geboden Gods beginnen te leuen d.

115. Vra. Waerom laet ons dan God alsoo scherpelijcken de thien Gheboden predicken/ soose toch niemandt in desen leuen houden can?

Ant. Eerstelijck/ op dat wp ons leuen lanck onse sondelijcke aert hoe langher hoe meer leeren kennen/ ende dies te begerigher zijn de berghe uinghe der sonden en de gherechtichevt/ in Christo te soecken e. Daer nae dat wp sonder onderlaten ons beneerstighen/ ende Godt bidden om de ghenade des heylighen Gheests/ op dat wp langs so meer naer het evenbeelt Gods vernieuwet werden/ tot dat wp tot dese ons voorgestelde volcomenheyt/ eyndelijck na desen leuen geraken f.

Van t'ghebet.

116. Vra. Waerom is dat Ghebedt den Christenen van nooden?

Ant. Daerom/ dat het voornaemste stuck der danckbaerheyt is/ welcke God dā ons voordert g. Ende dat Godt zijn ghenade ende den heylighen Gheest/ alleen dien geuen wil/ die hem met hertelijcken suchten sonder ophouden daerom bidden ende daer voor dancken h.

117. Vra. Wat behoort tot een sulck ghebet/ dat God aengenaem sy/ ende van hem verhoort werde?

Ant. Eerstelijck/ dat wp alleen den eenighen waren God/ die hem in zijn Woordt ons gheo-

pen-

a Marc. 15. 19 20. Rom. 7. 7 Jac. 1. 14. Gal. 5/16 Ephes. 4/22 Coloss. 3. 5.

b Psal. 51. 12 Matt. 22/37 1 Tim. 1. 5.

c 1. Reg. 8. 46 Eccles. 7. 20 Psal. 19. 13 Matth. 6/12 Rom. 7/14. 15. etc. Gala. 5/17 Phil. 3/12. 13 1 Joan. 1. 8. 9/10

d Luce 1. 6 Rom. 7/22 1 Cor. 9/24

e Jac. 2/10 f Psal. 32. 5 ende 51. 4. 5. 6/9. 10. 11. etc Rom. 7/18. 24 25. Phil. 3. 7. 8. 9 1. Joan. 1. 9 f Psal. 51/12 13/14. Ephes. 4. 22 23/24 Col. 3. 9. 10 Phil. 3/11/12 13. 14.

45. Sond. 1 Cor. 9/24. 25 ende 13. 9/10. 11. 12.

g Psal. 50. 14 15 Esa. 43. 21/22 Joel. 2/32

h Matt. 7/7. 8 Luc. 11/9. 13 Psal. 34/16. en 145/18/19. ende 51. 17 Heb. 13/15 Phil. 4. 6

penbaert heeft/om alle tghene dat hy ons gebi
den heeft te bidden/van herten aenroepen a. Te
anderen/dat wy onsen noot ende ellendicheyt
recht ende grondelijck kennen/op dat wy on
voor den aengheschichte sijner Majesteyt veroot
moedighen b. Ten derden/dat wy desen vaste
grondt hebben/dat hy ons Ghebet niet teghen
staende dat wy sulcks onweerdich zijn/om de
HEERE Christi wille/seckerlijc wil verhoo
ren c/gelijck hy ons in zijn Woort beloeft heeft c

a Ioan.4. 22. 23.24. Rom.8. 26 Iacob.4.3 1.Ioan. 5/14.

b 2.Par. 20 12. Esai.29/13 Psal.2/11 ende 34.19 ende 51. 3.etc. Esai.66.2

c Luc.18/13 Roma.8/15 ende 10/14 Iac.1/6 Ioan.14/13 tot 16 ende 15/16 ende 16/23

118. Vra. Wat heeft ons Godt beuolen ba
hem te bidden?

Ant. Alle Ghoestelijcke ende lijfelijcke noot
druft e welcke de Heere Christus begrepen heef
int ghebet dat hy ons selue gheleert heeft.

d Matth.7.8. Psalm.50/15 ende 91/15 ende 143/1 e Iac.1.17 f Matth. 6/33 f Matt. 6.9 tot 14. Luc.11/2 tot 5.

119. Vra. Hoe luydet dat Ghebedt?

Ant. Onse Vader f, die daer zijt in de Hemelen

1 Dijnen Name werde gheheyligher.

2 Dijn Rijcke comme.

3 Dijnen wille gheschiede, op der aerden als in den Hemel.

4 Gheeft ons huyden ons daghelijcks Broot.

5 Ende vergeeft ons onse schulden, gelijck wy ook vergheuen onsen schuldenaren.

6 Ende en leydt ons niet in versoeckinge, maer verlost ons van den quaden.

Want dijn is het Rijcke, de cracht, ende de heer-lijckheyt in der eewicheyt, Amen.

46. Sond.

120. Vra. Waerom heeft ons Christus gebo-den God alsoo aen te spreken: Onse Vader?

Ant. Op dat hy van stonden aen int beghin-sel onses Ghebets in ons de kinderlijcke vreese eñ toeuersicht tot God verwecke g/welcke bey-de de gront onses Ghebets zijn: Namelijck dat God onse Vader door Christum gheworden is/ ende dat hy ons veel wenighter af slaen sal tge-ne dat wy hem met rechten geloone bidden/dan onse Vaderen ons aertsche dinghen ontseggen h.

g Ioan.4. 22. 23.24. Rom.8. 26 Iacob.4.3 1.Ioan. 5/14.

h 2.Par. 20 12. Esai.29/13 Psal.2/11 ende 34.19 ende 51. 3.etc. Esai.66.2

Luc.18/13

121. Vra. Waerom werdt hier toe ghedaen/

Die daer zijt inde Hemelen?

Ant. Op dat wy van de Hemelsche Maiesteyt Gods/ niet aertsch en ghedencken a: Ende bäzijner almachtichheyt/ alle noodzuft des Lyfs/ ende der Sielen verwachten b.

122. Vra. Welck is de eerste Bede?

Ant. Dijnen Name werde gheheylight.

Dat is/ geeft ons eerstelijck/ dat wy recht kennen c/ ende in alle dijne wercken/ (in welcken dijne almachtichheyt/ wijsheyt/ goetheyt/ gherechtichheyt/ barmhertichheyt ende waerheyt/ claerlijc schijnen) heyligher/ roemen ende prijsen d. Daer naer oock/ dat wy al ons leuen/ ghedachten/ woorden ende wercken/ alsoo schicken ende richten/ dat dijnen heyligher Name om onsent wille niet gelastert/ maer geeert ende gheprezen werde e.

123. Vra. Welck is de tweede Bede?

Ant. Dijn rijcke comme!

Dat is/ Regiert ons alsoo door u woort ende uwen Gheest/ dat wy ons lancks soo meer u onderwerpen f: Bewaert/ ende vermeert uwe kercke g/ verstoort de wercken des Duyuels/ ende alle ghewelt dwelck hem teghen u verheft/ mitsgaders alle boose raetslaghen die teghen u heylich Woort bedacht werden h/ tot dat de volcomenheyt uwes rijcks toecome i/ daer in ghy alles sult zijn in allen k.

124. Vra. Welck is de derde Bede?

Ant. Dijnen wille gheschiede op der Aerden als in den Hemel.

Dat is/ Gheeft dat wy ende alle menschen onsen eyghenen wille versaken l/ ende uwen wille die alleen goet is/ sonder eenich teghenspreken/ ghehoorsaem zijn m/ op dat alsoo een yeghelijck zijn ampt ende beroepinghe/ soo gewillichlijck ende getrouwelijck mogen bedienen ende uptueeren n/ als de Enghelen in den Hemel doen o.

a Jerem. 23/ 23/24. Act. 17. 24 25/27.
b Psal. 65/3. 4 5.

47. Sond.

Rom. 10/12
c Joan. 17/3 Jer. 9/23. 24 ende 31/33 34. Psal. 11. 9/ 105/ ende 147/19 20
d Matt. 16/17 Rom. 10. 13 14. 15. 17 Col. 3. 10
e Psal. 119 137/1. 38. ende 143/1. 2. 5/11. 12 ende 145/8. 9. 10. 17.

48. Sond.

Exod. 34/ 6/7 Jerem. 31. 3 ende 32/18. 19 40/ 41. ende 33/ 11 20. 21
f Matt. 19. 17 Luc. 1. 46. etc. 68/ etc.

49. Sond.

Rom. 3. 3. 4 ende 11. 22. 33. 2. Tim. 2/19.
g Psal. 115. 1. ende 71/8 Ezech. 36/20.
h Matt. 5. 16 Rom. 2/24 1. Pet. 2/12.
i Psal. 119/5. ende 143/10
k Matt. 6/33
l Psal. 51. 20, ende 122. 6. ende 147/ 2. 3
m 1 Sam. 15. 31. Psal. 2. 4. 5. Act. 4. 26/27 Rom. 16. 20. Apoc. 22. 17/20 n 1. Cor. 15/21 1 Matt. 16. 24. Tit. 2. 12. Luc. 22/42. o Psal. 103/20. 21 1 Cor. 7/24. Eph. 6/1.

50. Sond.
a Gen. 28.20. 21. Psal. 104/27. etc. en 144. 12 13. 14 en 145/15.16 Pro. 30/8. Matth. 6/25. etc ende 8.2 1 Tim. 2/2
b Genes. 17/1 Act. 17/27/28 ende 14/17

51. Sond.
Rom. 11.36
c Psal. 37/16 17 ende 127. 1.2. etc. Deut. 8/3 Iuce 5.5/6 1 Cor. 15/58
d Psal. 37/3 cor 8. Psal. 62.11 ende 55.23 Matth. 6.25. 26. etc.

52. Sond.
e Psal. 32. 1.2 etc. ende 51. 1.2. etc. en 65 4. en 130.3.4. ende 143.2 1. Joan. 2.1.2
f Mat. 6/14 15. ende 18/ 28. etc.
g Psa. 103.14 15.16. Joan. 15/5
h Eph. 6.12 1 Petri. 5/8
i Joan. 15.19 1 Joan. 3/13.
k Rom. 7/23 Gal. 5/17 Jac. 1.14
l Mat. 26/41 Mar. 13/33
m 1. The. 3.13 ende 5.23.
n Rom. 10.11 12. 2. Pet. 2.9.

125. Vra. Welck is de vierde Bede?

Ant. Geeft ons huyden ons daghelijcks Broot.

Dat is/willet ons met alle noodtdruft des Lichaems versorgen a/ op dat wp daer door bekennen dat ghy den eenigen oorspronck alles goets zijt b/ en dat noch onse sorghe noch arbeyt/ noch uwe gauen/ sonder uwen seghen ons en gedyē c ende dat wp der haluen ons vertrouwen van alle Creaturen afstrecken/ ende op v alleen stellen d.

126. Vra. Welck is de vijf de Bede?

Ant. Vergheeft ons onse schulden, ghelijck wy oock vergheuen onsen schuldenaren.

Dat is/ Wilt ons arme sondaren alle onse misdaden/ ende oock de boosheyt die ons altijt aenhangt/ om des bloets Christi wille/ niet toerekenen e/ also wp oock dit ghetuyghenis dijner genaden in ons beuinden/ dat ons gantsch vergenomen is onsen naesten van herten te vergheuen f.

127. Vra. Welck is de seste Bede?

Ant. En leydt ons niet in versoeckinghe, Maer verlost ons van den boosen.

Dat is/ Dewijl wp van ons selue so swack zijn/ dat wp niet een oogenblick en connen bestaen g/ en daer toe onse doodtvijanden de Duyuel h/ de Werelt i/ ende ons eyghen vleesch k/ niet ophouden ons aen te vechten: wilt ons doch behouden ende stercken/ door de cracht dijnes heyligheen Gheestes/ op dat wp in desen gheestelijcken strijdt/ niet onderligghen l/ maer altijt sterken wederstant doen/ tot dat wp eyndelijck t'eenemael de ouerhandt behouden m.

128. Vra. Hoe beslupt ghy v ghebedt?

Ant. Want dijn is het Rijcke, de cracht, ende de heerlijckheyt in der eeuwicheyt.

Dat is/ Suler alles bidde wp van v/ daer om dat ghy (als onse coninck/ ende aller dinghen machtich) ons alles goets te gheuen/ den wille ende het vermoogen hebt n: Ende dat alles begeeren

ghheren wp / op dat daer dooz niet mp / maer dſſ-
nen heyligheu Name eewichlijck ghepzeſen wer-
de a.

a Pſal. 115/1 Jere. 33. 8. 9 Joan. 14/ 13

129. Vra. Wat bedupt dat wooꝛdt Amen?

Ant. Amen is te segghen / het ſal waer ende
ſeker zijn b. Want mijn gebedt veel ſekerer van
God verhooꝛt is / dan ick in mijn herte gheuoele
dat ick ſulcks van hem begheere c.

b Deut. 27/15 16. 17/ etc. c 1 Coꝛ. 14. 16 2 Coꝛ. 1. 20 2 Tim. 2/13 1 Theſſ. 5. 24 Jac. 1. 6

Eynde des Catechiſmi.

Foꝛme om den heyligheu Doop upt te richten.

DE hooftſumma der leere des heyligs Doops is in deſen dzijen ſtucken begrepen: Eerſtelijck / dat wp met onſen kinderen in ſonden ontfanghen ende ghebozen d / ende daerom kinderen des toozns zijn e: Soo dat wp int rijcke Gods niet en moghen comen / ten ſp dat wp van nieus ghebozen werden f. Dit leert ons den ondergauck ende de beſpzenghinghe metten water g / daer dooz ons d'onreynicheyt onſer zielen wooꝛt aenghewesen: Op dat wp vermaent werden een nuſ hagen aen ons ſelnen te hebben / ons booz Gode te verootmoedighen / ende onſe reynmakinge ende ſalicheyt bupten onſſelnen te ſoeken.

d Pſal. 51/7 e Epheſ. 2. 3. 11. 12 f Joan. 3/3 g Rom. 6/3. 4

Ten tweeden / betupgt ende verſeghelt ons den heyligheu Doop de afwaſſchinghe der ſonden dooz Jeſum Chriſtum: Daerom wozden wp gedoopt inden name Godes des Vaders / des Soons eñ des heyligheu Gheeſtes h. Want als wp ghedoopt wozden in den name des Vaders / ſoo betupcht ende verſeghelt ons God de Vader dat hp met ons een eeuwich verbont der ghenade opzichtet i / Ons tot ſijnen kinderen ende erfghenamen aenneemt / ende daerom van alle goet

II.

h Mat. 28/19

i Gen. 17/4. 7 1. Pet. 3. 21

verſorgen / ende alle quaet van ons weeren / oft
a Gen. 12.2.3. t'onſen beſten keeren wil a. Ende als wp inden
vide 15/1 naem des Soons ghedoopt werden / ſoo verſe-
Rom. 8.28. ghelt ons de Sone / dat hy ons waſcht in ſynen
bloede bā allē onſen ſonden / Ons in de gemeyn-
b Ro. 6. 3.4.5 ſchap zijns doodts ende wederopſtandinghe in-
lijvende b / alſoo dat wp van onſen ſonden ghe-
uryt ende rechtueerdicht voor God gereken woz-
den. Deſghelyer als wp ghedoopt worden inden
name des heyligheu Gheeſts / ſoo verſekert ons
de heyligh Gheeſt door dit heylich Sacramēt /
dat hy in ons woonen ende ons tot lidtmaten
c 1. Cor. 12. 12 Chriſti heyligheu wil c / ons toeeygheuende tgene
13. dat wp in Jeſu Chriſto hebben / namelyc d'af-
b Tit. 3.5 waſſchinghe onſer ſonden / ende de dagelyrſche
Eph. 5/26.27 vernieuwinge onſes leuens d / tot dat wp eyndelick onder de gemeynte der uptuercozenē in d'eewich leuen onbeuleckt ſullen geſtelt worden.

III. Ten derden / ouermids dat in allen verbonden twee deelen begrepen zijn / Soo worden wp oock wederom van Gode door den Doop vermaent eñ verplicht tot eē nieuwe gehoorſaemheyt / Namelyck dat wp deſen eenigen God / Vader / Sone / ende hy. Geeſt / aenhanghen / betrouwen / ende lief hebben van gantſcher herten / van gantſcher zielen / van gantſchen gemoede / ende allen crachten e: De werelt verlaten / onſe oude nature doo-
e Mar. 22.37 den / ende in een godſalich leuen wandelen f. Eñ
f Rom. 6/3.4 als wp ſomtijts upt ſwackheyt in ſondē vallen / ſo moeten wp aen Gods ghenade niet vertwijfelen / noch inde ſonde blijuen liggen / ouermids de Doop reuē ſegel eñ ongetwijfelt getuychnis is / dat wp een eewich verbondt met Gode hebben.

Ende hoe wel onſe kinderen deſe dinghen niet en verſtaen / ſoo machmenſe nochtans daerom vanden Doop niet uptſlupten / Aenghelien ſy oock ſonder haren weten / der verdoemeniſſe in
g Ro. 5. 12.14 Adam verlachtich zijn g / ende alſoo oock wederom in Chriſto tot ghenaden aengenomen worden / ghelyck God ſpreeckt tot Abraham / den

Vader

Vader aller ghelouigen ende ouer suler mede tot ons ende onsen kinderen seggende: Ich wil oprechten mijn verbondt tusschen my ende dy, ende dijnen sade na dy, by haren nacomelingen, dat het een eewich verbont sy, alsoo dat ick dijn God sy, ende dijns saeds na dy a. Dit betuygt oock Petrus Act. 2. met dese woorden/ want v, ende uwen kinderen is de belofte ghedaen, ende den ghenen die noch verre zijn, soo vele alsser de Heere onse God toeroepen sal b. Daerō heeftse God voormaels bevolen te besnijden c/ dweick eenen segthel des verbonds ende der ghercchtichept des ghelooffs was d/ Gelijckse oock Christus omhelst de handen opghelecht ende ghesegent heeft/ e Marc. int 10. cap e. Dewyle dan nu den Doop inde plaetse der besnijdinghe ghecomen is f/ soo salmen de kindere v/ als erfghenamen des rijcks Gods eñ zyns verbonds/ Doopen. Ende d'ouders sullen gehouden zyn hare kinderen int opwassen hier van bzeeder t'onderwijsen g.

Op dat wy dan dese heylighe ordeninge Gades tot zijnder eere t'onsen trooste ende tot stichtinghe der ghemeynte uptrechten moghen/ soo laet ons synen heyligen naeme aldus aenroepen:

Almachtige eeuwighe God/ ghy die na dijnen stranghen oordeele de ongelooughe ende onboetueerdighe werelt met de Sintvloet ghestraft heeft/ ende den ghelooughen Noah zyn achtsten uyt dijne groote barmhertichept behouden ende bewaert i: Ghy die den verstockten Pharao met al zijn volck int roode Meyr verdzoncken hebt/ ende dijn volck Israel droochs voets daer door geleydet k/ door dwelcke de ghenade Gods ons in desen Doop aengewesen bedupdet wert l: Wy bidden dy door dijne grondtloose barmhertichept/ dat ghy dit dijn * kindt genadelijck wilt aensien/ ende door dijnen H. Gheest dijnen Sone Jesu Christo inlijuen/ op dat het met hem in zijn

a Gen. 17.7
b Act. 2/39
c Gene. 17.10 etc.
d Rom. 4. 11
e Mar. 10.13 tot 17.
f Col. 2.12
g Exod. 13. 14.15. Deut. 6/7 Psal. 78. 5. 6.
h Gen. 6. etc.
i 1. Pet. 3. 20
k Exod. 14.29 l 1. Cor. 10. 2. 1 Pet. 3. 21
* Ofte dese dijne kinderen

doot begrauen werde / ende met hem mach op-
a Rom. 6/4 staen in een nieu leuen a / op dat het zijn Cruys
hem daghelijcks nacuolghende hpolijck draghen
moghe / hem aenhanghende met waerachtighen
gheloone / vaster hope / ende vierigher liefde / dat
het dit leuen (dwelck toch niet anders is dan een
b Job 3. 20. 21. ende 7. 1. ende 14. 1 Psal. 90, 9 ghestadighe doot b /) om dijnent wille ghetrooft /
verlaten / ende ten lesten dage booz den Rechter-
stoel Christi dijns Soons sonder verschricken
moghe verschijnen / booz den seluen onsen Heere
Jesum Christum dijnen Sone / die met dp ende
den H. Gheest een eenich God / leeft ende regiert
in eeuwicheyt / Amen.

Vermaninghe aen de Ouders ende die meden Doop comen.

Gheliefde in den Heere Christo / ghy hebt ghe-
hoozt dat den Doop een ozdeninge Gods is / om
c Gen. 17. 10 11/13 Rom. 4. 11 Act. 2. 39 ende 10/ 47 ons ende onsen zade zijn verbont te versegelen c /
daerom moeten wp hem tot dien eynde / ende niet
upt ghewoonte / of superlitie ghebzupcken. Op
dat het dan openbaer werde dat ghy also gesint
zijt / sult ghy van uwent weghen hier op onghe-
ueynst delijck antwoozden.

Eerstelijck / hoe wel onse kinderen in sonden
d Psal. 51. 7 ontfangen ende gebozen zijn d / esi daerom aller-
handa ellendicheyt / ja de verdoemenisse selue on-
e Rom. 5/ 12 Ephes. 2. 3 f 1 Cor. 7. 14 g 1 Cor. 12. 13 Eph. 5/ 26 derwozpen e / of ghy niet bekent datse in Jesu
Christo gheheyliget zijn f / ende daerom als lidt-
maten zijnder ghemeynten g behoozen ghedoopt
te weesen? Ant. Ja.

Ten anderen / of ghy de leere die int oude ende
h Act. 26/22 Ephes. 2/ 20 nieuwe Testament h / ende in d'Artikelen des
Christelijcken gheloofs begrepen is / ende dien
volgende inde Christelijcke Kercke geleert wozt /
i 2 Tim. 3. 16 17. niet bekent de waerachtige ende volcomene leere
der salicheyt te wesen i? Ant. Ja.

Joan. 20. 41. Ofte Vaders van dese kinderen. Ten derden vraghe ick u / ghy * Vader van dit
kint / oft ghy niet en belooft ende booz u neemt /
tselue alst tot sijnen verstãde comt / inde booz-

de

de leere na d vermogen t'onderwijsen a? Ant. Ja. a Gen. 18.19 Exod. 13.14 Psal. 78. 5/6 Eph. 6.4 Hebr. 6.1.2.

Daernae spreect den Dienaer aldus:

Voorts gheliickerwijs een peder Christen van weghen der liefde schuldich is sijnen naesten soo sonck als oudt totter godsalichevt te vermanen: Alsoo wil ick d voornemelijck/die als ghetuygen staet ouer den Doop van dit * kindt/ghebeden ende vermaent hebben/ dat ghy tselue in't opwassen wilt helpen stieren inde weghen des Heeren/op dat het sijnen Doop recht mach beleuen.

Oft dese kinderen.

Daer na in't Doopen spreect de Dienaer aldus:

N. Ick Doope dy inden naem des Vaders, des Soons, ende des heylighen Gheestes b.

b Mat. 28/19.

Danckseghinghe.

ALmachtighe/barmhertighe God ende Vader/wy dancken ende louen dy dat ghy ons ende onsen kinderen door het bloet dijnes lieuen Soons Jesu Christi alle onse sonden vergeue/en ons door dijnen heyligen Gheest tot lidtmaten dijnes eengeborenē Soons/en also tot dijne kinderen aengenomen hebt/ende ons tselue met den heyligen Doop besegelt ende bevrachtigt: Wy bidden dy oock door dē selven dijnen lieuen Sone/dat ghy dit* kindt met dijnen heyligen Geest altijdt wilt regeren/op dat het Christelijck ende godsalichlijck opgheuoedt werde/ende inden Heere Jesu Christo wasse ende toeneme/op dat het dijne Vaderlijcke goethevt ende barmhertichevt/die ghy hem ende ons allen bewesen hebt/mach bekennen ende in aller gerechtichevt onder onsen eenighen Leeraer/Coninck/ende Hoogen priester Jesu Christo leue/ende vromelijck tegen de sonde/den Duyuel/en zijn gantsch rijck strijden ende ouerwinnen moghe/om dy ende dijnen Sone Jesum Christum/mitsgaders dē H. Geest/den eenighen ende waerachtigen God/eewelijck te louen ende te prijsen/Amen.

Oft kinderen.

Een corte onderstockinge des Geloofs/voor de ghene die haer tot de Gemeynte begheuen willen.

Vraghe.

HOe zijt ghy in v herte versekert dat ghy een Lidmaet der Ghemeente Christi zijt?

Ant. Wt dien dat de H. Geest tot mijnen geest
a Rom. 8. 16 ghetuycht / dat ick een kindt Gods des Vaders
2. Cor. 1. 22. sp 2. door Jesum Christum zijnen Sone/ en mijnen
Eph. 1. 13 Oppersten Priester/ welcke my door de heylighe offerhande zijns lichaems en wtstortinghe
b Heb. 7/25 tot 28. en 10. 10. tot 19 1. Joan. 2/2 c Rom. 7/22 Prou 8. 1. zijns bloets van mijne sonden gesuyuert heeft b. Ick ghevoele oock boven dien / dat ick door den Ghees Gods tot de ghehoorsaemheyt der gebo den Gods gheroert werde c.

Vra. Welcke zijn de gebooden des Godtdelijcken Wets / Waer toe alle menschen verbonden zijn/ ende tot der welcker ghehoorsaemheyt ghy v ge noeckt gheroert te zijn?

Ant. Die daer cortelijck in thien Gheboden verhaelt staen/Exod. 20/Deut. 5. Namelijc dese:

Ick ben de Heere dijn God, die dy uyt Egypten landt uyt den Dienstthuyse gheleyt hebbe.

1. Ghy en sult gheen ander Goden voor mijn aengheschicht hebben, etc.

Vra. Hoe werden dese thien Geboden gedeelt?

b Exod. 31/18 Deut. 9. 10 c Deut. 6/5 f Mat. 22/39 Rom. 13. 9 Ant. In twee Tafelen d: Waer af de eerste God aensiet e/ ende de ander den naesten f.

Vra. Wat leert ghy in die vier gheboden der eerster Tafel?

g Deut. 6/13 1. Sam. 7/3 Jerem. 17/5 h Mat. 10/37 h Jer. 27/7 1 Joan. 4/24 k Deut. 4/15 Ps. 115. 3. etc. 11. Ba. 15. 9. ende 22. Matt. 15/9. m Ps. 19. 12 Ant. Ten eersten/dat ick verloochenende alle creaturen g/ gantsch mijn vertrouwen stellen moet in den eenighen ende Almachtigen God h.

Ten anderen/dat ick hem alleene inden gheest ende waerheyt aenbidden moet i/niet door Beelden k/oft eenige anderen verstierden Godsdienst l.

Ten derden / dat ick zijn woort ende name in alle dinghen sal groot maken m.

Ten laetsten/ dat ick schuldich bē my te oeffe-

nen

nen in alle zijne Godtlijcke insettinghen a/ volghende de heylighe ordinantie sijns woorts.

a Gen. 24. 18.19 Leu. 18/4 Act. 2/42

Vra. Wat leert ghy uit de geboden der ander Tafel?

Ant. Ten eersten/ dat men Vader ende Moeder in alle dinghen die teghen God niet zijn/ ghehoorsaem sal wesen/ de selue eerende en helpende in haer noodtdruft b Door welck gebot de knechten ook tot haer heeren c/ ende de ondersaten tot haer ouerheyt in gelijckerwijse verbonden zijn d/ Ende in die vier nauolghende gheboden werden wy gheleert/ dat wy onsen naesten oprechtelijck beminnende/ hem in geender wijse beschadighen sullen/ in zijn lichaem/ huysghesin/ goet ende eere: maer meer dat wy alles zijn profijt soecken door woordē ende wercken na ons vermogen e.

b Leui. 19/3 Prou. 23/22 Matt. 15/4.5 Eph. 6/2 c Ephes. 6/5 Coll. 3/22 1 Tim. 6/1 Titum 2/9 1 Pet. 2/18 d Rom. 13/1 Titum 3. 1 e Luc. 6/31

Vr. Wat eysschet God vā ons int laetste gebot?

Ant. Dat wy ghenderhande boose genegentheyt oft lust sullen hebben teghen de eere Gods oft onsen Naesten f.

f Rom. 7/7 1. Pet. 2/11 1. Jo. 2/16

Vra. Zijn ook alle menschen verbonden tot de volmaecte ghehoorsaemheyt deser gheboden/ op straffe der eewigher verdoemenisse?

Ant. Ja sy g. Want hy verloeckt is die niet en blijft in al tghene datter ghescheuen staet inden boeck des Wets/ om dat te doen.

g Deu. 27/26 Gal. 3/10

Vra. Maer ist ook eenighen menschē in dese onse verdoruene natuere wel moghelijck/ de selue Wet in alle haer stucken gātschelic te volbrēgen?

Ant. Neent/ Want de Wet die daer geestelijck is/ door het vleesch cranck is h. Tis wel waer datter eē beginsel eñ neerstichēyt tot der gehoorsaemheyt des Wets in den gelouigen is i door de cracht des H. Geestes/ maer geen volmaecktheyt/ die int oordeel Gods staēde can blijuen k.

h Ro. 7/14 ende 8/5 i Rom. 7. 22 k Psal. 130/3 ende 143. 2 Job. 9. 2 Esaie 64. 6 Phil. 3/9 1 Rom. 3/24 Ephes. 2/8 Gal. 3. 22. 1. Joan. 1. 8 ende 3. 13.

Vra. Hoe connen wy dan salich werden?

Ant. Wt genade door Jesum Christum l/ als wy in onsen herten onwanckelbaerlijc gelooven/ dat ons de Hemelsche Vader ghenadich is door de verdiensten zijns Soons Christi Jesu.

Vra.

Vra. Moeten wy dan bouen de goede werken oock gheloouen?

Ant. Ja: Oock al moeten wy gheloouen: Want het onmogelijck is sonder gheloouе God te behagen a: eñ daer wt moeten alle goede wercken bloeyen b/ tot Godes eere/ eñ ten oorbore des naesten.

a Heb. 11. 6
b Gal. 5/6.

Vra. Welcke zijn de Artikelen onses Chrijstelijcken Gheloofs?

Ant. Ick geloouе in God den Vader/ den Almachtighen/ Schepper des Hemels eñ der Aerden/ etc.

Vra. Wat gelooft ghy met dat eerste deel aengaende God den Vader?

Ant. Dat is: Ick stelle alle mijn betrouwen inden eewighen ende waerachtighen God c/ verseckert zijnde/ dat hy my sal bystaen in allerhande nootwendicheyt der sielen ende des lichaems: ghemerckt dat hy een almachtich God/ ende my een goetwillich Vader is d.

c Gen. 21/33. Psal. 20/8
d Genes. 17/1.

Vra. Wat gelooft ghy met dese woorden: Eñ in Jesum Chrijstum zijnen eenighen Sone onsen Heere?

Ant. Dat is/ Ick stelle oock mijn betrouwen inden sone Gods e/ aenghesien dat hy zijn eygen ende eenichgebozen Sons is f/ ende daerom een waerachtich God bouen al ghepreesen in eewicheyt g.

e Joan. 5/21 ende 14/1
f Rom. 8/32 Joa. 1 14. 18
g Rom. 9/5. Joh. 20/28 Col. 1/15
h Joan. 1/14. 1 Tim. 3/16. 1 Heb. 2/14 Phil. 2/7
k Esai. 7/14 Mat. 1/16 1 Heb. 4/15 ende 7/26
m Mat. 1/20 ende Lu. 1. 35
n Rom. 1/3/4 ende 9/5 Phil. 2/6/7. 1 Tim 2/5 Heb. 9/15
p Gal. 4/4. 5 Esai. 9. 5.

Vra. Wat is/ Die daer ontfanghen is vanden H. Gheest/ gheboren wt de maghet Maria?

Ant. Dat is/ Ick geloouе dat de Sone Gods waerachtich mensch ghewozden is h/ aenghenomen hebbende tvleesch eñ tbloet der kinderen i/ wt de Maghet Maria k/ sonder eenighe blecke der sonden l/ door de cracht des heyligheen Gheestes m. Soo dat Jesus Chrijstus waerachtich Godt ende menschе sy n/ de eenighe middelaer o/ wt de maget Maria ontfanghen ende geboren/ tot mijnder ende aller gheloouiger menschen salicheyt p.

Vra.

Vra. Wat is/die gheleden heeft onder Pontio Pilato/ gecruyst/ ghestoruen ende begrauen/ neder ghedaelt ter hellen?

Ant. Dat is/ Ick gheloouc dat Jesus Christus voor mijne sonden a/ in zijn lichaem de alderschandelijckste doodt des cruyces gheleden heeft b/ ende in zijn siele ghesmaeckt de gramschap Gods eñ de pijne der hellen/ om my daer uit te verlossen c.

a Gal. 1. 4 Esa. 53. 5

b 1. Pet. 2/24. Mat. 27/ 35 Phil. 2. 8

c Deut. 21. 23 Luc. 22. 42 Mat. 27/ 46

Vra. Wat is/Dat hy ten derden daghe verresen is vanden dooden?

Ant. Dat is/Dat zijn lichaem gheen verderfenisse int graf ghelien heeft d: ende dat zijn ziele niet meer dan dese dagen banden lichaeme verscheyden is gheweest/ want hy is verresen ten derden daghe vanden dooden e/ voor ons heerlijck ouerwinnende sonde/ doot/ helle/ dupuel/ ende des Weets verdoemenisse f.

d Act. 2/27 Psal. 16/10

e Mar. 10. 34 mat. 28/1 1. Cor. 15. 4

f Rom. 4. 25 1 Cor. 15. 25 26. eñ 54. 55. Gal. 3/13

Vra. Wat ghelooft ghy met dese woorden: Hy is opghevaren ten Hemel/ sittende ter rechterhant Gods des Almachtigen Vaders/ van waer hy comen sal etc?

Ant. Dat Jesus Christus nae zijn menschelijcke natuere in dese werelt niet meer is g/ maer boven de wolcken by den Vader inden Hemel h: Van waer hy door zijn godlijcke cracht zijn ghemeynte is regierende ende beschermende tot den eynde der werelt i/ende dan sal hy haestelijck comen om te oordeelen de leuende eñ de dooden k.

g Act. 1. 9. 10 11. ende 3. 21

h Col. 3. 1 Hebr. 4. 14. ende 8. 4

i Mat. 28/20 Joan. 14/18

k Matt. 25. 6 32 etc. 1. Thes. 4. 16 2 Tes. 1. 6. 7. 8

Vra. Wat is/ Ick gheloone inden Heyligen Gheest?

Ant. Dat is/ ick stelle mijn betrouwen inden heyligen Gheest/ sonder wiens ingeuen niemant heylich oft reyn can wesen/ noch eenighen troost in Godt hebben/ of eenighe salichmakende kennisse ende wetenschap van den seluen l.

l 1. Cor. 2/10 Joa. 14/16

Vra. Ghelooft ghy dan den Vader/ ende den Sone/ ende den H. Gheest een God te wesen?

Ant. Jae ick trouwen/ maer in drie persoonen onderscheyden m. Ende daerom werden wy in

m Matth. 3. 16. 17. ende 28/ 19

den

den Name des Vaders / des Soons / ende des heyligen Gheests ghedoopt.

Vra. Maer hoe zijn daer drie personen / ende nochtans maer een God?

Ant. Na dat de Schrifture leert / dat daer maer een God is a / die zijn eere gheenen anderen gheuen wilt b / ende de selue Godtdelijcke eere in die Schrift eygenlijck toeghegheuen werdt den Vader / ende den Soone / ende den heyligen Gheest c: Soo ist doch claer / dat daer een eenich God sy / in drie personen onderscheyden / de Vader ende de Soone / ende de heylighe Gheest d.

a Deut. 6. 4
Matt. 12. 29
b Esai. 48. 11
c Mat. 28/19
d Matth. 3. 16/17
Joan. 14. 26 ende 15/26

Vra. Wat verstaet ghy met dese woorden: Een heylighe alghemeyne Christelijcke Kercke?

Ant. Dat is: Ick bekenne / dat Christus Jesus in dese boose werelt zijn seker vergaderinghe der geloouighen heeft e / waer af ick my bekenne een lidtmaet te zijn f.

e Mat. 16/18
Jo. 10/14. 16
f Joan. 15/ 4. 5
1. Cor. 12/27.

Vra. Wat eyghenschatten ende verciersels heeft dese Ghemeynte?

Ant. De ghemeynschap der heyligen / vergiffenisse der sonden / verrijsenisse des vleeschs / ende een eewich leuen.

Vra. Wat troost hebt ghy hier in?

Ant. Ten eersten / dat alle de weldaden Christi allen heyligen ende geloouigen / sonder eenich wtwendich aensien der personen / gelijckmatich toecomen g.

g 1. Jo. 6. 1. 3
Gal. 3. 28.
Coll. 3/11

Ten anderen / dat se altijt vergheuinghe haarer sonden van God den Vader vercrygen / so dickmael als sy dat door een vast ghelooue met een oodmoedich herte indé name Christi begeeren h.

Heb. 7/25.
h 1 Joan. 1. 9
1. Tim. 2. 5
Mach. 13/ 1

Ten laetsten dat se (hoe seer sy hier veracht zijn i) nochtans ten laetsten daghe in haer eygen lichame verrijsen sullen ten eewighen leuen k / gelijcker wijs de ongeloouighe op sullen staen ter eewigher schande ende verdoemenisse l.

12. Cor. 4/ 8. 9
i Joan. 6. 40.
1. Cor. 15. 42. etc.
Phil. 3. 21
Job 19. 26.
k Dan. 12. 2
Joan. 5/29
Act. 24. 15.

Vra. Mach oock dese waerachtighe gemeynte Christi wtwendelijck eenichsins bekent werden?

Ant.

Ant. Jaese: Insonderheyt wt dzie teeckenen/ Te weten / wt de opzechte vercondinghe des Woozts Gods: Wt het rechtsinnich wtrechten der Sacramenten: Ende wt het neerstich ghebzuyck der Chzistelijcker straffe.

Vra. Waer in is de opzechte vercondinge des Woozdts Gods gheleghen?

Ant. In de Wet ende in den Euangelio.

Vra. Wat is de Wet?

Ant Het is een verclaringe des Goddelijcken Maiesteyts eñ willens / leerende watmen doen ofte laten moet: verdoemende alle menschen die den seluen ouer al niet ghenoech en doen a.

a Deut. 27.26 ende 28/15 Leui. 26/14 15.16

Vra. Wat is het Euangelium?

Ant. Het is een blijde bootschap van een seker verghenunghe der sonden / dooz de verdienstен onses hooghen Pziesters Chzisti Jesu alleene b.

b Luc. 2. 10 Rom. 3/24 Col. 2.13 Heb. 10.14.

Vra. Wat zijn de Sacramenten der Gemeynten Chzisti?

Ant. Het zijn heylighe oeffeninghen in seker wtwendige Ceremonien dooz Chzistum ingestelt/ dooz de welcke hy zijn Gemeynte heeft willē getuyghen/ dat wy alleen dooz de verdienstен zijns doodts verghiffenis onser sonden hebben c.

c Gene. 17. 12 Exod. 12. 13 Act. 2/38. Mat. 26/26 27.28.

Vra. Hoe veel zijn daer sulcke Sacramenten?

Ant. Twee / Namelijck den Doop ende het Nachtmael des Heeren.

Vra. Wat is den Doop?

Ant. Het is een heylighe instellinge Chzisti d/ dooz de welcke alle lidtmaten der Ghemeynten (sy zijn onmondige kinderen/ oft volwassen) met water ghedoopt moeten werden e/ in den Name des Vaders/ ende des Soons/ ende des heyligen Gheests f.

d Joan. 3.22 ende 4. 1 Mat. 28/19 Mar. 16.15 Act. 16.15.33 e Eph. 5.26 f Mat. 28/19

Vra. Wat troost hebt ghy wt uwen Doop?

Ant. Dat ick/ dooz het bloedt Chzisti so seckerlijck afgewasschen ben van mijne sonden/ als het lichaē in den Doop met water besprengt wert g. Dooz ts/ dat ick altijdt verghiffenisse der sonden.

g Heb. 9.14 Act. 22. 16 Marc. 1. 4.

den verweruen sal/so dickmael als ick dat in den Gheest van mijnen Hemelschen Vader door Christum int gheloone sal begheeren a.

a Ioan. 16. 23
1. Ioan. 5/14

Vra. Waer af wert ghy in uwen Doop meer vermaent?

Ant. Dat ick my al mijn leuen lanck sal bat sonden vermijden / mijn vleesch met alle zijne boose lusten doodende/ende in een nieuwicheyd des leuens wandelende b.

b Ro. 6. 4. 5. 6

Vra. Wat is het Nachtmael des Heeren?

Ant. Het is een instellinge Christi c/inde welcke zijn doot door het eten des gebroken Broots, ende het drincken des Bekers des Heeren verkondicht wert d.

c Mat. 26/26
Mar. 14/ 22
Luc. 22/ 19
d 1. Cor. 11. 26

Vra. Wat troost hebt ghy daerin?

Ant. Dat ick door den offer des lichaems en bloedts Christi so sekerlijck vergiffenisse mijner sonden hebbe e/ende gheuoet werde ten eewigen leuen / als ick ter tafel des Heeren het Broot van den Dienaer gebroken ete / ende den Beker drincke mij gegeuen wert/drincke: Ja gelijckerwijs mijn lichaem daghelijer door spijse en drancke natuerlick onderhouden wert f.

e Heb. 9/14. 26
f Ioan. 6. 51

Vra. Waer af werdt ghy doort Nachtmael meer vermaent?

Ant. Dat ick den Heere voor dese groote weldaet altijt dancken sal/en mijne danckbaerheydt betuygen met een daghelijcxsche doodinghe des ouden menschen / ende een nieuwicheyt des leuens.

Vra. Wat is de Christelijcke Straffe?

Ant. Het is een instellinghe Christi / door de welcke een yeghelijck lidtmaet verbonden is zijnen broeder Christelijck te vermanen / ende wederom de vermaninghe goetwillichlijck te ontfanghen g. Anders soo sal hy nae dwoort Gods/ wt der ghemeenten ghewozpen / en de de duynel ouergeleuert werden h.

g Matth. 18. 15/etc.
Luc. 17/ 3
Leu. 19. 17
Psal. 141. 5
h 1 Cor. 5. 3/4 5. 11.
1. Tim. 1. 20.

Vra. Mach oock de Ouerheyt boose menschen met den swaerde straffen?

Ant.

Ant. Jaese: Ende behoort oock dat te doen: want sy een Dienaersse Gods is/niet te vergeefs het swoert voerende a.

a Rom. 13/4

Vra. Sijnt oock alle kinderen Gods/die haer tot de wtwendighe ghemeynte Christi voeghen?

Ant. Neent voorwaer: Want daer onder veel gheveynsde hypocriten zijn b. Maer die zijn alleene kinderen Gods/ende leuende lidtmaten der Ghemeynten/ die haer in dese voorghenoemde teeckenen eerlijck draghen ende oefenen/ ende God om een vermeerderinghe der Godsalichept dagelijcx zijn biddende.

b Matth. 13/25/47.

Vra. Hoe moeten wy in onsen noot bidden?

Ant. Soo ons Christus gheleert heeft c/ Namelijck:

c Matt. 6/9 Luc. 11/2.

Onse Vader/die daer zijt inde Hemelen/ etc.

Vra. Wat begheert ghy in desen ganschen ghebede van God?

Ant. Ten eersten/dat al wat dienende is tot zijner eere ghenoordert werde/ende wederom geweert dat de selue is verhinderende/ oft zijnen wille is wederstaende.

Ten anderen/soo begheere ick hulpe ende bystant in alle nootwendichept der zielen ofte des lichaems teghen de verzinghe des Duyuels.

Vra. Wat verstaet ghy by dat woort Amen?

Ant. Dat is/het sy also: waer door ick betuyge dat ick in mijn herte door den heyligen Geest versekert ben/ dat my de Hemelsche Vader om Christi wille verhoort heeft.

ALs de ghene die hem totter Ghemeynte begheuen wilt/ dese hooftstucken inden gront bekent ende beleden heeft: So vraechtmen hem/ of hy erghens in (der leeringhen haluen) eenigen twijfel heeft/op datmen hē genoech doen mach: In dien hy sept Ja/soo soecktmen hem wt der H. Schrift te voldoen: Ende ist dat hy gerust is/ soo vraechtmen hem oft hy voor hem ghenomen heeft by dese voorseyde leeringhe te blijuen/ ende

die wereit te verſaken/ ende een nieu Chriſtelijck leuen te leyden.

Ten eynde vraechtmen hem oock / of hy hem der Chriſtelijcker ſtraffe wilt ghewillich onderwerpen.

Twelck hy ghedaen hebbende/ ſo vermaentmen hem tot vrede/ liefde/ ende eendrachtichey met alle menſchen: ende tot vriedemakinghe / indien hy met pemant pet wtſtaen heeft.

Forme om het Heylighe Auondtmael te houden.

Heliefde in den HEERE Jeſu Chriſto / hoort aen de woorden der inſettinghe des heylighen Auondtmaels onſes heeren Jeſu Chriſti / welcke ons beſchrijft de H. Apoſtel Paulus. 1. Corinth. 11. verſ. 23.

Ick hebt van den HEERE ontfangen dat ick v oock ghegheuen hebbe: Als dat de Heere Ieſus in der nacht doe hy verraden wert a, Het Broot nam, danckte, ende brack het, ende ſeyde: Nemet, etet, dat is mijn Lijf dat voor v ghebroken wert: Sulcks doet tot mijner ghedachtenis. Deſghelijcken oock nam hy den Drinckbeker na het Auondeten, ende ſeyde: Deſe Drinckbeker is dat nieuwe verbont ofte Teſtament in mijnen Bloede: ſulcks doet, ſoo dickwils als ghy het drincken ſult, tot mijner ghedachteniſſe. Want ſoo dickwils als ghy van deſen Broode eten ſult, ende van deſen Drinckbeker drincken, ſoo vercondight den doot des HEEREN, tot dat hy comt. Soo wie nu onweerdichlijck van deſen Broode etet, ende vanden Drinckbeker des HEEREN drincket, die is ſchuldich aen den Lichame ende Bloede des HEEREN. Maer de menſche proeue hem ſelue, ende alſoo ete hy van deſen Broode, ende drincke van

a Matt. 26. 26 Marc. 14. 22 Luc. 22. 19.

van desen Drinckbeker. Want wie onweerdichlicke eet ende drincket, die eet ende drincket hem selven het oordeel, mids hy het Lichaem des HEEREN niet onderscheydet.

Op dat wy nu tot onsen troosten des HEEREN Auondtmael moghen houden / is ons voor alle dinghen van nooden / dat wy ons te vozen recht bepzoeuen. Ten anderen / dat wy het tot dien eynde richten / daer toe het de Heere Christus verordonneert ende ingheſtelt heeft / namelijck tot zijner ghedachteniſſe.

De waerachtighe bepzoeuinghe onſſelfs ſtaet in deſe drie ſtucken:

Ten eerſten / bedencke een yeghelijck by hem ſelven ſijne ſonden ende vermaledijdinghe a / op dat hy hem ſelven miſhaghe / ende hem voor Gode verootmoedighe b: Aenghezien dat den toorn Gods teghen de ſonde alſoo groot is / dat hy die (eer dat hyſe ongheſtraft liet blijuen c) nen ſijnen lieuen Sone Jeſu Chriſto d met den bitteren ende ſmadelijcken doodt des Cruyces ghеſtraft heeft e.

Ten anderen / onderſoecke een yeghelijck zijn heerte / of hy oock deſer ghewiſſer beloften Gods gelooft f / dat hem alle ſijne ſonden alleen om des lijdens ende ſteruens Jeſu Chriſti wille vergeuē zijn g: Ende de volcomen gherechticheyt Chriſti hem als zijn eygen toeghereкent ende geſchoncken ſy h / ia ſo volcomen / als of hy ſelue in eygener perſoone voor alle zijne ſonden betaelt / en alle gherechticheyt volbzacht hadde i.

Ten derden / onderſoecke een yeghelijck zijne conſcientie / of hy oock ghеſint is voortaen met zijn gantſche leuen / waerachtige danckbaerheyt tegen Godt den Heere te bewijſen k en voor den aenghezichte Godes oprechtelijck te wandelen l. Item of hy ſonder eenighe gheuepnſtheyt / (alle nijantſchap / haet / ende nijdt / van herten afleggende m) een ernſtich voornemen heeft / om van nu voort aen in waerachtigher liefde en ee-

a Pſalm. 51. 4. etc. Rom. 5. 8 Ephe. 2. 3
b Matth. 18. 4 Luc. 18. 13
c Exo. 20. 5. Deut. 32. 22
d Rom. 8. 32
e Deut. 21. 23 Gal. 3. 13.
f Rom. 3. 22 etc.
g Act. 4. 12 ende 10. 43 ende 13. 38 ende 15. 11
h 1 Cor. 1. 30. ende 2. Cor. 5. 21
i Pſalm. 16. 9 Act. 2. 26.
k Pſa. 116. 12 Luc. 7. 42
l Rom. 6. 4 Pſalm. 15. 2 etc.
m Ephe. 4. 31 Gal. 5. 20. 21.

a Mat. 5. 44 Rom. 12. 18 Ephes. 4/32 ende 5. 2.

nichept met zijnen naesten te leuen a.

Alle die dan also ghesint zijn / die wil God gr wistlijck ter ghenaden aennemen/ende voor weer dighe medeghenooten der Tafel sijns Soon Jesu Christi houden.

Daer en teghen/ die dit getuyghenisse in hare herten niet ghenoelen/ die eten ende drincken he seluen dat oordeel. Daerom wy oock na den be

b 1. Cor. 6/9 10. ende 11/28 Gal. 5/21. Ephes. 5. 5.

uele Christi ende des Apostels Pauli b/ alle di hen met desen naulgenden lasteren besmet we ten/ vermanen van de Tafel des HEERE h hen te onthouden/ ende vercondighen hen dat ghеen deel int Rijcke Christi hebben / Als dat zijn alle Afgoden Dienaers / alle die verstorue Hexpighen / Enghelen / ofte andere Creaturen

c Exod. 20/5 Deut. 5. 9 ende 27. 15 Psalm. 16. 4. ende 97. 7 d Deut. 18/11. Levit. 20/6 e Luc. 7/30 f Exod. 4/25 f Gala. 5. 20.

aenroepen/ Alle die den Beelden eere aen doen c alle Tooneraers ende Waersegghers / die Be ofte Menschen / mitgaders andere dinghen se ghenen d/ ende die sulcke seghenинghe gheloou geuen/ Alle verachters Gods/ zijn Woorts/ end der heyligher Sacramenten e/ Alle Gods laste raers/ Alle die tweedracht/ secten f/ ende muyte rije/ in Kercken / ende Wereltlicken Regimente

g Psal. 15. 3.

begeeren aen te richten/ Alle Meyneedige g/ All

h Rom. 1. 30

die haren Ouderen h ende Ouerheyden onghe hoorsaem zijn/ Alle Doodslagers/ Rijuers/ en di

i Psalm. 50. 89. 20. Jesa. 1/15 1. Jo. 3. 14. 15 k Heb. 13. 4 1. Cor. 6. 9 1. Tim. 1. 10 2. Cor. 6/3 l Ezec. 18/26

in haet en nijt teghen haren naesten leuen i/ All Echtbrekers/ Hoereerders/ Dronckaers / Die uen/ Woeckenaers/ Rooners/ Tupsschers/ Gie rigaers k / ende alle de ghene die een ergherlijck leuen leyden l/ Dese alle soo langhe sy in sulcke sonden blijuen m/ sullen hen deser spijse (welck

m 1 Cor. 10. 21

Christus alleen zijnen gelooughen verordineer heeft n/ onthouden/ op dat haer ghericht en ver doemenisse niet dies te swarer werde.

Maer dit wert ons (ghelieſde Broeders) niet voorgehouden / om de verslaghen herten der ge loougen elenmoedich te maken o/ euen of nie mant tot den Nachtmale des Heere gaen moch te p/ dan die sonder eenighe sonde ware. Want

n Rom. 7/13 ende 8. 26.

o Mat. 26. 23

wy

wp en comen niet tot desen Auontmale/ om daer mede te betuyghen / dat wp in ons seluen volcomen ende rechtueerdich zijn / Maer ter contrarien/ aengesien dat wp ons leuen buyten ons seluen a/ in Jesu Christo soecken / soo bekennen wp daermede dat wp midden in den doot ligghen b. Daerom/ al ist dat wp noch veel ghebzeken ende ellendicheyt in ons beuunden c/ als namelijck/ dat wp gheen volcomen gheloone hebben d/ dat wp ons oock met sulcken iuer om Gode te dienen niet begheuen alsoo wp schuldich zijn/ maer daghelijcks met der swackheyt ons ses gheloofs/ ende den boosen lusten ons bleesches te strijden hebben e/ Nochtans dies niet teghenstaende/ ouermidts dat ons (door de genade des heyligen Gheests) sulcke gebzeken van herten leedt zijn/ ende wp begeeren teghen ons ongeloone te strijden f/ eñ na allen gheboden Gods te leuen g/ Soo sullen wp ghewis ende seker zijn / dat geen sonde noch swackheyt die noch (teghen onsen wille) in ons ouerbleuen is h/ ons can hinderen/ dat ons Godt niet in ghenade soude aennemen/ ende also deser hemelscher spyse/ eñ dzanck weerdich ende deelachtich maken i.

Ten anderen/ Laet ons nv ook ouerdencken/ waer toe ons de HEERE zijn Auontmael heeft inghesettet/ namelijck/ dat wp sulck doen souden tot zijnder ghedachtenisse k. Maer aldus sullen wp zijns daerby ghedencken:

Eerstelijck/ dat wp gantschelijck in onsen herten vertrouwē/ dat onse HEERE Jesus Christus (na lupden der beloftenissen/ die den Doorluaderen in den ouden Testamente van den beghinne aen geschiet zijn l) van den Vader in dese werelt gesonden sp/ ons bleesch ende bloet aenghenomen m/ den tooz Godts (onder welcken wp eeuwichlijck hadden moeten verlincken) van den beghinne zijner menschwerdinghe tot den ynde sijns leuens op aerden door ons ghedzagen n/ ende alle ghehoorsaemheyt ende gerechtichepyt

a Psalm. 32. 1 Rom. 4/11
Phil. 3. 7/8. 9
b Ephes. 2. 1 Rom. 5/12 ende 7. 10
c Galat. 5/ 17
d Mat. 9/24.
e Rom. 7/23 Galat. 5/17
f Mat. 99. 24
g Rom. 7/ 22.
h Rom. 7/ 19
i Joan. 6/ 32
k 1 Cor. 11/ 24/25.
l Genes. 3/15 ende 22/18 2 Sam. 7/12 Gal. 3/16
m Heb. 2/14.
n Heb. 4/13 ende 5/7 Rom. 8/3 Isa. 53/4

tichent der Godlijcker Wet voor ons vervult
voornemelick doen hem den last onser sonden ei
des toorns Gods het bloedighe sweet in den
Hof uytghedruckt heeft a/ Daer hy ghebonden
wert/ op dat hy ons soude ontbinden/ Daer na
ontallijcke versmaethеden gheleden heeft b/ op
dat wy nemmeermeer te schanden souden wer-
den/ Onschuldich ter doot veroordelt c/ op dat
wy voor t'ghericht Godes vry souden ghespro-
ken werden d. Jae zijn ghebenedijde Lichaem
aent Cruys laten naghelen/op dat hy dat hant-
schrift onser sonden daer aen soude hechten e.
Ende heeft alsoo de vermaledijdinghe van ons
op hem gheladen/ op dat hy ons met sijner ghe-
benedijdinghe vervullen soude f/ Ende heeft
sick vernedert tot in de allerdiepste versmaet-
heyt ende angst der hellen met lijf ende Siele aen
den houte des Cruyces g/ doen hy riep met lup-
der stemmen: Mijn God/mijn God/ Waerom
hebt ghy mp verlaté h/op dat wy tot Gode sou-
den genomen/ ēn nemmermeer van hem verla-
ten werden/ Ende eyndelijck met sijner doot
ende bloetstortinghe dat nieuwe ende eeuwighe
Testament/ dat verbondt der ghenaden i/ ende
der versoeninghe besloten/ als hy seyde/ Het is
volbracht k.

Ende op dat wy vastelijck souden ghelooven
dat wy tot desen genaden verbonde behoorden l/
Nam de Heere Iesus in sijnen laetsten Auondt-
maele dat Broot, danckte, brackt, ende gaf het sij-
nē Iongeren, ende sprack: Nemet, etet, dat is mijn
Lichaem dat voor v ghegheuen werdt, dat doet
tot mijner ghedachtenisse. Diesghelijcken, nae
den Auondtmaele, nam hy den Drinckbeker, sey-
de danck, ende sprack: Drincket alle daer uyt, De-
se Beker is dat nieuwe Testament in mijnen bloe-
de, dat voor v, ende voor vele vergoten wert, tot
vergeuinge der sonden, sulcks doet soo dickmaels
als ghy daer vā drincket, tot mijner gedachtenisse:
Dat is/ Soo dickwils als ghy van desen Broode

de

a Mat. 26. 42
Luce 22. 44

b Isa. 53/3
Rom. 15/3
Psalm. 69/10
c Isai. 53/9

d Rom. 8. 1
2 Cor. 5/21

e Col. 2/14

f Deut. 21. 23
Gal. 3/13

g Phil. 2/8

h Psal. 22. 2
Mat. 27. 46.

i Hebr. 8/8
Gal. 3. 8

k Joa. 19/30.

l Mat. 26. 26.
Marc. 14/ 22
Luc. 22/ 19
1. Cor. 11. 24

de etet / ende van desen Beker drincket / sult ghy daer door als door een ghewisse ghedachtenisse a ende pant vermaent ende versekert werden van dese mijne hertelijcke liefde ende trouwe teghen u b / dat ick voor u (daer ghy anders den eeuwighen doodt haddet moeten sterven c) mijn Lichaem aen het hout des Cruces in den doot ghene d / ende mijn bloedt vergiete / ende uwe hongherighe ende dorstighe Sielen met den seluen mijnen gheerupsten Lichame ende vergotenen Bloede tot den eeuwighen leuen spijse ende laue e / alsoo sekerlijck / als eenen yeghelijcken dit broot voor sijnen ooghen ghebroken / ende desen Beker hem gegheuen wert / ende ghy de selue tot mijner ghedachtenisse met uwen monde etet ende drincket.

a Exod. 12. 14 ende 13/9 1 Cor. 5/7

b Joa. 13/34. ende 15/13

c Rom. 5. 6

d Joan. 3/14.

e Joan. 6/55

Wt dese instettinge des heyligen Auontmaels onses HEERE N Jesu Christi sien wy dat hy ons ghelooue ende betrouwen f op sijn volcomen offerhande (die eenmael aent Cruys gheschiet is g) als op den eenighen gront ende fondament onser salicheyt wijst / daer hy onsen hongerigen ende dorstighen Sielen tot een waerachtige spijse ende dranck des eeuwighen leuens ghewordden is h. Want door zijn doot heeft hy de oorsake onses eewighen honghers ende commers / namelijck de sonde i / weghghenomen : ende ons den leuendichmakenden Gheest verworuen k / op dat wy door den seluen Gheest (die in Christo / als in den hoofde / ende in ons als zijne lidtmaten woonet l / met hem waerachtighe ghemeynschap souden hebben / eñ aller synder goeden / des eeuwighen leuens / gherechtichepht m / ende heerlicheyt deelachtich werden.

f Joan. 3/15

g Heb. 10/14. Gal. 6/14.

h Joan. 6. 51.

i Genes. 3/17.

k Joan. 6/63

l 1. Cor. 12. 13 Joan. 15. 5 Psal. 133. 8

m 1 Cor. 1. 30 Col. 2/ 10

Daertoe helpe ons de Almachtighe barmhertighe God ende Vader ons heeren Jesu Christi / door synen heyligen Gheest. Amen.

Op dat wy dan dit al mogē vercrygen / laet ons onsselven voor Gode verootmoedigen / eñ hē met waerachtigē gelooue om zijn genade aenroepen:

BArmhertighe God ende Vader/ wy bidden dy/ dat ghy in desen Auontmaele (in dwelcke wy oeffenen de heerlijcke ghedachtenisse des bitteren doodts dijnes lieuen Soons onses HEERE Jesu Christi) door dijnen heyligen
a Joan. 6. 29. Gheest in onsen herten willet wercken a/ dat wy ons met warachtighen vertrouwen dijnen Sone Jesu Christo soo langher soo meer ouergheuen/ op dat onse beswaerde ende verslagene herten
b Mat. 11. 28 b met sijnen waerachtighen Lichame ende bloede ia met hem/ waerachtich God ende mensche/ dat eenighe hemels broodt
c Joan. 6. 33. c/ door de cracht des heyligen Gheests ghespijst ende ghelaeft werden. Ende dat wy niet meer in onsen sonden/ maer ghy in ons ende wy in hem leuen/ ende
d Jere. 31. 31 alsoo waerachtichlijck des nieuwen ende eeuwighen Testaments ende verbonts der genaden d deelachtich zijn moghen. Dat wy niet en twijfelen/ of ghy sult eeuwichlijck onse ghenadige Vader zijn
e 2. Cor. 6. 18. f Rom. 4. 8. e/ ons onse sonden nemmermeer toerekenende f/ ende met allen dingen aen lichaem ende Siele versorghende/ als dijne lieue kinderen eñ
g Rom. 8. 17. erfghenamen g.

Verleent ons oock dijne ghenade/ dat wy ghetroosteliick ons Cruys op ons nemende/ ons selues verloochenen h/ onsen Heylandt bekennen/ eñ in aller broeffenisse met opgheheuenē hoofde i/
h Luce 9. 23 f Matt. 10. 38. ende 16. 24. i Luce 21. 28. onsen HEERE Jesum Christum uyt den hemel verwachten/ daer hy onse sterueliicke Lichaemen/ sijnen verclaerden Lichaeme ghelijck
h Phil. 3. 20. 21. 1 Cor. 15. 53 1 Thes. 4. 13 etc. maken k ende ons tot hem nemen sal in eeuwicheyt. Verhoort ons O God ende barmhertighe Vader/ door Jesum Christum/ die ons aldus heeft leeren bidden: Onse Vader, &c.

Wilt ons oock door dit heylich Auondtmael stercken in den alghemeynen onghetwijfelden Christelijcken geloone/ daer bā wy bekentenisse doen met monde ende herten/ sprekende:

Ick ghelooue in God, &c.

Op

OP dat wy dan met den waerachtighen Hemels broode Christo ghespijst moghen werden / soo laet ons met onsen herten niet aen den uyterlijcken Broode ende Wijne blijuen hanghende: Maer onse herten opwaerts inden Hemel verheffen / daer Jesus Christus is a / onse voorsprake / ter rechter hant sijns Hemelschen Vaders b / daer henen ons ooc de Artijckelen onses Christelijcken Gheloofs wijsen / Niet twijfelende of wy sullen soo waerachtichlijck door de werckinghe des heyligen Gheests met sijnen Lichaeme ende bloede aen onsen Sielen gespijst ende ghelaeft werden / als wy dat heylich Broot ende Dranck tot sijner gedachtenisse ontfangen.

a Col. 3 / 1. Rom. 10. 9

b Rom. 1 / 34

Int breken ende uytdeylen des Broodts, spreeckt de Dienaer:

Dat Broot dat wy breken is de gemeynschap des Lichaems Christi c. Nemet / eet / ghedencket ende gheloouet / dat het Lichaem onses Heeren Jesu Christi ghebroken is tot een volcomen versoeninghe aller onser sonden.

c 1 Cor. 10. 16

Ende soo hy den Drinckbeker gheeft:

De Drinckbeker der Danckseggbinghe met welcken wy danckseggben is de ghemeynschap des Bloets Christi d. Nemet / drincket alle daer uyt / ghedencket ende gheloouet / dat het dierbaer Bloedt onses Heeren Jesu Christi vergoten is tot een volmaeckte versoeninghe aller onser sonden.

d 1. Cor. 10. 16

Dewijle datmen communiceert, salmen stichtelijcke singhen, ofte sommighe Capittelen lesen ter ghedachtenisse des lijdens Christi dienende, als Esaiæ 53. Ioan. 6. 13. 14. 15. 16. 17. 18. ofte dierghelijcke.

e 1 Cor. 14/26

De bedieninghe gheeyndigt sijnde, sal de Dienaer spreken:

Geliefde inden Heere, dewijle de Heere ons nu aen sijner Tafel onse sielen ghespijst heeft, soo

laet ons al te samen sijnen naem met dancseggingh prijsen, Psal. 116. 17. Ende een yegelijck spreke in sijn herte aldus:

Psalm. 103

LOuet den Heere mijn siele / ende wat in my is sijnen heyligh Name.
2. Louet den Heere mijn siele / ende en vergheet niet wat hy my goets ghedaen heeft.
3. Die dy alle dijne sonden vergheeft / ende geneest alle dijne ghebreken.
4. Die dijn leuen van t'verderuen verlost / die dy croont met genade eñ barmhertichept.
8. Barmhertich ende ghenadich is de Heere / gheduldich ende van grooter goedertierenheyt.
9. Hy sal niet altoos kijuen / noch eeuwelyck toornich blijuen.
10. Hy handelt niet met ons nae onsen sonden / ende vergelt ons niet na onsen mis daden.
11. Want soo hooghe als den Hemel bouen de aerde is / laet hy zijn ghenade oueruloedich zijn ouer de ghene die hem vreesen.
12 Soo wijt als den opganck der Sonnen is van de nederganck / also verre doet hy onse overtredinghe van ons.
13. Gelijck hem een Vader ontfermt ouer zijne kinderen / soo ontfermt hem de HEERE ouer die die hem vreesen.

Welcke oock sijnen eyghenen Sone niet ghespaert heeft / maer heeft hem voor ons allen ouergheghenen / ende ons alles met hem gheschoncken b. Daerom bewijst God daer mede zijn liefde tegheu ons / dat Christus voor ons ghestorvē is als wy noch sondaers waren. So sullē wy oock veel meer door hem behouden werden voor zijnen toorn / na dien wy door zijn bloet gerechtveerdicht zijn. Wāt so wy Gode versoēt zijn door den doot sijns Soons / doen wy noch vyanden waren / veel meer sullen wy salich werdē door zijn leuen / nae dien wy hem versoent sijn c. Daerom

b Rom. 8. 32

c Ro. 5 / 8 / etc. Joan. 3. 16

sal

sal mijne mondt ende herte des Heeren lof verkondighen / van nu aen tot inder eewicheyt/

AMEN.

O Barmhertighe God ende Vader/wy danken dy van gantscher herten / dat ghy uwt grondeloosen barmhertichevt ons dijnen eengeborenen Sone a tot eenen Middelaer ende offer voor onse sonden b/ ende tot een spijse en dranck des eewighen leuens c/gheschoncken hebt. En dat ghy ons gheeft een waerachtich gheloove/ daer door wy sulcker dijner weldaden deelachtich werden d. Ghy hebt ons ook tot sterckinge des seluen door dijnen lieuen Sone Jesum Christum dat heylighe Auondtmael laten instellen ende verordenen: Wy bidden dy O ghetrouwe God ende Vader / dat ghy door de werckinghe dijns heyligen Gheestes e de ghedachtenisse onses HEEREN Jesu Christi / ende de vercondinghe zijns doots ons tot daghelijckschen toenemen int rechte gheloove f ende in de salige gemeynschap Christi wilt laten ghedijen. Door den seluen dijnen lieuen Sone Jesum Christum. In wiens Name wy onse ghebeden beslupten/ also hy ons gheleert heeft/ seggende:

a Joan. 3/16. Rom. 8/32
b 1 Ti. 2. 5/6.
c Joan. 6/35.
d Ephes. 2. 8. ende 3. 17.
e Joan. 6. 63.
f Joan. 15. 16

Onse Vader, &c.

Forme des Bans ofte Afsnijdinge vander Ghemeente.

Ghelieſde inden HEERE Jesu Christo: Het is v. l. kennelijck / dat wy nu tot verschenden tijden by sekere trappen v. l. voorghehouden hebben/ wat een groote sonde ende sware arghernisse onse mede-lidtmaet N. ghedaen ende ghegheuen heeft: ten eynde hy door v lieder Christeliycke vermaninghen ende ghebeden tot

God

God hem mochte bekeeren / ende banden banden des Duyuels (die hem ghenanghen houdt) los gewo:rden zijnde/ontwaken tot den wille des Heeren. Maer wp en connen v. l. met grooter d:oefheyt niet berghen/ dat ons tot noch toe niemant en is verschenen/ die int minste te verstaen ghegheuen heeft/ dat hy doo: de menichfuldighe vermaninghen aen hem ghedaen (soo int bysonder als doo: ghetuyghen ende in teghenwoo:dicheyt van velen) gecomen soude zijn tot eenich beron sijner sonde/ ofte eenich teycken van ware boetuaerdicheyt aen hem laten mercken. Dewijle hy dan zijne ouertredinghe/ in haer seluen niet clepn wesende / doo: zijn hartneckicheyt daghelijcx noch grooter maeckt / ende wp v laetstmael aengesept hebben/ mgheualle hy na so lange patientie die de kercke met hem gehadt heeft hem niet en bekeerde / dat wp ghedwonghen souden zijn ons wijder ouer hem te bedroeuen / ende tot de wterste remedie te comen : Soo zijn wp ghenootsaeckt nu teghenwoo:delijck voo:t te varen tot zijnder affnijdinghe / volghende t'beuel ende last ons ghegheuen in Gods heyligh Woo:dt/ ten eynde hy hier doo: (ist mogheliick) tot beschaemthept gebracht werde/ datmen oock doo: dit verrotte ende tot noch toe ongeneselicke lidt tgheheele lichaem der Ghemeynte niet in perijckel en stelle / ende dē naem Gods niet ghelastert en werde. Daeromme wp Dienaers ende voorstanders der Gemeente Gods alhier/ vergadert zijnde inden Naem ende macht ons Heeren Jesu Chzisti/ verclaren voo: v allen/ dat N. wt oorsaken voorsept/ wtghesloten is / ende wo:dt wtghesloten mits desen buyten de Ghemeynte des Heeren: eñ vreemt is vande gemeynschap Chzisti/ der heyligher Sacramenten ende aller ghestelijcker seghenunghen ende weldaden Gods/ die hy zijner Ghemeente beloeft ende bewijst/ ende:s daeromme/ soo langhe hy hartneckich end' onboetuaerdich blijft in zijner sonde/ van v

lieden

Heden te houden als een Heyden ende Tollenaer na het beuel Christi / de welcke seyt inden Hemel ghebonden te zijn so wat zijne Dienaers binden op der eerde. Voorts vermanen wy v lieden / ghelieffde Christenen / dat ghy v niet en vermengt met hem / op dat hy beschaemt werde: nochtans hem niet houdende als vijandt / maer bywylen vermanende ghelijckmen een Broeder doet. Hier en tusschen spieghele hem een yeghelick aen dit ende diergelijcke exempelen / om den Heer te vreesen / ende neerstelijck voor hem te sien / indien hy meent te staen dat hy niet en valle / maer hebbende ware ghemeenschap met den Vader / ende zijnen Sone Christo / mitgaders met allen ghelooghen Christenen / daerinne volstandich blijne tot den eynde toe / ende alsoo de eewighe salichept vercrijge. Ghy hebt gesien / mijn lieue Broeders / op wat maniere dese onse afghesneden Broeder heeft beghonnen te verualle / ende alleens kens meer end' meer gecomen is in dē val. Merct dan aen hem / hoe listich den Satan is om den menschē te vrengen tot het verderf / ende af te trecken van alle heylsame middelen der salichept. Soo wacht v dan mede voor de minste beghinselen des quaets / ende na de vermaninghe des Apostels / aflegghende alle last ende de sonde die ons seer lichtelijck omringht / loopt volstandelick inde loop-bane die ons is voorgeset / siende op den leydtsman ende volmaker des gheloofs Jesum. Weest nuchteren / waect ende bidt / op dat ghy niet en vallet in versoeckinghe: Hupden soo ghy de stemme des Heeren hoort / so en verhardt uwe herten niet: maer werckt uwe salichept met vreese ende beuen / ende een yeghelijck hebbe beroun van zijne sonde / op dat onse God ons niet weder ommme en vernedere / ende dat wy rouwe souden moeten hebben ouer yemant van h lupden / maer dat ghy een vrachtelick in godsalichept leuende onse croone ende blijschap meucht wesen inden Heere. Doch aenghesien God die is / die in

Matth. 18. 17. 18.

ons

ons werckt beyde het willen ende volbrenghen na zijn welbehaghen/ soo laet ons zijnen heyligen Name/ met bekentenisse onser sonden/ aldus aenroepen:

DRechtueerdighe God/ barmhertighe Vader/ Wy beclaghen onse sonden voor uwe hooghe Majesteyt/ ende bekennen wel verdient te hebben de droefheyt eñ smerte die ons is aenghedaen inde afsnijdinghe van dit onse medelidtmaet/ ja wy alle zijn weerdich van v afghesneden ende verbannen te werdē om onser grooter ouertredinge wille/ so ghy met ons wildet treden int gherichte. Maer o Heere zijt ons ghenadich om Christi wille: vergeeft ons onse misdaden/ want sy sijn ons van herten leedt/ eñ werckt in onsen herten hoe langher hoe meerder leedtwesen van dien/ op dat wy uwe oordeelen vreesende/ die ghy laet gaen ouer de hardtneckighe/ ons moghen beneerstighen om v te behaghen. Gheeft dat wy ons wachten voor alle besmettinghe der werelt/ ende der ghenen die vande gemeenschap der Kercken zijn afghesneden/ op dat wy ons harer sonden niet deelachtich maken/ ende dat d'afghesnedene beschaemt werden. Ende aenghesien ghy gheen lust en hebt aen den doodt des sondaers/ maer dat hy hem bekeere eñ leue/ ende de schoot dijner Kercken altijdt open staet voor den ghenen die wederkeeren: So ontsteeckt ons doch met eenen goeden ijuer/ dat wy met goede Christelijcke vermaninghen ende exempelen soecken wederomme te rechte te brenghen desen afgesneden Broeder/ mitgaders alle de ghene die door ongheloof ofte roeckeloosheyt des leuens afwijcken: Geeft uwen segen tot onse vermaningen/ ten eynde wy daer door oorsake mogen hebbē ons weder te verblijden inden genen daer ouer wy nu rouwe moeten dragen/ ende dat alsoo uwen H. Naem ghepresen werde/ door onsen Heere Jesum Christū/ die ons aldus heeft leeren bidden/ Onse Vader, etc.

Forme

Forme van wederopneminge des afgheſneden inde Ghemeente Chriſti.

Ghelieſde inden Heere / V.L. is bekendt dat eenen ſekeren tijdt gheleden / onſe medelidmaet N. vander Ghemeente Chriſti afgheſneden is gheweeſt. Nu en connen wy v. l. niet berghen / hoe dat deſelue door de voornoemde remedie / mitgaders door t'middel van goede vermaninghen ende uwen Chriſtelijcken ghebeden / ſoo verre is ghecomen / dat hy hem zijner ſonde ſchaemt / begheerende van ons tot de ghemeenſchap der Kercke weder opghenomen te werden. Alſoo wy dan van weghen des beuels Gods ſchuldich zijn de ſoodanighe met blijſchap te ontfanghen / ende doch noodich is goede oordene daerinne ghebruyckt te werden: So gheuen wy v. l. mits deſen te verſtaen / dat wy de voorſchreuen afgheſneden perſoon ter naeſter reyſe door Gods ghenade wanneermen des Heeren Auondtmael ſal houden / vanden bant der afſnydinghe wederomme ontbinden / ende tot den brede der Kercke ontfangen ſullen / ten ware yemandt van v lieden middeler tijt yet wettelijck hadde / waeromme ſulcx niet en ſoude behooren te gheſchieden / twelcke v. l. ons in tijts aenſegghen ſullen. Daerentuſſchen ſal een yegelijck den Heere dancken voor de weldaet aen deſen armen ſondaer beweſen / hem biddende dat hy zijn werck aen hem wil wtvoeren tot zijner eewigher ſalichept / Amen.

Daer na, indien gheen verhinderinghe voorcomt, ſal de Dienaer tot wederopneminghe des afgeſneden ſondaers voortgaen op nabvolghender wijſe.

Ghelieſde Chriſtenen / Wy hebben v. l. laeſtmael voorghehouden van de bekeertinghe onſes

ons̄es medebroeders N. om met v. l. voorwete
wederomme tot der Ghemeente Christi opgh
nomen te werden. Alsoo dan niemant met voor
gebracht heeft waeromme de voorseyde weder
opneminghe niet en soude behoozen te ghesch
den: soo willen wy nu teghenwoordelick tot d
Matt. 18. 18 selue voortuaren. De Heere Christus Matth 1
beuestight hebbende het bonnisse zijner Kerck
inde affsnijdinghe der onboetuerdighen sonda
ren/verclaert terstont daer aen/ Dat soo wat zij
ne Dienaers ontbinden souden op der aerdē, ont
bonden soude zijn inden Hemel. Daer mede hy
te kennen gheeft/ wanneer pemandt van zijne
Kercken afgheseneden is dat hem als dan niet e
ts alle hope der salichept ontnomen/ maer da
hy vande banden der verdoemenisse weder ont
slaghen can werden. Daeromme aengesien God
in zijn Woordt verclaert/ ghenen lust te hebben
aenden doot des sondaers/maer dat hy hem be
keere ende leue: Soo heeft ock de Kercke noch
altijts hope tot de bekeeringhe des afgheweken
sondaers/ ende hout haren schoot open om den
bekeerden wederom te ontfanghen. Dien vol
1. Cor. 5. 2 ghende heeft de H. Paulus den Corinther (dien
hy verclaert hadde dat vander Kercke afghe
2 Cor. 2. 6. 7. daen behoorde te werden) wederomme bevolen
op te helpen en̄ te vertroosten/ na dē hy van be
len bestraft zijnde/ tot kennisse was ghecomen:
ten eynde hy in overuloedigher droeffenisse niet
en soude vergaen. Ten anderen leert Christus
inden voorseyden spruck/ dat het bonnisse der
ontbindinghe/ tweicke wi ghesproken wort over
sulck eenen bekeerden sondaer/volgende Godes
Woort/ voor bondich ende vast gehouden wordt
vanden Heere: daeromme niemandt/die hem op
rechtelick bekeert/ eenichsins behoort te twijfe
len/of hy is gewisselijck van God in genade aen
Joan. 20. 23. ghenomen/ ghelijck Christus elders sept: Wien
ghylieden de sonden vergheeft/dien zijnse verge
uen.

Om

Om nu tot den voorghenomen handel te comen / ſoo vraghe ick v N. of ghy voor God ende zijner Ghemeente alhier van gantſcher herten verclaert / dat ghy oprecht vertrouw hebt vande ſonde ende haertneckichept / om welcke ghy rechtveerdelijck vander Ghemeente afgheſneden zijt gheweeſt: of ghy oock warachtelijck gheloeft / dat v de Heere uwe ſonden vergheven heeft ende vergheeft om Chriſti wille / ende begheert mitſdien tot de Ghemeente Chriſti alhier weder opghenomen te werden / belouende v voort aen in aller godſalichept te vraghen na het ghebot des Heeren? Ant. Ja ick.

Hier op ſal de Dienaer voorder aldus ſpreken:

Wy dan alhier vergadert inden naem ende macht des Heeren Chriſti / verclaren v / N. ontbonden te zijn vanden banden der afſnijdinghe / ontfanghen v wederomme inde Ghemeente des Heeren / vercondighen v / dat ghy ſtaet in de gemeenſchap Chriſti / der H. Sacramenten ende aller gheeſtelijcker ſeghenninghen ende weldaden Gods die hy zijner Ghemeente beloeft ende bewijſt: waerinne v de eewighe God tot den eynde toe behouden wil door zijnen eenichgebozen Sone Jeſum Chriſtum / Amen.

Soo weeſt dan verſekert / mijn lieue Broeder in uwer herten / dat v de Heere heeft opgenomen in ghenade: zijt neerſtich om v voortaen te wachten voor de liſtichept des Satans ende hoofthept der Werelt / ten eynde ghy niet weder en vervalle inde ſonde: hebt Chriſtum ſeer lief / want v vele ſonden vergheven zijn. En de ghy / gheliefde Chriſtenen / ontfangt deſen uwen broeder met toeghenepchthept des herten: zijt vroljck dat hy doot was / ende is wederomme leuendich gheworden / hy was verlozen / ende is ghevonden: verheucht v metten Enghelen des Hemels ouer

desen sondaer die hem bekeert: houdt hem nie
langher voor eenen die vreemt is / maer voor een
medevorgher der heyligher ende hupsghenoo
Gods. Ende alsoo wy niet goets en connen heb
ben van onsselven / so laet ons den Heere almach
tich louende ende danckende / hem om zijne ghe
nade aldus aenroepen:

GOedertieren God ende Vader / Wy dancken
dy door Jesum Christum dat ghy desen on
sen medevroeder bekeeringhe hebt ghegheuen
tot den leuen / ende ons oorsake verleent om u
zijne wederkeeringhe verheucht te zijn. Wy bid
den dy / bewijst hem dijne ghenade / om vand
vergheuinghe zijner sonden meer ende meer ver
sekert te wesen in zijn ghemoet / ende daer wt t
scheppen eene onwtsprekelijcke blijschap end
lust om v te dienen. Ende ghelijckerwijs hy t
vozen vele menschen heeft gheergerr door zijn
sonde: wilt hem alsoo wederomme verleenen vee
menschen door zijne bekeeringhe te stichten
Gheeft hem totten eynde toe volstandelijck t
wandelen in uwen weghen / ende laet ons leeren
wt dit exempel dat by v is ghenade / op dat ghy
gheureest werdet / ten eynde wy hem houdend
voor onsen mede-vroeder ende mede-erfgenaem
des eeuwighen leuens / v te samen moghen die
nen met een kinderlijcke vreese ende ghehoor
saemheyt alle de daghen onses leuens / door on
sen Heere Jesum Christum / in wiens name wy
ons ghebedt besluyten: Onse Vader, &c.

Forme om te bevestighen de Die-naers des Woordts / die nopt te vozen ghedient hebben.

Na voleyndinge des Sermoons ende gewoonlijcken Ghebedts sal de Dienaer aldus spreken tot den volcke.

GHeliefde Vroeders: het is uwen liefden kennelijck / hoe dat wy nu tot dzije ver-

schey-

schepden repsen den naem van onsen metbroe-
der N. hier teghenwoordich opentlijck voorge-
stelt hebben / om te vernemen of pemandt wat
hadde t'sp leere oft leuen aengaende / waeromme
hy niet en soude moghen beuesticht worden in-
den Dienst des Woorts. T'is nu alsoo dat ons
niemandt en is verschenen die pet wettelijcks
voorghebracht heeft teghen zijnen persoone:
Waeromme wp teghenwoordelijck inden naem
des Heeren sullen voortvaren tot zijner beuestin-
ghe. Waer toe ghy N. ende alle die hier teghen-
woordich zijt / voor allen sult aenhooren wt den
woorde Gods een corte verclaringhe vande in-
settinghe ende het ampt der Herderen ofte Die-
naren des Woorts. Alwaer v.l. eerstelijck staet
aen te mercken / dat God onse Hemelsche Vader /
willende wt den verdoruen menschelijcken ghe-
slachte een Ghemeente beroepen ende vergade-
ren ten eewighen leuen / door een sonderlinge ge-
nade daer toe ghebruyckt den Dienst van men-
schen. Hierom sept Paulus Ephes. 4. dat de Hee-
re Christus ghegheuen heeft sommighe tot Apo-
stelen, sommighe tot Propheten, sommighe tot Ephe. 4. 11.
Euangelisten, sommighe tot Herders ende Lee-
raers, tot volmakinghe der heyligen, tot den werc-
ke des diensts [namelick] tot de stichtinghe des
lichaems Christi. Daer sien wp dat de H. Apo-
stel onder anderen sept / dat het Herders Ampt zp
een instellinge Jesu Chpisti. Wat nu dit H. Ampt
is medebrengende / connen wp lichtelijck wt den
name selfs af nemen. Want ghelijckerwijs het
werck van een gemeen Herder is / de Cudde / die
hem is beuolen / te weyden / te leydē / voor te staen
eñ te regeeren: also gaet het ooc toe met dese gee-
stelijcke Herders / die gestelt zijn ouer de Gemeen-
te / die God beroept tot der salichepdt / eñ houtse
als voor schapen zijner weyde. Nu is de weyde
daer mede dese schapen gheweydet worden / niet
anders dan de vercondinghe des Godtdelijcken
Woorts / met de aēclevē de bedieninge der Sebe-

den ende der heyligher Sacramenten. Tselfde Woort Gods is oock den staf/ daermede dese Kudde gheleyt ende gheregeert wort. Dien volgēde is openbaer/dat der Herderen ofte der Dienaren des Woords ampt is/ Eerstelijck dat sy des Heeren Woort door de schriften der Propheten ende Apostelen gheopenbaert/grondelijck eñ oprechtelijck haren volcke sullen voordraghen/ ende tselfde toeeygheneen/ so int ghemeen als int bysonder/ tot nutticheyt der toehoorders/ met onderwijsen/ vermanen/ vertroosten ende bestraffen/ na een yeghelijer behoef/ bercondigende de bekeeringhe tot God ende versoeninge met hem door het gheloof in Jesum Christum/ ende wederleggende met de H. Schrifteuere alle dwalinghen ende ketterijen die teghen dese supuere leere strijden. Dit alles wordt ons claerlijck te kennen ghegeuen inde H. Schrift/ want d'Apostel Paulus seyt/dat dese arbeydē in het Woort: ende elders leert hy/ dat suler moet gheschieden na de mate ofte reghel des gheloofs: schrijft oock dat een Herder het getrouwe ofte oprechte woort dat na der leere is/ vast moet houden ende recht snijden. Item/ die Propheteert (dat is/ Gods woort predict) spreeckt den menschen stichtinge/ vermaninghe ende vertroostinge. Op een ander plaetse stelt hy hemselucn den Herderen voor tot een exempel/verclarende dat hy openbaerlijck eñ inden hunsen gheleert ende betuycht heeft de bekeeringe tot God/ende tgheloof in Jesum Christum. Maer insonderheyt hebben wy een supuerlicke beschrijuinge des ampts eens Dienaers des Euangelij 2.Corin.5. daer de Apostel aldus spreect: Alle dinck is uyt God, die ons met hemselucn versoent heeft door Iesum Christum, ende heeft ons (namelijck den Apostelen eñ Herderen) de bedieninghe der versoeninghe gegheuen. Want God was in Christo de werelt met hemselucn versoenende, hen hare sonden niet toerekenende, ende heeft het woordt der versoeninghe in ons ghegeuen,

1.Tim.3/17.
Rom.12.3.
Tit.1.9
2.Tim.2.15
1.Cor.14.3
Actor.20.20.
2 Cor.5.18.

gheuen. Soo zijn wy dan bootscappers, oft ambassaten, vvt Christi name, als of God v luyden door ons bade, so bidden wy v uyt Christi name, Laet v met God verso enen. Belanghende de wederleghinghe der onsupuere leere / seyt de selfde Apostel Tit. 1.9. dat eē Dienaer het Woort Gods vast moet houden om de teghenspzekers te ouerwinnen ende den mont te stoppen.

Ten tweeden is het ampt der Herderen / d'openbare aenroepinghe des naems Gods te doen van weghen der ghheelder Ghemeente. Want tgene d'Apostelen seggghen Act. 6. Wy sullen aenhouden inden ghebede ende bedieninghe des Woozts / dat hebben dese Herders met den Apostelen gemeen. Waer op de H. Paulus siende / tot Timotheum aldus spzeeckt: Soo vermane ick nu booz al / dat men bidde eñ smeecke / ende verbidde / ende dancke booz alle menschen: Booz Coninghen / ende allen die in hoochept ghestelt zijn / etc.

Act. 6.4.

1. Tim. 2.1

Ten derden is haer officie de Sacramenten wt te richten / die de Heere heeft inghestelt tot seghelen zijner ghenade: als blijct wt het beuel den Apostelen van Chzisto ghedaen / ende den Herderen oock toecomende / Matt. 28. Dooptse inden naem des Vaders / ende des Soons ende des H. Gheests. Item 1. Coz. 11. Ick hebt van den Heere ontfanghen dat ick v ghegeuen hebbe / dat de Heere Chzistus inder nacht doen hz verraden woz de het bzoot nam / etc.

Matth. 28.19

1. Coz. 11. 23

Ten laetsten is het werck der Dienaren des Woozts / de Ghemeente Gods in goede discipline te houden ende te regeren / in sulcker maniere als de Heere gezdonneert heeft. Want Chzistus Matt. 18. ghespzoken hebbende vande Chzistelijcke straffe / seyt tot zijnen Apostelen aldus: So wat ghy op der aerden binden sult / dat sal ghebonden zijn inden Hemel: ende Paulus wil dat de Dienaers haer eyghen huys wel weten te regeren / dewijle sy anders de Ghemeente Gods

Matth. 18.18.

1. Tim. 3. 5

niet besorghen noch regeeren en souden connen. Dit is d'oorsake waeromme de Herders inde Schrifturen oock ghenaemt worden Huysthouders Gods/ eñ Bisschoppē/ dat is Opsienders eñ Wachters/ want se oplicht hebben op het huys Gods daerinne sy verkeeren/ ten eynde aldaer alles met goede ordene ende eerbaerheydt mach toegaen/ ende dat met den Sleutelen des Hemelrijcx/ die hen bevolen zijn/ ontsluytinge ende toesluytinghe ghedaen werde/ volghende den last hen van God ghegheuen.

Tit.1.7

Mat.16/19

Wt dese dinghen cannen sien/ wat een heerlick werck het Herders ampt zy/ nademael soo groote dinghen daer door wrgericht werden: ja hoe gants noodsakelijck het zy om de menschen ter salichevdt te brenghen. Twelcke oock de oorsaeck is/ waeromme de Heere wil dat sulcken ampt altijt sal blijuen. Want aldus spreect Christus/ wtseyndende zijne Apostelen om dese H. bedieninghe te doen: Siet ick ben by ulieden tot de voleyndinge des werelts toe, al waermen siet zijnē wille te zijn/ dat desen H. Dienst (want de personen die hy hier aensprieckt niet leuen en conden tot de voleyndinge des werelts toe) tot allen tijden op aerden onderhouden werde. Ende hieromme vermaent Paulus Timotheum/ tghene hy van hem ghehoort hadde/ ghetrouwen menschen te beuelen/ die gheschickt zijn om andere te leeren. Gheliick hy oock dien volghende Titum gheordonneert hebbende tot eenen Herder/ hem voorder beueelt in allen steden Outsten ende Opsienders te stellen.

Mat.28/20.

2.Tim.2.2.

Tit.1.5.

Dewijle dan wy mede om desen dienst inder Kercke Gods t'onderhouden/ nu eenen nieuwen Dienaer des Woordts instellen/ ende tot noch toe ghenoech vant ampt der soodanighen ghesproken hebben/ soo sult ghy M. antwoorden op tghene v voorghehouden sal werden/ ten eynde een regelijck mach hooren/ dat ghy gesint zijt de voorsz dienst/ so alst behoorlijck is/ aen te nemen.

Ende

Ende eerstelijck vraghe ick v/ Of ghy genoeght in uwer herten / dat ghy wettelijck van Gods Ghemeente / ende mits dien van God selue / tot desen H. Dienst gheroepen zijt?

Ten tweeden / Of ghy de schriften des ouden ende nieuwen Testaments voor het eenige Woort Gods ende volcomene leere der salichept houdt / ende alle leeringen verwerpt die daer tegen strijden?

Ten derden / Of ghy beloeft v ampt / ghelijck tselue voor henen beschreuen is / na de selue leere ghetrouwelijck te bedienen / ende v leeringhe te vercieren met een Godsalich leuen: mits v onderwerpende de kerckelijcke vermaninghe / volgende de ghemeene ordeninghe der kercken / indien ghy in leere ofte leuen v qnaemt te ontgaen?

Hier op sal hy antwoorden,

Ja ick van gantscher herten.

*Ende daer na sal de Dienaer die hem dit afgheuraecht heeft (ofte een ander Dienaer, daer meer Dienaers zijn) hem * de handen opt hooft legghen, ende spreken aldus:*

Nota. Dese Ceremonie salmē niet gebruyckt inde beuestinghe der ghenen die te vozen ghedient hebben.

God onse Hemelsche Vader die v gheroepen heeft tot desen H. Dienst / verlichte v door zynen Geest / verstercke v door zijne handt / ende regere v soo in uwe bedieninghe / dat ghy daerinne behoorlijck ende vruchtbaerlijc meucht wandelen / tot grootmakinghe zijns Naems / ende verbreydinghe des Rijcks zijns Soons Jesu Christi Amen.

Daer na sal de Dienaer vanden stoel den beuestichden Dienaer, ende volghens de gantsche Ghemeente aldus vermanen.

SOo hebt dan nu ghelieffde Broeder ende Mededienaer in Christo / acht op v selue / ende op de geheele Cudde waer ouer v de H. Geest tot een Opsiender gestelt heeft / om de Gemeente Gods

te hoeden/welcke hy heeft vercreghen met zijnen bloede. Hebt lief Christum ende weyder zijn schapen/die besorgende niet als wt bedwanck/maer ghewillichlijck/ noch om hupl ghewins wille/ maer met eē beweecht herte/noch als heerschappije vorrende ouer het volck dat v bevolen is/ maer als die der Cudde een voorbeelt gheworden zijt. Weest een exempel den ghelooulghen inden Woorde/inde wandelinghe/inder liefde/inden ghecfte inden ghelooue in suyverheyt: Houdt v aen het lesen/vermanen ende leeren/noch en versuymt niet die gaue die v ghegheuen is. Beneerstight dit/ende weest hierinne belich/op dat uwē voortganck in allen openbaer werde. Hebt acht op de leere/ende blijft hierinne volstandich. Verdraecht ghedultelick alle lijden ende verdruckinge/als een goet krychs knecht Christi. Dese dinghen doende/sult ghy v selven behouden ende die v hooren: Ende als de ouerste Herder verschijnen sal/soo sult ghy d'onverwelckerlicke Croone der eerlijckheyt behalen.

Ende ghylieden oock/gheliefde Christenen/ ontfangt desen uwen Dienaer inden Heere met aller blijschap/ende hout de soodanighe in groote weerden: ghedenct dat God self v lieden door hem aensprceckt ende bidder: Neemt dan het woort aen/dwelck hy v volghende de H. Schrift sal vercondighen/niet als eens menschen woort/ maer (gheliick het inder waerheyt is) als Gods Woort. Laet v lieffelijck eñ aengenaē zijn de voeten der genen die den vrede vercondigen/die daer bootschappen het goede. Weest uwē voorgangeren gehoorsaem/want sy wakē voor uwe zielen/ als die rekenschap gheuen sullen/op dat sy sulcx doen mogen met vreuchde/sonder suchten/want dat is v onprofijtelijck. Dit doēde/salt geschiedē dat de vrede Gods sal comen in uwe hupsen/eñ dat ghyliedē die desen aenneemt inden naē eens Propheten/eens Propheten loon sult ontfangē/ ende door zijn woort aen Christum ghelouende/

door

dooz Chzistum beeruen het eeuwige leuen. Doch aenghesien niemant tot pet van allen desen dinghen bequaem is van hemselnen/ soo laet ons God aldus met danckseggbinge bidden.

BArmhertige Vader/ wp danckē dy dat het dy belieft wt den verlozen menschelicken geslachte dooz den dienst der mēschen dy te vergaderen een Gemeente ten eeuwigen leuen/ende dat ghy de kercke hier ter plaetse noch soo ghenadelijck verlien hebt met eenen getrouwen Dienaer: Wy bidden dy/ wilt hem dooz uwen Gheest soo langhs soo bequamer maken tot den dienst daer toe ghy hem booz sien eñ beroepen hebt/ hem openende t'verstaen/ om dijne wy. Schzifturē te verstaene/ eñ spzake geuēde tot openinge zijns mōts om met vzymoedicheyt de verbozgentheden des Euangelij te kennen te gheuen/ eñ wt te richten. Begaeft hem met wijsheyt ende dapperheyt/ om t'volck daer ouer hy gestelt is/ recht te regeren eñ in Chzistelycker vzede te onderhouden/ ten eynde dat dijne kercke onder sijne bedieninghe/ eñ dooz zijnen goeden boozganck toeneme in menichte eñ in deuchden. Verleent hem cloeckmoedicheyt in allen boozuallenden moeyten ende swarichēden/ die hem in zijnen dienst sullen ontmoeten/ op dat hy dooz dē troost uwes Geestes gesterckt zijnde/ ende ten eynde toe standt-stich blijuende/ met den ghetrouwen Dienstknechten ontfanghen werde inde vzeucht zijns Heeren. Wilt oock desen volcke ende Ghemeente verleenen uwe genade/ datse haer behoozlijck draghen teghen desen haren herder/ hem kennende als van d'ghesonden zijn leere aennemende met aller eerbiedinge/ ende zijner vermaninge sick onderwerpende/ ten eynde sy dooz zijn woozdt in Chzistum gheloouende/ des eeuwighen leuens deelachtich mogen werdē. Verhoozt ons o Vader dooz uwen lieuen Sone/ die ons aldus heeft leeren bidden.

Onse Vader, &c.

Forme van beuestinghe der Ouderlinghen ende Diaconen / tsp beyde te ghelijck oft elck bysonder/nae gheleghenthept.

Mhelieffde Christenen / d. l. weten / hoe dat wp nu tot verscheyden repsen d. l. doorghedraghen hebben de namen van onse teghenwoordighe medehoeders die tot den dienst des Ouderlinghschaps *ende Diaconschaps* deser Ghemeente vercoren zyn/ om te vernemen of pemandt wat hadde waer-omme sp in haer ampt niet souden behooren beuesticht te werden. T'is nu alsoo dat voor ons niemandt en is verschenen/die pet wettelijcks te-ghen deselue voorghebracht heeft: daeromme wp tegenwoordelick inden naem des Heeren tot de beuestinghe voortvaren sullen.

Om hier toe te comen sult ghy Broeders die-men beuestighen sal/ ende voorts alle die hier te-ghenwoordich zijt / voor eerst aenhoozen wt den woorde Gods een corte verclaringhe vande in-stellinghe ende het ampt der Ouderlinghen *ende Diaconen*. Belanghende de Ouderlinghen/ is aen aen te mercken / dat het woordt Ouderlinck ofte Outste (welcke is ghenomen wt den ouden Testamente / ende beteeckent een persone die in een aensienlick ampt van regeringhe ouer ande-ren ghestelt is) toeghesehreuen werdt tweederley personen die inder kercke Jesu Christi dienen.

1. Tim. 5. 17. Want d'Apostel seyt: De Ouderlinghen die wel regeren, sullen dobbele eere weerdich geacht wer-den, voornemelick die arbeyden inden Woorde ende Leere. Daer sietmen dat inde Apostoli-sche kercke twee soorten van Ouderlinghen zyn geweest/ waer van d'eerste hebben gearbeyt inden Woorde en Leere/ende d'andere niet. De eerste waren de Dienaers des Woordts ende Herders/ die het Euanghelium vercondichden

ende

ende de Sacramenten bedienden: Maer d'andere die niet inden Woorde arbeydeden / ende nochtans mede inder Ghemeente dienden/ droeghen een bysonder ampt / dat sy namelijck ouer de Kercke opsicht hadden/ende deselue regeerden met den Dienaren des Woorts. Want Paulus Rom. 12. ghesproken hebbende van het Leer- Rom. 12/8.
ampt/ende oock vant ampt der Bedeelinghe ofte Diakenschap/spreeckt daer na van desen diest bysonderlick/seggende: Die regeert/dat hy sulcx doe met neerstichevdt. Insghelijcx op een andere 1.Cor.12.28.
plaetse verhaelt hy onder de gauen ende ampten die God in der Ghemeente ghestelt heeft/ de Regeringhe. So is dan dese maniere van Dienaren dē andere die het Euangelij predickt tot hulpe ende assistencie/gelijck in den Ouden Testamente de gemeene Leuiten in den dienst des Taberkels den Priesteren bygevoegt waren / als mede hulpers in t'ghene dat de Priesteren alleen niet en hadden cōnen doen/ blijvende nochtans die ampten altijts onderschevden. Bouen dien is het goet dat bvden Dienaren des Woorts sodanighe mannen tot mederegeerders ghevoecht werdē/ten eynde daer door te meer geweert werde wt de Gemeente Gods alle tyrannije eñ heerschappije/die lichtelijcker can inbreken/ wanneer by eenen alleen / ofte by seer wepnighe/ de regeringhe staet. Ende also maken de Dienaren des Woorts ende de Ouderlinghen tsamen een collegie ofte gheselschap / zijnde als een Raedt der Kercke/ende vertoonende de gheheele Ghemeente: Waer op de Heere Christus siet/ wanneer hy sept/ Seght het der Ghemeente, twelcke ghenslins Matt.18.17.
verstaen can werden van alle ende peder lidtmaten der Ghemeente int bysonder: maer seer bequamelijck vanden genen die de Gemeente/daer van sy vercozen zijn/ regeren.

Soo is dan ten eersten het ampt der Ouderlingen/met den Dienaren des Woords/opsicht te hebben op de Ghemeente die hen bevolen is:

neer-

neerstelijck toe te sien of een yeghelijck hem behoorlijck draecht in belijdenisse ende in wandel die haer onstichtelijck draeghen / te vermanen: ende te verhoeden dat de Sacramenten niet ontheylicht en werden / soo vele moghelijck is: oock mede teghen de onboetueerdighen / volghende de Christelijcke Discipline / te handelen / en de boetueerdighe weder in den schoot der Kercke te ontfanghen: ghelijck niet alleen blijckt wt den voorghemelden spruuck Christi / maer oock wt meer
1. Cor. 5. 4
2. Cor. 2. 6. 7. andere spruucken der Schriftuere / dat dese dinghen niet en staen alleen by een ofte twee persoonen / maer by velen die daer toe gheselt zyn.

Ten tweeden / Na dien de Apostel beueelt dat
1. Cor. 14. 40 onder den Christenen alles betamelijck ende ordentlijck sal toegaen / ende niemant anders dan door wettighe beroepinghe in de Kercke Christi en behoort te dienen / volghende de Christelijcke ordonnantie daer van zijnde: Soo ist mede het werck der Ouderlinghen daer op acht te nemen / ende in allen voorualenden saken die den welstant ende goede ordene der Kercke betreffen / met goeden raet den Dienaren des Woorts behulpich te zijn: ja oock met raet ende troost allen ghemeenen Christenen te dienen.

Ten derden is haer ampt / insonderheyt mede toesicht te nemen op de leeringhe ende wandel der Dienaren des Woordts / ten eynde alles tot stichtinghe der Kercke gherichtet mach worden: ende dat geen vreemde leere en werde voorgestelt /
Actor. 20. 28 29. volghens tghene wy lesen Actor. 20. daer d'Apostel vermaent neerstighe wacht te te houden tegen de wolven die inde schaepskope Christi mochten comen: Om welcke te doen de Ouderlinghen schuldich zijn Gods woort neerstich te voorsoecken / ende henselven ghedurlijck te oeffenen inde ouerlegghinge der verborghentheden des Gheloofs.

Aengaende de Diaconen: Vanden oorspronck ende instellinghe der selven moghen wy lesen inde Handelinghen der Apo-
Actor. 6. 1 *ste-*

stelen. Aldaer vinden wy dat int beghinsel d' Apostelen selfs de bedieninghe der armen ghehadt hebben, tot de voeten der welcken ghedraghen worde den prijs der vercochten goeden, ende worde eenen yder ghedeelt na dat zijnen noot was eysschende. Maer alsoo daer na een murmureringhe op stont, om dat de weduwen der Griecken inde daghelijcksche bedieninghe veracht werden: Soo zijn door de vermaninghe der Apostelen ghecoren geworden mannen die eyghentlijck haer werck vande bedieninghe der armen maken souden, op dat de Apostelen inden ghebeden ende bedieninghe des Woorts te beter mochten aenhouden. Ende dit is van dier tijt af onderhouden ghebleeft inder Kercke, als blijckt wt Rom. 12. alwaer d' Apostel sprekende van desen dienst seyt: Dat de ghene die wtdeelen, tselue doen sullen met eenoudicheyt. Ende elders sprekende vande hulpen, verstaet hy de ghene die inder Gemeente ghestelt zijn om de armen ende ellendighen te helpen inder noot. Wt welcke plaetsen ghenoech te sien is welck het ampt zy der Diaconen: Namelick ten eersten, Dat zy in aller ghetrouwicheydt ende neerstichevdt de aelmissen ende goederen die den armen ghegheuen werden, versamelen ende bewaren: ia ock vlijtich zijn om toe te helpen sien, dat tot hulpe der armen vele goede middelen gheuonden moghen worden. Het tweede deel haers ampts bestaet inde wtdeelinghe, waer toe geeyscht wordt niet alleene discretie ende voorsichticheyt, om de aelmisse niet te besteden, dan daert van nooden is, maer ock blijmoedicheyt ende eenoudicheyt, om met een bewoecht herte ende toegheneycht ghemoet den armen te helpen, ghelijck de Apostel eyscht, Rom. 12. ende 2. Corinth. 9. Waer toe seer goet is, dat sy niet alleen met de wtterlijcke ghifte, maer ock met troostelijcke redenen wt den woorde Gods den armen ende ellendighen hulpe bewijsen.

Rom. 12. 8.

1. Cor. 12. 28.

Rom. 12. 8. 2. Cor. 9. 7

Ten eynde dan / ghelieffde Broeders M. M. / een yeghelijck mach hooren / dat ghy ghestint zijt dē voorseyden * dienst ele in tzijne aen te nemen: soo sulder antwoorden op tghene d' voorghehouden sal werden.

* Oft dienaers.

Ende eerstelijck vraghe ick d' Ouderlinghen ende Diaconen of ghy niet en gevoelt in uwe herten dat ghy wettelijck van Gods Ghemeente / ende midts dien van God selue / tot dese H. Diensten / elck

[elck int zijne] beroepen zijt?

Ten tweeden / Of ghy de schriften des ouden ende nieuwen Testaments houdt voor het eenighe Woordt Gods ende volcomene leere der salichepdt / ende alle leeringhen verwerpt die daer teghen strijden?

Ten derden / Of ghy beloeft v ampt / ghelijck tselue hier voor beschreuen is / volghende deselue leere getrouwelijck na v vermoghen te bedienen: Ghy Ouderlinghen N. N. inde Kercken-regieringhe neffens den Dienaren des Woorts / *ende ghy Diaconen N. N. inde bedieninghe der Armen* beloeft oock *ghesamentlijck* v in aller Godsalicheyt te dragen / mits v onderwerpende de Kerckelijcke vermaninghen / indien ghy v quaemt te ontgaen?

Hier op sullen sy antwoorden.

Ja wy.

Ende daer op sal de Dienaer segghen:

De almoghende God ende Vader gheue v alle te samen zijne ghenade / dat ghy in desen uwen † Dienst ghetrouwelijck ende vruchtbaerlijck meucht verkeeren / Amen.

† Dienst.

Ende salse voorts vermanen (mitgaders oock de gheheele Ghemeente) in manieren hier na volghende.

Soo weest dan ghy Ouderlinghen neerstich inde regieringhe der Kercke die v lupden neffens den Dienaren des Woorts bevolen is. Sijt mede als wachters ouer thuys ende de stad Gods / om een peder trouwelijck te vermanen ende te waerschouwen voor zijn verderf. Hebt acht op d'onderhoudinghe vande suyuerheyt der leere ende vromicheyt des leuens inde Gemeente des Heeren. *Ende ghy Diaconen, zijt vlijtich inde versamelinghe der aelmissen, voorsichtich ende blijmoedich int wtreycken van dien: Coemt den bedruckten te hulpe, besorcht de rechte Weduwen ende Weesen: bewijst weldadicheyt aen allen menschen, maer insonderheyt aenden Huysghenooten*

des

des gheloofs. Sijt alle ghesamentlijck in uwen dienst ghetrou/ ende behout de verbozghenthept des gheloofs in repner conscientie/ goede vooz=ganghers zijnde booz gheheel den volcke. Alsoo sult ghy v selven eenen goeden opganck verwer=ghen/ ende veele vzymoedichepts inden gheloo=ue in Chzisto Jesu/ende hier namaels ingaen in=de vzeuchde uwes Heeren.

Aen d'andere zijde/ ghelieste Chzistenen/ ont=fanght dese mannen als dienstknechten Gods. Wilt d'Ouderlingen die wel dienen/ dobbele e=re weerdich achten: begheeft v gewillichlijck on=der haer opsicht/ende regieringhe: *Voorsiet de Dia=conen met goede middelen tot hulpe der armen: Sijt weldadich ghy rijcken, gheeft mildelijck ende deelt gheerne mede: Ende ghy armen, zijt arm van gheeste, ende draecht v teghen uwe besorghers in aller eerbiedinghe: weest danckbaer tegen hen ende murmureert niet: volcht Christum om de spijs der ziele, ende niet om tbroodt. Die ghestolen heeft, oste zijnen nae=sten is gheweest tot laste, die en stele niet meer, maer arbeyde lieuer ende wercke met zijnen handen dat goet is, op dat hy hebbe te gheuen den genen die noodt heeft.* Dit doende *elck in den zijnen,* sult ghy vanden Heere ontfanghen het loon der gherechtichept. Doch also wy van onsselue hier toe onbequaem zijn/ so laet ons den almachtighen Godt aldus aenroepen:

HEere God Hemelsche Vader / Wy dancken v dat het v gheliefft heeft tot meerder booz=deringhe dijner Kercke/ daerinne te ozdonneren neffens de Dienars des Woozts/ Regeerders en Helpers/ waer booz uwe Gemeente in goede vze=de en welstandt bewaert/ *ende d'arme menschen on=derhouden* mochten werden: ende dat ghy ons te=ghenwoozdelijck in dese plaetse verleent hebt mannen van goeden ghetuyghenisse/ ende die begaeft zijn met uwen Gheest: Wy bidden dy/ verleent hen meer ende meer soodanighe gaven als hen in hare bedieninge van noode zijn/ de ga=ue der wijshepdt/ dapperhept/ des onderschepts

ende

ende der Weldadicheyt, ten eynde een peder hem behoorlijck quijte in zijnen ampte / de Ouderlingen in vlijtighe opsicht te nemen op de leere en wandel / int weeren der Wolven wt de schaepskoye uwes lieuen Soons / ende int vermanen ende bestraffen der onghereghelde menschen: *Insghelijcx de Diaconen int neerstich ontfanghen ende milt voorsichtich wtdeelen der aelmissen aen den armen, oock mede int lieffelick vertroosten der seluen met v H. Woort.* Doet beyde d'Ouderlinghen *ende Diaconen* uwe ghenade / datse in haren ghetrouwen arbeyt volstandelijck voortgaen / sonder dooz eenighe moeyte verdriet ofte verualch der werelt immermeer te vertraghen: Verleent oock insonderheyt uwen godlijcken seghen desen volcke daer ouer sy ghestelt zijn / datse haerselues de goede vermaninghe der Ouderlingen geerne onderwerpen / de selue in eere houdende om haers ampts wille: *Geeft den rycken milde herten tot den armen, ende den armen een danckbaer ghemoet teghen den genen diese helpen ende bedienen,* ten eynde alsoo een peghelijck hem quijtende in zijnen ampte / uwen heyligen Naem daer dooz groot gemaect / ende t'Rijck dijns Soons Christi gheuoordert mach werden / in wiens Naem wy ons ghebedt beslupten / seggende: Onse Vader, &c.

Forme om den Houwelijcken staet voor de Ghemeente Christi te beuestighen.

Ende eerstelijck, hoe men de verloofde te voren sal vercondighen.

N. ende N. willen hen na Godts ordeninghe tot den heyligen Houwelijcken staet begheuen / daer toe begherense een gemeyn Christelijck gebet / op datse desen Christelijcken staet in Gods Name beghinnen / ende salichlijck tot zijnen lof volenden moghen.

Ende so yemandt daer toe pet te spreken hadde /

de / daer dooz sulcks verhindert ofte opgheho-
den mochte werden / die beminghe sulcks oordent-
lijck ende by tijde aen ofte swijghe daer na / ende
wachte hem eenighe verhinderinghe daer tegen
dooz te nemen.

So daer gheen wettelijcke beletselen zijn, so vaert-
men na voleyndinge der vercondinge voort,
Ende de Dienaer spreeckt aldus:

DVermidts dat den ghetrouden ghemeyn-
lijck beclerhande tegenspoedt ende cruys a /
van weghen der sonde b is toecomende / Op dat
ghy N. eñ N. (die uwe echtelijcke verbindinge in
Gods Name vooz de Christelijcke ghemeynte
wilt laeten beuestighen) oock in uwe herten ver-
sekert zijn moecht van de ghewisse hulpe Gods
in uwen Cruyce / Soo hoort wt den Woorde
Gods / hoe eerlijck dat den houwelijcken staet
sy c / ende dat hy een insettinghe Gods sy / die
hem behaecht d / daerom hy oock de ghetroude
wil seghenen / ende hen bystaen / ghelijck hy be-
loeft heeft e. daer teghen de hoereerders eñ ouer-
speelders wil hy oordeelen ende straffen f.

Ende eerstelijck sult ghy weten / dat God onse
Vader na dien hy hemel ende Aerde ende alles
wat daer in is gheschapen hadde g / den mensch
schiep / tot zijnen euen beelde ende ghelijckenisse /
op dat hy een Heere soude zijn ouer de Dieren der
Aerden / ouer de Vissehen in de zee / ende ouer de
Voghelen des Hemels h / Ende na dien hy den
menschе gheschapen hadde / sprack hy i:
Ten is niet goet dat de mensche alleen sy, Ick wil
hem een hulpe maken, die by hem sy. Doen liet
God de HEERE eenen diepen slaep vallen op
Adam, ende hy ontsliep: Ende God nam een van
zijn Ribbē, ende sloot de plaetse toe met vleesche.
Ende God de HEERE schiep een Wijfuyt der
Ribben die hy vanden mensche nam, ende bracht-
se tot hem. Doe sprack de mensche, Dat is nu em-
mers een been van mijnen beenen, ende vleesch

a 1 Cor. 7. 28.
b Genes. 3. 16 & 17. 18. 19.
c Heb. 13. 4.
d Genes. 2. 22. 24. Matt. 19. 6.
e Psal. 128. 4.
f Heb. 13. 4.
g Genes. 1.
h Psa. 8. 7. etc.
i Genes. 2. 18. etc.

van mijnen vleesche: Men salse Maninne heeten, om datse van den Man ghenomen is. Daerom sal een Man zijn Vader ende Moeder verlaten, ende zijnen Wyue aenhanghen, ende sy twee sullen een vleesch zijn.

Daerom sult ghy oock niet twijfelen / of den Houwelijcken staet en behaege God den HEERE / Guermits hy dē Adam zijn Hupsurouwe ghescheppen / selue toeghebracht / ende hem tot eener Echte vrouwe ghegheuen heeft / daer mede betupghende / dat hy noch hupden's daechs eenen peghelijcken zijn Hupsurouwe ghelijck als met zijner handt webringt. Om dies wille heeft oock de HEERE Jesus Christus den seluen soo hooghe gheeert met zijner tegenwoordicheit / giften / ende wonderteeckenen tot Cana in Galilea / om daermede te betupghen dat den Houwelijcken staet behoort eerlijck gehouden te werden bp allen / ende dat hy den ghetrouden zijn hulpe ende bpstant altijdt wil bewijsen / oock wanneermen sulcks alderminst is verwachtende.

a 1. Tim. 4. 3. Hebr. 13. 4.
b Gene. 2. verse. 21. 22. 23.
c Joan. 2. 2 ende 9.
d psal. 128. 3. etc.

II. Maer op dat ghy in desen staet Godsalichlijck leuen moghet / soo sult ghy weten de oorsaken om welcker wille God den Houwelijcken staet heeft ingheset.

1. De eerste oorsake is: dat d'een den anderen trouwelijck helpe ende bpstae in allen dingen die tot den tijdelijcken ende eeuwighen leuen behooren e.

e Genes. 2. 18

2. De andere: datse hare kinderen diese crijghen sullen in de waerachtighe kennisse ende vreese Godes / hem ter eeren / ende t'harer salichepdt opbringhen f.

f Genes. 18. 19 Ephes. 6. 4

3. De derde: Op dat een peghelijck alle onreynicheyt ende boose lusten vermijdende / met een goede ende gheruste conscientie moghen leuen. Want om hoererye te vermijden / sal een peghelijck zijn eyghen Wijf hebben / ende een peghelijck Wijf haren eyghenen Man / Alsoo dat alle

g 1. Cor. 7. 2 1 Thes. 4. 4

die

die tot haren iaren ghecomen zijn / ende de gaue der cuyschept niet hebbē a/na den beuele Gods/ verbonden ende schuldich zijn hen tot den Houwelijcken staet nae Christelijcker ordeninghe/ met weten ende willen haer Ouderen / oft Mombaren ende vrienden te begheuen b. Op dat de Tempel Gods/ dat is ons lichaem c/niet veronreynight werde. Want soo yemandt den Tempel Gods schendet / die sal God schenden.

a Matt. 19/15 1. Cor. 7. 9.

b Gen. 21. 21. ende 24/3.4. etc. ende 28. 6. 7. 8. Exod. 22. 17. 1. Cor. 7. 36. 37. 38.

c 1. Cor. 6. 19

Daer na sult ghy ock weten / hoe hem d'een tegen den anderen na Gods woort schuldich is te houden. III.

Eerstelijck/sult ghy Man weten dat dy God gheset heeft als een hooft des Wijfs d/ op dat ghyse na dijnen vermoghen verstandelijck lerende/ sonder onderwijsen/ troosté ende beschermen / ghelijck dat hooft het lichaem regiert / Ja ghelijck als Christus dat hooft/ wijst heyt/troost ende bijstant sijner ghemeynten is. Boven dien sult ghy dijne Huysvrouwe lief hebben als dijn eyghen lichaem / ghelijck als Christus zijn ghemeynte lief ghehadt heeft e. Ghy sult niet bitter tegen haer zijn f/ maer by haer woonen met verstande/ende der Vrouwe/als den swackeren Vate/hare eere gheuen g. Aengesien dat sy ock medeerfen der genaden des leuens zijn/Op dat dijn Ghebedt niet verhindert werde. Ende na dien het Gods beuel is / dat de Man int sweet zijns aenschijns zijn broodt ete h: Soo sult ghy ock trouwelijck ende neerstelijck in dijnen Goddelijcken beroep arbeyden i/op dat ghy dijn huysghesin met God en met eerbaerheyt moghet onderhouden k/ en oock wat ghy daer beneuen hebt om den noodzuftighen mede te deylen l.

b Ephes. 5/23 1. Cor. 11. 3

e Ephe. 5/25

f Col. 3/19

g 1. Pet. 3/7

h Genes. 3/19.

i Ephes. 4. 1. 1 Thes. 4. 11.

k 1. Tim. 5. 4 14.

l Genes. 30. 30. l Ephes. 4/28.

Desgelijcks sult ghy Vrouwe weten / hoe ghy b na den Woorde Gods houden sult teghen dijnen Man: Ghy sult dijnen Wettelijcken Man lief hebben/ eeren en vreesen/ ock hem ghehoorsaem zijn/in allen dinghen / die recht ende billick

a Ephe.5/22. Col.3/18 zijn a/ als dijnen HEERE: Ghelijckerwijs het lichaē dē hoofde/ eñ de gemeynte Christo onderdanich is. Ghy sult geē heerschappije gebruyckē ouer dijnen Man/maer stille zijn. Wār Adam is eerst gemaect/daer na Eua dē Adam ter hulpe b.

b Genes.2/18 1.Tim.2/13. Eñ na den val heeft God tot Eua ende in haer persoone tot den gantschē Vrouwelijckē geslachte gesprokē c: Dijnē wille sal den Man onderworpen zijn, ende hy sal dijn Heere wesen. Dese ordinantie Gods sult ghy niet teghenstaen/ maer veel meer den ghebode Gods ghehoorsaem zijn/ ende der heyligher Vrouwen exempel nauolgen/ welcke God betrouden/eñ waeren haren Mannen onderdanich d/ghelijckerwijs Sara gehoorsaem gheweest is haren Huysweert Abraham/ hem noemende haren Heere e. Ghy sult oock dijnen Man in allen goeden/ende oprechten dingen behulpich zijn/ op dijne Kinderen ende huyshoudinge goede acht hebben f/ende in aller tucht eñ eerbaerheyt sonder wereltlycken pracht wandelen g/op dat ghy anderen een goet exempel der manierlijckheyt moecht gheuen.

c Genes.3/16.

d 1.Pet.3/5

e Gen.18/12.

f Tit.2/4

g 1.Tim.2/9. 1.Pet.3.3.4.

DAerom/ N. ende N. na dien ghy verstaen hebt dat God den houwelijckē staet ingeset heeft/ ende wat b daer in van hem beuolen is: Sijt ghy des sins ende willens/ in den seluē heyligher staet alsoo te leuen/ ghelijck ghy hier beruepen voor de Christelijcke Ghemeynte/ Ende begheert dat den seluen uwen houwelijcken staet beuestighet werde?

Antwoorde, Jae.

Daer na spreeckt de Dienaer tot der Ghemeynte.

Ick neme b allen die hier nu vergadert zijt tot ghetuyghen/ dat daer gheen wettelijcke verhinderinghe voort gheuonden is.

Voorts tot den vrouwen:

Na dien het dan recht ende behoorlijck is/ dat uwe sake gheuoordert werde/ Soo wille onse HEERE God b voornemen d'welck hy b ghe-

gheuen

gheuen heeft a bevestighen / Ende v beghinsel sy inden Name des HEERE / die Hemel ende Aerde ghescha-pen heft b.

a Matt. 19. 6.

Tot den Bruydegom.

b Psal. 121. 2.

M. Ghy bekendt hier voor Gode / en sijner H. gemeynte / dat ghy genomen hebt / en neemt tot dyne Wettelycke Huysvrouwe N. hier teghen-woordich / haer belouede dat ghyse nemmermeer sult verlate / dat ghyse sult liefhebben ende trou-welijck onderhoude / als een getrou en Godtvree-sende Man synen Wyue schuldich is. Dat ghy oock heylichlijck met haer leuen wilt / haer trouwe en geloone houdende in allen dingen / nae t'upt-wysen des heyligh en Euangelij?

Antwoorde. Jae.

Daer nae tot der Bruyt.

M. Ghy bekent hier voor Gode / ende synner heyligher Ghemeynte / dat ghy ghenomen hebt / ende neemt N. tot dynen Wettelycken Man / welcken ghy beloeft ghehoorsaem te zijn / hem te dienen en te helpen / hem nemmermeer te ver-laten / heylichlijck met hem te leuen / hem trouwe ende gheloone in allen dinghen te houden / gelij-ckerwys een vrome ende getrouwe Huysvrouwe haren Wettelycken Man schuldich is / na t'upt-wysen des H. Euangelij?

Antwoorde, Jae.

Daer na sullense malcanderen de hant gheuen,

Ende de Dienaer spreeckt:

De Vader der barmhertichept / die v voor zijn genade / tot desen heyligē state des Houwelycks beroepen heeft / verbinde v met rechter liefde / ende trouwe / ende gheue v synen seghen. Amen.

Hoort nu upt den Euangelio / hoe sterck de bandt des Houwelycks sy / alsoo Matthæus beschrijft in zijn 19. Cap. vers. 3.

Ende de Pharizeen quamen tot Iesum, ende be-proefden hem seghende: Ist oock den menschē gheoorloeft zijn Wijfte verlaten om allerhande oorsaken? Hy antwoordende seyde hen: Hebt ghy

niet gheleſen, Die van den beghinne den menſche ghemaeckt heeft, dat hyſe Man ende Wijf gemaect heeft? Ende gheſeyt: Hierom ſal de menſche Vader ende Moeder verlaten, ende ſynen Wijue aenhanghen: ende die twee waren, ſullen een vleeſch weſen. So zijnt nu niet meer twee, maer eē vleeſch. Daerom, wat God te ſamen gheuoecht heeft, dat en verſcheyde gheen menſche. Sy ſeyden tot hem, Waerom heeft dan Moyſes geboden eenen ſcheydbrief te gheuen, ende haer te verlaten? Hy ſeyde tot hen, Moyſes heeft om uwe herten herdtheyt wille toegelaten, uwe Wijuen te verlaten, Maer van den beghinne iſt niet alſoo geweeſt. Ende ick ſegge v, wie zijn wijf verlaet, anders dā om hoererye, ende een ander trout, die doet ouerſpel, Ende wie de verlatene trout, die doet oock ouerſpel.

Ghelooft deſen woorden des HEERE Chriſti, eñ zijt daer af verſekert, dat onſe HEERE God b te ſamen gheuoecht heeft tot deſen
a Mat. 19. 6. heyligen ſtaet a. Eñ daerom ſult ghy oock alles wat b daer in ouercoemt, met gedult ende danckſegginghe aennemen, als van der hant des Heeren. Soo ſalt b oock alles ten beſten ende ter ſalichepdt ghedyen b.

b Rom. 8. 28

Maer ouermidts wy van onſſelue niet goets en hebben, ende dat alle goede gauen van bouen co-
c Jac. 1. 17. men c. So vermaent de Dienaer de getroude, datſe nederknielen, ende vermaent oock de ghemeynte voor haer te bidden.

d Pſalm. 145 3. 4. 5. etc. Almachtige God, ghy die dyne goethept ende wpſheyt in alle dyne wercken ende oꝛdeninghen bewpſt d, ende banden beghinne gheſpꝛoken hebt, dat het niet goet is, dat de menſche alleen ſp, ende om dies wille hem een hulpe, die ſoude bp hem zpn, gheſchapen hebt, ende beroꝛdineert dat
e Geneſ. 2. 18. 24. die twee waren een ſouden zpn e, ende ſtraft oock
f Hebr. 13. 4. alle onrepnichept f. Wp biddē dp (aengeſien ghy

deſe

dese personen tot den heyligē state des houwelijcks beroepen ende tsamen verbonden hebt). Dat ghy hen wilt geuen dijnen heyligen Geest/ op datse in waerachtighen ende vasten gheloue heylichlijck leuen / nae dijnen Goddelicken wille a/ende aller boosheyt tegenstaen / Wiltse oock seghenen b ghelijckerwijs ghy de gheloouighe Vaders / dijne vrienden ende ghetrouwe dienaers/ Abraham/ Isaac/ ende Jacob ghesegent hebt / Op datse als mede erfghenamen des verbondts (d'welck ghy met den seluen Vaderen opgherecht hebt) heyligh kinderen crijghen/ eñ de seluc Godsalichlick opbringhen moghen c/ ter eeren dijns heyligh Naems/ tot stichtinge dijner ghemeynte / ende verbreydinghe dijns heyligh Euangelij. Wilt ons verhooren O Vader aller barmhertichevt/ door Jesum Christum dynen lieuen Sone/ onsen Heere/ die met dy ende den H. Gheest leeft ende regiert/ een waerachtich eewich God/ altijt ghepresen. Amen.

a Ephes. 5/ 16

b Psal. 128. 5.

c Ephes. 6. 4.

Onse lieue HEERE God verbulle v met sijner ghenaden/ eñ gheue v/ dat ghy in aller Godsalichevt/ liefde ende eenichevt/ langhe ende heylichlick/ te samen moecht leuen. Amen.

Christelijcke Gebeden/ dienen inden vergaderinghen der gheloouighe/ inden Scholen/ inden huysen der Christenen/ ende elders ghebruyckende is.

Onse hulpe stae inden name des Heeren / die hemel ende aerde ghescheppen heeft/ Amen.

Een algemeyne belijdinge der sonden, ende Ghebedt des Sondaechs voor de Predicatie, ende op vast ende biddaghen.

O Eeuwighe Godt ende aller ghenadichste Vader/ wy verootmoedighen ons seluen

uyt grondt des herten voor dijne hooghe Majestept teghen de welcke wy soo menichmael ende soo grouwelijck ghesondicht hebben/ende bekennen (soo ghy met ons wilt te rechte gaen) dat wy anders niet dan d'eeuwighe doodt verdient
a Psal.143.2 Job.9.14 Exod.32.33 Heb.12.20. hebben a. Want boven dien/dat wy alle door de
b Psa.51/6.7 Job 7.20. Ephes.2/3. c Rom.7.23 1.Per.2/11 Gal.5/17 Matth.15/19 Genes.6/5. ende 8/21. Rom.3.12 d Galat.5/17 1.Cor.6/11. e Isa. 53.6. 1 Per.2.25. Erfsonde voor dy ontrein/ ende kinderen des tooms zijn/ontfanghen uit sondelijcken zade/ eñ in ongherechtichept gheboren b/daer door allerhande boose lusten/teghen dy/ende onsen naesten strijdende/ in ons woonen c/ Soo hebben wy noch met der daet dijne ghebooden menichmael ende sonder eynde overgheteden/na laten de dat ghy ons ghebooden hadt/ende doende dat ons claerlick verboden was d. Wy hebben als schapen ghedwaelt e/ende grootelijcks tegen dy ghesondicht/dwelck wy bekennen ende het is ons van herten leet/Ja wy belijden t'onser cleynichept/ende ten prijse dijner ontfermhertichept t'onswaert/dat onse sonden t'ghetal der haren
f Psal. 40.13. onses hoofts te boven gaē f/ eñ dat wy tienduysent Talenten schuldich zijn/ waer teghen
g Mat.18/24 Job.9/3. wy niet en hebben om te betalen g. Daerom wy ook niet weerdich zijn/dijne kinderen genaemt te weser h/ noch onse ooghen op te slaen ten hemel i/ om onse ghebeden voor dy uyt te spreken.
h Luce 15/21. i Luce 18.13. Nochtans O Heere God ende barmhertighe Vader/wetende dat ghy de doot des sondaers niet begheert/ maer dat hy hem bekeere ende leue k/ende dat dijne barmhertichept oneyndelick is l/die ghy bewijst den genen die hen tot dy bekeeren: Wy roepen dy van herten aen int t'vertrouwen onses middelaers Jesu Christi/ die dat
k Ezec.18.23. l Rom.2.4. LamGods is/dat de sonden der weereld is wechnemende m/eñ bidden dy/ dat ghy wilt medelijden hebben met onser swackhept/ ons om Christi wille alle onse sonden vergheuende n/ Wascht
m Joan.1.29 n 1.Joan.1.7 o Zach.13.1 p Psal. 51. 9. Esa.1.18 ons in de suyuer fonteyne zijns Bloets o/ op dat wy r eyn ende sneeu wit werden p/ Deckt onse naeckthept met zijner ontfoselhept ende gerechtichept

richeydt a/ om dijns naems eere wille/ Reynicht ons verstant van alle blindtheyt/ ende onse herten van allen moetwille ende hartneckicheydt b. Opent den mont dijns Dienaers teghenwoordelijck/ ende vervult dien met dijner wijsheydt ende kennisse op dat hy dijn woort reynelijck ende bymoedelijck verrondighe c. Verlicht oock onser aller herten/ op dat wy dat selue hooren/ verstaen/ ende bewaren moghen d. Schrijnet dijne Wetten (na dijne beloftenisse) in de Tafelen onser herten e/ ende geeft ons lust ende cracht daer in te wandelen/ tot dijns Naems prijs ende eere ende tot stichtinghe dijner ghemeynte.

a 2. Cor. 5. 3.
b 2. Cor. 3. 14
Hebr. 3. 7. 8. ende 4. 11
c Ephe. 6. 19
Jere. 1. 9.
d Matt. 13. 23
Act. 16. 14.
Psalm. 40. 7.
Ephe. 1. 17. 18
e Jere. 31. 33
2. Cor. 3. 3
Ezech. 11. 19

Dit alles/ O ghenadighe Vader/ bidden ende begeeren wy in den Name Jesu Christi/ die ons alsoo heeft leeren bidden:

Onse Vader, &c.

Een alghemeyne Belijdinghe der sonden/ ende Ghebet voor allen noot der Christenheyt.

Des Sondaechs na de Predicatie, ende op vast ende bid-daghen.

Almachtighe/ barmhertighe Godt/ wy bekennen by ons selven/ en belijden voor dy/ gelijck't de waerheyt is/ Dat wy niet weerdich zijn/ onse oogen op te slaen ten Hemel/ en ons Ghebet voor dy te brenghen f/ Indien ghy aensien wilt onse verdiensten ende weerdicheyt. Want onse consciencien beschuldigen ons/ ende onse sonden ghetuyghen teghen ons. Wy weten oock/ dat ghy een rechtveerdich Rechter zijt/ straffende de sonden der ghener die dijne Ghebooden overtreden g. Maer O HEERE/ nae dien ghy ons bevolen hebt/ dy in aller noot aen te roepen/ ende uyt dijne ouuptspzekelijcke barmhertichevt beloeft hebt/ onse Gebeden te verhooren h/ niet van

f Luc. 18. 13
Daniel. 9. 7.
g Rom. 2. 15.
h Exod. 20. 5.

weghen onser verdiensten/die gheene zijn a/maer om de verdiêste onses Heeren Jesu Christi/welcken ghy ons tot eenen middelaer/eñ voorspreecker voor ghestelt hebt b: Soo verlaten wp alle ander hulpe/ende hebben onsen toevlucht alleen tot dijner barmhertichheyt.

a Dan.9/18

b 1.Joan.2.2 1.Tim.2.5. Rom.8.33.

Eerstelijck O HEERE/ beneven de ontallijcke weldaden die ghy int gemeyne allen menschen op aerden bewijst/hebt ghy ons insonderheyt soo veel ghenaden ghedaen/dat het ons onmogelijck is die te bedencken ofte uyt te spreken/ Namelijck/ dat ghy ons verlost hebt uyt dē slavelijcken dienst des Duyvels/ende aller Afgoderije/ daer in wp ghevanghen laghen. Ende hebt/ ons ghevoert tot den lichte dijner waerheyt/ ende tot der kennisse dijns heyligen Evangelij c. Daer teghen so hebben wp door onse ondanckbaerheyt dese dijne weldaden vergheten/ Wp zijn van dy afgheweken d/ende hebben ons epghen begeerlijcheden ghevolcht/dy niet gerende gelijck wp schuldich waren. Dies hebben wp grouwelijck ghesondicht/ O HEERE/ ende dy grootelicks vertoornt/ Dat wp/ soo ghy met ons wonder handelen/ na dat wp verdient hebben/ niet anders souden hebben te verwachten/ dan de eeuwighe doot ende verdoemenisse. Ende wp mercken oock O HEERE by de castijdinghen die ghy ons dagelijcks zijt toe schickende e/ dat ghy dy ten rechten over ons vertoornt. Want aenghesien dat ghy rechtveerdich zijt/ so en straft ghy niemanden sonder oorsaecke. Ende wp sien oock noch dyne handt verheven/ om ons noch meer te straffen. Maer al waert dat ghy ons noch veel harder straffede/ dan ghy tot noch toe ghedaen hebt/ Ja al vielen alle de plaghen over ons daer ghy de sonden dynes volcx Israels mede besocht hebt/ soo souden wp nochtans moeten bekennen dat ghy ons gheen oncrecht doen sout. Maer O HEERE ghy zijt onse God/ ende wp zijn maer aerde ende

c Isai. 52.2 Luce.11.14. Exod.20.2. Joan.17.6. ende 26. Psal.36.9.10

d Daniel.9.5. Esa.59/12. ende 64/6

e 1.Cor.11.31 Luce 23/31. 1.Pet.4.17.

stof

stof a: Ghy zijt onse schepper / ende wy zijn d'werck dijner handen b. Ghy zijt onse herder/ eñ wy zijn dijne Schapen c: Ghy zijt onse verlosser/eñ wy zyn die ghy verlost hebt d: Ghy zijt onse Vader/ ende wy zijn dijne kinderen eñ Erfghenamen e. Daerom en straft ons toch niet in dynen toorn/maer castijt ons ghenadelijck f. Eñ onderhout veel meer dat werck dat ghy in ons door dijne barmhertichevt begonnen hebt g. Op dat de gantsche werelt wete eñ bekenne/dat ghy onse God ende Salichmaecker zijt h.

a Gen. 18/27 Esa. 64/8.
b Rom. 9/20
c Psal. 23. 1. ende 79/13.
d Exod. 32. 11
e Psa. 103/13
f Rom. 8/17
f Psalm. 6. 2 ende 38. 2 eñ 51. 1. 2. etc.
g Phil. 1. 6.
h Psal. 79. 9. 10.

Dijn volck Israel heeft dy menichmael verlooznt / ende ghy hebtse ten rechten ghestraft i: maer soo dickmael als sy hen weder tot dy bekeerden / hebt ghyse altijt in ghenaden aenghenomen k. Ende hoe swaer dat oock hare sonden waren / soo hebt ghy nochtans de plaghen / die hen toe berept waren afgewent / van wegen des verbonts d'welck ghy ghemaeckt hebt met dijnen dienaren Abraham / Isaac / ende Jacob l/ Ende hebt alsoo dat Ghebedt dijns volcks nopt van dy verstooten. Nu hebben wy door dijne genade euen dat selue verbont / dwelck ghy inde hant Jesu Chzisti onses Middelaers russchen dy ende alle dijne gheloouighe hebt opgherecht. Ja het is nu soo veel heerlijcker ende crachtiger/ nae dat het Chzistus met zijnen heyligben lijden ende steruen/ende inganck in zijne eeuwige heerlijckheyt/beneflighet ende verruilt heeft.

i Er. 16/2. etc. ende 32/1. etc.
k Num. 21/7. Ios. 7. 7. etc. Judic. 2. etc. 1. Sam. 7. etc.
l Exod. 32/13.

Daerom O Heere/versakende ons selue ende alle menschelijcke hope / wy hebben onsen toevlucht alleen tot desen saligen ghenaden bondt/ daer door onse HEERE Jesus Chzistus (hem selue eens tot een volcomen offrande m aent cruys door ons ouergheuende) ons met dy in eeuwicheydt versoent heeft. Dus siet aen het aensch yn dijns ghesalfden n/ ende niet onse sonden / op dat dijnen toorn door zijn voorbidden ghestilt werde / ende dat dijn aensch yn ouer ons lichte / t'onser vreuchde ende salicheyt.

m Heb. 10. 10.
n Psal. 84. 10.

Wilt

Wilt ons oock voortaen in dijn heylich gheleyde ende beschermínghe aennemen / ende ons regieren met dijnen H. Gheest a die dagheliicks meer ende meer ons bleesely met alle zijne wellusten doodende b/ ons vernieuwe tot een beter leuen c / ende in ons voortbringhe waerachtighe vruchten des gheloofs / daer door dijnen name in eenwichept gheloeft ende ghepresen werde/ en de wy met vieri ger begheerten alle vergangheliicke dinghen verachtende alleen de Hemelsche moghen ghedencken d.

Ende ouermidts het dy behaeche, datmen bidde voor alle menschen e/ wy bidden dy dat ghy dijnen seghen strecken wilt ouer de leere dijns heyligheu Euangelij / op dat het ouer al vercondicht ende aenghenomen werde/ dat de gantsche wereit vervult werde met dijner salichmackende kennisse/ op dat de onwetende bekeert/ de swacke ghesterckt f/ ende een yeghelijck dijnen heyligen Name niet alleen met woorden maer oock met der daedt groot maecke ende heyligha g.

Wilt tot dien eynde ghetrouwe Dienaers in dijnen oogst senden h/ ende deselue also begauen/ datse haren dienst ghetrouwelijck moghen bedienen i: Daer teghen wilt uptroepen alle valsche Leeraers grijpende Wolueu/ ende huerlingen k/ die haer eyghen eere ende nuttichept soecken / en niet de eere dijns heyligheu Naems alleen/ noch der armen menschen welvaert ende salichept l. Wilt oock alle dijne Chriſtelijcke Ghemeynten die ghy ouer al beroepen hebt ghenadelijck bewaren ende regieren in eenichept des waerachtighen gheloofs ende Godsalichept des leuens m/ op dat dijn rijcke dagelijcks toeneme ende Satans rijcke te schade gae n/ tot dat dijn rijck volcomen werde/ als ghy alles sult zijn in allen. Wy bidden dy oock voor dat wereltlijck regiment p/ voor den Roomschen Keyser/ voor alle ander Coninghe/ Vorsten en Heeren/ Insonderheyt die ghy met dijne salichmakende kennisse begaeft hebt.

Wy

a Rom. 14. 17

b Galat. 5/16. Col. 3. 5.

c Ephe. 4/23

d Phil. 3. 14 Col. 3. 1.

e 1. Tim. 2. 1.

f Joan. 17. 20. 1. Petri 2. 2.

g Psal. 115. 1. Ezech. 36. 23.

h Mat. 9/38

i Mat. 24. 45 ende 25. 21 1. Pet. 5. 2.

k Act. 20. 29 Matth. 7. 15 Johan. 10. 12 Phil. 3. 2. Ezech. 34. 2. Jerem. 23. 1. Isai. 30. 10

l Ephes. 4. 4.

m Psalm. 2. 8. Psalm 110. 2

n 1 Cor. 15. 28

p 1. Tim. 2. 2.

Wy biddē ooc voor de Coninclijcke Maiesteyt van Spaignien/voor M. Gouverneur deser Nederlanden/eñ voor M. Insgelicks voor de Raetheeren/ eñ Staten der voorseyde Landen/ oock voor den Eersamen wijsen Raet deser M. Gheest dat hare gantsche regieringe daer na gericht sy/ dat de Coninck aller Coningen a over hen eñ haren onderdaenen regieren moge. Eñ t'rijcke des Duyvels/ d'welck een rijcke is aller schanden eñ lasteringe/ door hen als dijne Dienaers langs so meer verstoort eñ te niete gemaeckt werde. Eñ dat wy onder hen een gerust stil leven leydē moghen b in aller Godsalicheyt ende eerbaerheyt c.

a Psalm. 2. 11. Daniel. 4. 34.

b 1. Tim. 2. 2

c Luce 1. 75

Voorder bidden wy dy voor alle onse medebroederen die onder den Paus ofte Turck vervolginge lijden d/ wiltse met dijnen h. Gheest troosten ende genadelijck daer uyt verlossen: En laet niet toe/ dat dijne Christenheyt gantschelijck verwoestet/ ende de ghedachtenisse dijns naems op aerden uytgherocyt werde/ dat niet de vyanden dijner waerheyt hen roemen tot dijner oneere ende lasteringe e. Maer indiē het dijnen Godelijcken wille is/ dat de gevanghen Christenen met haere doot der waerheyt ghetuyghenisse geven ende dijnen name prijsen/ So gheefse troost in haren lijden/ darse sulcks van dijner Vaderlijcker handt opnemen ende daer in dijnen wille volghende f bestandich blijven g tsy in leven ofte in sterven h/ tot dijner eere tot stichtinghe dijner gemeynten/ ende tharer salicheyt i.

d Ps. 13. 3

e Psa. 79. 10

f Mat. 26/ 39

g 1 Mat. 24/ 13

h Phil. 1/ 20.

i Apoc. 3/ 3.

Wy bidden dy oock voor allen die ghy castiit met armoede/ gevāgenisse/ crācheyt des lijfs ofte aenvechtinge des geests/ eñ insonderheyt voor M. eñ M/ Troostse alle O HEERE/ na dat ghy weert dat haren noot is heylschende/ Gheest dat hen hare castijdinge diene tot kemisse harer sonden eñ beteringe haers levens. Wilt hen oor gevē volstandighe geduldicheyt/ Versoet haer lijden/ eñ verlosse eyndelick op darse hen dijner goethz verblijden/ eñ dijné Naeme eewichlick prijsen.

Epis-

Eyndelijck OHEERE/ wilt ons ende de onse/ metgaders alles wat ons aengaet in dijne beschermínghe ende bewaringhe nemen/ (Voornameliick die nu uptgherepst zijn te water oft te lande/ in sorchlijcke wegen a/ tot voorderinghe dijner Kercken/ ofte tot weluaert des Lants.)

a Psal. 107/4. 23.

Seghent ook de vruchten der aerden met getijdich weder ende vruchtbaren wasdom b. En gheeft dat wp in onsen beroep na dijnen wille mogen leuen c/ ende de gauen die wp van dijnen seghen ontfangen alsoo ghebruycken/ datse ons niet verhinderen/ maer veel meer tot den eeuwighen leuen voorderen.

b Psal. 65/10. etc. Jerem. 5. 24. c 1. Cor. 7. 17. 20.

Sterct ons ook in aller aenvechtinghen/ op dat wp in den ghelooue strijdende/ ouerwinnen mogen/ ende hier namaels met Jesu Christo het eeuwich leuen besitten e.

b Ephe. 6. 16

Om dese dinghen alle bidden wp dy ghelijckerwijs ons onse ghetrouwe Heere ende Salichmaker Jesus Christus selue gheleert heeft:

c 2. Tim. 2/10 ende 4/18. Johan. 12. 32 ende 17. 24.

Onse Vader, &c.

Wilt ons ook sterckẽ in t'warachtich Christelijck ghelooue/ op dat wp daerin dagheliicks meer ende meer toenemen/ daer van wp bekentenisse doen met monde ende herte f/ spzekende.

f Matt. 10/10.

Ick gheloue in God, &c.

Een Danckseghinghe, ende ander Forme des Ghebedts, t'Sondaechs na de Predicatie.

DBarmhertige God ende hemelsche Vader/ ontsteect onse hertẽ ende opent onsen mont door dijnen H. Gheest/ op dat wp dy louen ende danckẽ door alle dijne weldaden/ die soo menigherley zijn datse ons onmoghelijck zijn te verhalen g/ ende insonderheyt door dat ghy ons upt den eeuwighen doot totten saligheu leuen/ ende uyt der duysternisse tot dijnen lichte/ ghenadelijck beroepen hebt h/ ende daerom ingheselt den dienst dijns heyli-

g Psal. 40. 6

h Col. 1. 12. 13 Act. 26. 18

ghen

ghen Euangelij a om ons niet alleen totten wa-
rachtighen ghelooue te brenghen/maer ook da-
gelijcks daer in te doen wassen ende toenemen b/
tot dat wp comen sullen tot de volmaecte vere-
nighinge met onsen Heere Jesu Christo c. Geeft
ons dese dijne weldaden weerdichlijck t'ouerleg-
ghen/ende wat wp nu gehoort hebben te bewa-
ren in een goede conscientie ende in een saecht-
moedich ghebroken herte/doet ons wandelen
inder liefde ende vreese dijns naems. Leert ons
ook altijdt meer ende meer bekennen de ver-
doruenheyt onser naturen/ende wat een sware
verdoemenisse wp weerdich zijn door onse da-
ghelijckschе onghehoorsaemheyt/op dat wp
(merckende dat in ons niet goets is) te meer ver-
oorsaeckt worden ons voor dp te verootmoedi-
ghen ende te bidden/dat ghp door dijnen hepli-
gen Geest in ons wilt woonen/en alle goet were-
ken/onsen ouden Adam doodende/en ons ver-
nieuwende tot een beter leuen.

a Eph. 4/22. etc.
Rom. 10.17.
b Ephes. 4/15.
2. Petri. 3/18.
c 1. Cor. 13/12
1. Joan. 3. 2.

Ghehepligh
worde dijnen
naem.

Dijn rijck co-
me.

Dijnen wille
gheschiede/etc.

Hier cannen by voeghen t'ghebedt voor alle
nootsaken, beghinnende:
(Ende ouermids het dp belyaecht/datmen bid-
de voor alle menschen.) etc.

Ofte aldus:

Wilt ons ook versorghen met alles wat ons
in desen leuen van noode is/op dat wp daer
door verooraeckt zijn dp voor onsen milden Va-
der te bekennen/ende alle goet van dijner Va-
derlijcker handt te verwachten. Ende ouermidts
wp sondaren blijuen so lange als wp leuen/wilt
ons ghenadelijck vergeuen alle onse sonden door
dat dierbaer bloet onses Heeren Jesu Christi:
Gheeft ons ook/dat wp onsen naesten van her-
ten vergeuen/alle wraeckgierichepht afleggende/
ende met allen menschen/soo vele moghelijck is/
vrede hebbende.

Geeft ons hup
den ons dage-
lijcks broot.

Vergheeft ons
onse schulden.

Ghelijck ook
wp vergeuen.
etc.

Wilt ons ook in toecomende tyden voor alle
sonden bewaren ende stercken/op dat wp door
swackheyt des vleeschs ouerwonnen zijnde/
niet

Leyt ons niet
in verforchte
ghe.

niet en vallen / want van onsselven zijn wy soo cranck / dat wy niet een ooghenblick en connen staende blijuen / dewijle wy vanden Satan / der werelt / ende ons eygen vleesch aengevochten werden / ten sy dat ghy O barmhertighe Vader de hant aen ons hout: sterct ons dā o Heere met dijnen H. Gheest / ende wapent ons met sijnen gaven / op dat wy alle aenvechtinghen mannelijck wederstaen / met Jesu Christo de volcomen overwinninghe verkrijgen / ende daer nae dat eewich leven besitten moghen.

Maer verlost ons vanden boosen / etc.

Wilt ons verhooren O Vader aller barmhertichevt door Jesum Christum / dijnen lieven Sone / ende onsen ghetrouwen Salichmaker / die ons aldus heeft gheleert / ende bevolen te bidden.

Onse Vader, &c.

Daer nae werdt de Ghemeente verlaten met den gewoonlijcken segen a, Neycht uwe herten tot God, ende ontfangt den segen des HEEREN.

a Num. 6.24. 25.26.

DE HEERE seghene / ende behoede v.
De HEERE verlichte zijn aensschijn over v / ende sy v ghenadich.
De HEERE verheffe zijn aengesicht over v / ende gheve v vrede / Amen.

Sijt ghedachtich der armen b.

b 1. Cor. 16.2

Een openbare bekenteniſſe der ſonden, ende corter Forme des Ghebets voor de Predicatie.

HEmelsche Vader / eewighe ende barmhertige God / wy bekennen ende belijden voor dijne Goddelijcke Majesteyt / dat wy arme ellendige ſondaren zijn c / ontfangen ende geboren in allerhoofheyt ende verderfenisſe d / ghenevcht tot allen quade / ende onmit tot eenigen goede e / ende dat wy met ons ſondich leven ſonder ophoudē dijne H. gheboden overtreden / daer door wy dijnen toorn teghen ons verwecken f / ende na dijnen rechtveerdigen oordele op ons laden de eewighe verdoemenisſe. Maer o Heere wy hebben berou ende leetſchap

c Daniel. 9.5.
d Pſal. 51 / 6.
e Geneſ. 8. 21. Rom. 3. 12.
f Exod. 32. 10.

schap van dat wy dy vertoornt hebben a/ wy be- a Ezec.18.31.
schuldighen ons selven ende verlaghen onse mis-
daden/ begeerende dat ghy ghenadelijck onse el-
lendicheyt wilt aensien. Wilt dy ouer ons ontfer-
men b O aller goedertierenste God en Vader/ en b Psal. 51/1.
ons vergeuen alle onse sonden c/ door dat heyli- 2. etc.
ghe lijden dijns lieuē Soons Jesu Christi. Wilt c Luc. 18.13.
ons oock verleenen de ghenade dijns heyligheyt
Geests/ die ons onse ongerechticheyt van gant-
schen herten leere kennen/ ende ons selven recht
mis haghen/ Op dat de sonde in ons macht ghe-
doodet werden/ ende wy in een nieu leuen weder
opstaen/ in d'welck wy oprechte bruchten der
heylicheyt ende gherechticheyt voor dy inghen d/ d Luc. 1. 75.
die dy door Jesum Christum moghen aenghe-
naem zijn e. Wilt ons oock dijn heylich Woort e Ephes. 2. 13.
na dijnen Goddelijcken wille te verstaen geuen/
dat wy daer upt leeren al ons betrouwen op dy
alleen te stellen/ ende van allen creaturen afrec-
ken f. Dat oock onsen ouden mēsche met alle sijne f Jer. 17/9.
begeerten van dage te daghe meer gecruyst wer-
de g/ ende dat wy ons dy opofferen/ tot eenen le- g Gal. 5. 16.
uendighen danckoffer h/ ter eere dijns heyligheyt Ephes. 4. 22.
Naems/ ende tot stichtinghe onses naesten. h Rom. 12. 1.

Wilt oock ghenadelijck bekeeren alle die noch van dijner waerheyt afdwalen/ op dat wy dy al tsamen eendrachtelijck dienen in heylicheyt ende gherechticheyt alle de daghen onses leuens/ dit begeeren wy van dy door onsen HEERE Je- sum Christum/ welcke ons heeft geleert en beno- len also te bidden: Onse Vader, &c.

Een corter forme des Ghebedts, na de Predicatie.

HEERE Almachtighe God/ en laet dijnen hy. Name om onser sonden wille niet ghela- stert werden i. Want wy hebben op menigerley wijse teghen dy ghesondicht/ mids dien dat wy dijnen heyligheyt woorde niet gehoorsaem zijn k/ ende met onwetenheyt ondanckbaerheyt/ ende murmureren dijnen toorn dagheliyck teghen ons

i Ezech. 36. 23. Rom. 2. 24.
k Daniel. 9. 5.

verwecken / Daecom ghy ons oock ten rechten straft / Maer O Heere zijt gedachtich dijner groo ter barmhertichept / en ontfermt dy onser. Geeft ons kennisse ende leetwesen onser sonden / ende beteringhe onses leuens. Sterckt de Dienaers dijner Kercken / op datse ghetrouwelijck en stantuastelijck dijn heylich Woort moghen verrondi-
a Ephe. 6. 19. ghena: Ende de Ouerheyt dijns volcks / op datse dat wereltlijcke sweert met gerechtichept ende
b Rom. 13. 4. 1. Tim. 2. 2. beschepdenheyt moghen voeren. Insonderheyt bidden wy voor N. Bewaert ons oock voor alle valscheyt ende ontrouwe / verstoort alle boose en
c 1. Sa. 15. 23 Act. 4. 29. listighe raetslaghen c die teghen dijn Woort ende Kercke ouerdacht werden. O HEERE ontreet ons niet dijnen Gheest ende Woort / maer gheeft ons vermeerderinghe des gheloofs / ende in allen dinghen lijdtsaemheyt ende volstandicheyt. Coemt dijner Kercke te hulpe / verlost se van allen ouerlast / bespottinge ende Tyrannije. Sterckt oock alle swacke ende bedroefde herten. Ende sendt ons dijnen vrede door Jesum Christum onsen Heere / die ons dese seker beloftenisse gheghenen heeft / seggende: Voorwaer voorwaer segghe ick v / al wat ghy den Vader bidden sult
d Joh. 14. 13. ende. 16. 23. in mijnen Name / dat sal hy v geuen d / En heeft ons also bevolen te bidden:

Onse Vader, &c.

Een Ghebedt voor de leere des Catechismi.

DHemelsche Vader dijn Woort is volcomen / ende verquickt de Siele / een waerachtighe ghetuyghenisse / den ongheleerden wijs heyt gheuende / ende der blinden ooghen verlichtende e / een crachtich middel ter salicheyt allen diet ghelooven f. Maer ouermidts dat wy van naturen blindt g en onbequaem zijn tot eenighen goede h. Ende dat ghy ook niemanden aensien wilt dan die ootmoedich ende verslaghen zijn van herten / hen vreesende voor dijnen woorde i. Wy bidden dy / dat ghy ons duysterr verstandt wilt verlichten met dijnen heyligen Gheest k / end: ons gheue-

e 2. Psal. 19. 8 ende. 119. 105 2. Petri. 1. 19. f Roma. 1. 16. Actor. 26. 18. Hebr. 4. 12. g 1. Cor. 2. 14. h Gene. 8. 2. Roma. 3. 10 i Isai. 66. 2. Matth. 11. 29 k Ezec. 11. 19. Jer. 31. 33.

ueu

tien een sachtmoedich herte van d'welcke alle op
gheblasenheyt en vleeschelijcke wijsheyt/ die een
vyantschap tegen dy is/ geweert sy a/op dat wy
dijn woort hooredē/ tselue recht verstaen mogen/
en ons leuen daer na aenstellen b. Wilt ook ge-
nadelick bekeeren alle die noch van dijner waer-
heyt af dwalen c/ op dat wy dy al t'samen een-
drachtichlick dienen in waerachtiger heylicheyt
en gerechtigheyt alle de dagē onses leuens d. Dit
begeeren wy alleen om Christi wille/ die ons in
zijnen naeme heeft leeren bidden/ en ook beloeft
te verhooren: Onse Vader, &c.

a 1. Pet. 5. 5.
Luc. 1. 52.
Rom. 8. 7.
b Luce. 11. 28.
c 1 Tim. 2. 4.
Ezec. 18. 23.
d Luc. 1. 75.

Ghebedt nae de leere des Catechismi.

DGhenadighe/ barmhertige God ende Va-
der/ wy dancken dy dat het dy beliefft heeft/
een eewich verbondt der ghenaden op te richten
metten gheloouighen ende haren zade e/ d'welck
ghy hen niet alleene versegelt hebt door den hey-
lighen Doop f maer noch dagelijcks bewijst/
als ghy dijnen lof volmaect uit haren monde g/
om alsoo de wijse deser werelt te beschamen h.
Wy bidden dy vermeert in hen dijn genade/ dat-
se aen Christum dijnen Sone altijt toenemen en
wassen/ tot datse zijn volcomen mannelijcken
ouderdom in aller wijs heyt ende gherechtigheyt
verrijghen i. Gheeft ons ook dijn ghenade/ dat
wijse in dijner kenniss ende vreese/ ghelijck ghy
ons beuolen hebt k onderwijsen/ op dat door ha-
re Godsalicheyt/ het ruycke des Satans verstoort
werde ende krijcke Jesu Christi in deser ende an-
dere ghemeynten versteret werde tot eere dyns
heylighen Naems ende t'harer eewigher salic-
heyt/ door Jesum Christum dijnen Sone/ ende
onsen Heere/ die ons aldus heeft leeren bidden:
Onse Vader, &c.

e Gene. 17. 7.
Act. 2. 39.
f Mat. 10. 14.
Rom. 4. 11.
1. Pet. 3. 21.
g Ma. 21. 16.
Psalm. 8. 3.
h 1. Cor. 1. 27.
i Ephe. 4. 13.
k Gen. 18. 19
Exod. 13. 8.
Deut. 6. 7.
Psal. 78. 4.

Een Ghebet voor die hen tot der Schoolleeringe,
of eenighe studie beghenen.

HEere God/ hemelsche ende barmhertighe
Vader/ die den oorsprouck aller wijsheyt

eñ wetenschap zijt a/ na dien het dy belieft heeft
a Job.32.8. Pro.2.3.tot 6 Daniel.2.21 Jac.1.5 my den middel te geuen/om in mijnder ionchept onderwesen te worden/ op dat ick my alle de dagen mijns leuens soude weten in alle Godsalichept ende eerbaerheyt te regieren: wilt toch mijn verstandt/ (dwelck van natueren blindt is) verlichten met dijnen H. Geest/ op dat ick de leeringhe die my sal gheghenen werden mach begrijpen ende onthouden. Insonderheyt gheeft my/ dat mijn studeren strecken mach tot eenen rechten eynde/ namelijck om dy te kennen in onsen Heere Jesu Christo/ende het betrouwen mijnder salicheyt gheheel in dy te stellen/ dat ick dy oock mach dienen met een opzecht ende suyuer herte/
b Psal.119/9 na d'inhout aller dijner gheboden b.

Ende ouermidts het dy belieft den cleynen eñ ootmoedighen wijs heyt te geuen c/ende den houeerdighen in d'ydelheit haers verstants te grijpen d/so gheeft my toch den Gheest der ootmoedicheyt/op dat ick my late onderwijsen eñ regieren/eñ my gehoorsaemlijck onderworpe den genen die ghy naest dy ouer my gheselt hebt/ wilt my oock leeren verlaken mijn quade sinnen ende
c Psa.131.1.2 gheneghentheden des vleesches e/op dat ick dagelicks meer ende meer berepdt worde om dy te dienen in den staet ende beroepinghe daer in het dy sal believen my hier nae te gebruycken ter eeren dijnes H. Naems/tot stichtinghe mijns naesten/ende tot mijnder sielen salicheyt/door onsen Heere Jesum Christum/ die ons also heeft leeren bidden. Onse Vader, &c.

Ghebet voor den Eten. Psalm.104.vers.27.tot 31. ende 145.vers.15.16.

Alle oogen wachten op dy Heere/eñ ghy gheeft hen hare spijse tot synen tijt.

Ghy doet dijne milde hant open/eñ versadicht alles wat daer leeft nae dijn welbehaghen.

HEere almachtighe God/ ghy die alles gheschapen hebt/ eñ noch door dijne goddelijcke cracht onderhoudet/eñ dat volc Israel inde woe-

stijne

stijne ghespijst hebt a: Wilt dijnen segen strecken ouer ons dijn arme dienaers/ ende ons heyligen dese gauen die wy van dijner milder handt ontfanghen/op dat wyse matelijck ende heylichlick na dijnen goeden wille ghebruycken b/ende daer door bekennen/dat ghy onse Vader ende een oorspronck alles goets zijt c. Gheeft oock/ dat wy altijt ende door allen dinghen soecken dat Gheestelijck broodt dijns Woorts/ met d'welcke onse Sielen ghespijst werden ten eeuwighen leuen d/ d'welck ghy ons bereydt hebt door dat heylich Bloedt dijns lieuen Soons/ onses heeren Jesu Christi. Amen. Onse Vader, &c.

a Ge.1.1.2.etc Psal.104.29 tot 30.
b Deut.8.7.8.9 15.16.etc. 1.Tim.4. 3. 4.5.
c Genes.17.1.
d Psal.119.72 103.etc.

Alsoo vermaent ons onse Heere Iesus Christus,
Luce int xxj. Cap.

vers.34. Wachtet v/ dat uwe herten niet t'eenigher tyt beswaert werden met brasserye ende dronckenschap/ ende met sorghe deses leuens/ op dat dien dach niet snel ouer v en comme.

35. Want ghelyck een valstrick sal hy comen ouer alle de ghene die op aerden woonen.

Ghebedt na den Eten.

Alsoo spreeckt de Heere int vijfde Boeck Moysis int viij. Capittel.

vers.10. Als ghy sult gheten hebben ende versaet zijn/ so sult ghy den HEERE dijné God louen.

11. Siet wel toe/dat ghy des HEEREN dijns Godts niet en vergheet/ende zijn ghebooden niet en verachtet.

HEERE God hemelsche Vader/ wy dancken dy door alle dijne weldaden/die wy sonder ophouden van dijner milder handt ontfanghen/ dat het dijnen Goddelijcken wille is/ ons te onderhouden in desen tydelyckē leuen/ ende ons te versorghen met alle onse noodruft/ Maer insonderheyt dat ghy ons verbozen hebt tot der hope van een beter leuen/ d'welck ghy ons gheopenbaert hebt door dijn heylich Euangelium. Wy bidden dy barmhertighe God ende Vader/ dat ghy niet toe en laett dat onse herten hier in

desen aertschen ende verganghelijcken dinghen souden gewozrelt zijn/maer dat wp altijt mogen opwaert sien ten hemel/verwachtende onsen Salichmaker Jesum Christum/ tot dat hy inden wolcken verschijnen sal tot onser verlossinghe.

Onse Vader, &c.

Dancker den heere/want hy is vriendelijck/ eñ zijn goedertierenheyt duert eewelijck. Amen.

Ghebedt voor Craneke ende aengheuochten menschen.

NAe datmen dē crancken vermaent heeft van wien de crankheden ende allerhande ellendicheden comen, namelijck van Gode a, Ende dat d'eerste oorsake der seluer isde sonde b, die doorChristum wederom wechgenomen wort, den genen die aen hem gelooven c, ende dat hem daerom alles ten besten moet dienen d. So moetmen ooc voor hen bidden, na de leeringe Iacobi e,

a 1. Sam. 2. 6. ende 31. Esai. 45. 7.
b Ro. 5. 12. Gen. 3. 16.
c 1. Cor. 15/16
d Ioan. 3/15/ ende 5/24. ende 7/38
e Rom. 8/28

Daer toe sullen dienen, dese ofte dierghelijcke ghebeden.

DAlmachtighe/eeuwige/rechtveerdigh God/ende barmhertighe Vader/ghy die eenheere des doots ende des leevens zijt/sonder wiens wille niet en geschiet noch in den hemel noch op der aerden f/hoe wel wp niet weerdich zijn/dijnen naem aen te roepen noch te verhoopen dat ghy ons sult verhooren/als wp aensien/hoe wp tot noch toe onsen tydt overghebracht hebben/soo bidden wp dp nochtans/ dat ghy ons na dijne barmhertichept wilt aensien/nit aenschijn Jesu Christi die all' onse swacheyt op hem genomen heeft g/Wp bekennen dat daer niet in ons is/dan gheneychtheyt tot den booser/ende onbequaemheyt t'eenigen goede h: Waerom wp ooc dese straffe/Ja noch veel meerder verdient hebben i. Maer HEERE ghy weet/dat wp dijn volck ende ghy onse God zijt: Wp hebben tot niemanden toevlucht, dan alleen

f Jaco. 1/14
g Mat. 19/29.
h Isa. 53/4.
i Gen. 6/5 ende 8/21. Dan. 9. 16.

tot

tot dijner barmhertichept a/ die ghy nopt pemandt ghewepgert hebt die hem tot dp bekeert heeft. Dies bidden wp/ dat ghy ons onse sonden niet wilt toerekenen/ maer rekent ons toe de verdienste ende gerechtichept onses Salichmakers Jesu Christi/ Op dat wp in hem door dp bestaen moghen b. Verlost ons om synent wille uyt desen lyden/ op dat de boose niet en dencken dat ghy ons verlaten hebt. Ende soo het dp believt ons langher also te oeffenen/ soo gheeft ons gedult ende sterckhept suiex alles na dijnen wille te dragen/ ende laet het ons alles na dijner wijshept ende goethept ten besten comen c. Castijt ons lieuer hier/ dan dat wp hier nae met der werelt souden morten verlozen gaen d/ Gheeft ons/ dat wp dese werelt ende al wat aertsch is mogen afsterben e/ op dat wp dagelijer na dat euenbeelt Jesu Christi meer ende meer bernieut werden f. Laet ons door gheen dinck van dijner liefde afgescheyden werden g/ maer treet ons dagelijcks meer ende meer tot dp/ op dat wp d'eynde onses beroeps met vreuchden aenneerden moghen h/ d'welck is met Christo te steruen/ te verrysen/ eñ in eeuwichept te leuen i. Wp gelooue ook/ dat ghy ons verhoozen sult door Jesum Christū onsen eenigen eñ getrouwen Salichmaker/ die ons aldus heeft leeren bidden: Onse Vader, &c.

a Ps. 79.8.9.

b 1. Cor. 1.30 2. Cor. 5. 21. Phil. 3.9.

c Rom. 8.28.

d 1. Cor. 11.32

e Col. 3.1.2. etc.

f Ephes. 4.22, etc.

g Rom. 8.39.

h Phil. 3.13.

i 2. Tim. 2.10 ende 4.18

Sterct ons ook int rechte ghelooue/ d'welck wp van herten gelooven ende met den monde belyden:

Ick gheloove in God, &c.

Een ander Ghebedt voor de selue.

EEuwighe barmhertighe God ende Vader/ de eeuwige salichept der leuende/ ende de dat eeuwich leuen der steruende/ Ma dat ghy door ende leuen alleen in dijner hant hebt k. ende sonder ophouden also door ons sorget/ dat noch gesontheyt/ noch crachept/ noch

k Rom. 14.8. 1. Sam. 2.6.

eenich goet ofte quaet ons can toecomen / Jae
gheen haer van onsen hoofde vallen / sonder dij-
a Matt. 10.30 nen wille a / dat ghy oock dijnen gheloouigen alle
dingen t'haren besten wendet b / Wy bidden dp /
b Rom. 8.28. verleent ons de ghenade dijns h. Gheests / dat
hy ons leere onse ellendicheyt recht bekennen / eñ
ghedultichlijck dijne castijdinghe verdraghen /
die wy thienduysentmael grooter verdient heb-
c Job 9.3. ende 15. ben c. Wy weté datse ons niet zijn teeckenen des
Mich. 7.9. toorns / maer dijner Vaderlijcker liefde teghen
Matt. 18.24. ons d / op dat wy met der werelt niet verdoemt
d Heb. 12.7 en werden e / Vermeerdert o Heere ons gheloue
e 1. Cor. 11/32 door dijnen h. Gheest / op dat wy Christo langs
f Joan. 6. 47. 56. so meer ingelijuet werden f / als lidtmaten haren
g Roma. 8.17 Gheestelijcken hoofde / welcken ghy ons in lij-
den ende heerlicheyt ghelijck maken wilt g. Ver-
licht dat ecuys / nae dat het onse swackheyt ver-
h 1. Cor. 10.13 draghen can h. Wy onderwerpen ons gantsche-
lijck dijnen wille / tsy dat ghy onse Sielen langer
i Rom. 14.8. in deser hutten wilt laten / ofte tot dn int eeuwich
k Joan. 5.24 leuen nemen i. Ouermits wy Christi engen zijn /
eñ 6.40. eñ 12 32. eñ 17.2. ende daerom niet mogen vergaen k. Wy willen
gheern dit swacke vleesch verlaten / in hope der
saligher opstandinge / daer ons dat selue veel heer-
l 1. Cor. 15.19 etc. lijcker sal wedergheuen werden l. Gheeft ons te
2. Cor. 5.4. gheuoelen den saligheu troost der vergheuinghe
der sonden / eñ der rechtueerdichmakinghe Chri-
m Psa. 51.10 Rom. 4.5. sti m / op dat wy met dien schilt alle Satans aë-
n Ephes. 6.16 uechtingen ouerwinnen n. Laet zijn onschuldich
o 1. Joan. 1.7. vnde 2.2 bloetuergieten de blecke ende onreynicheyt onser
sonden uutueghen o / ende zijne gherechticheyt
p Rom. 8/32. onse ongherechticheyt verantwoorden door dijnen
uytersten oordeele p. Wapent ons met gheloue
q Ephes. 6. 16 17. ende hope q / op dat wy niet te schanden werden
door eenich schricken des doodts / eñ als onse lic-
hamelijcke ooghen duyster werden / dat als dan
de ooghen des Geests op dp sien. Ende als ghy
ons t'ghebruyck der tonghen benomen sult heb-
ben / dat als dan het herte niet op houde dp aë te
roepen. O Heere wy beuelen onse Sielen in

dijne

dijne handen/ wilt ons in onsen lactstē noot niet verlaten/eñ dat om Jesu Christi wille alleen/ die ons also heeft leeren bidden. Onse Vader &c.

Het Morghen Ghebedt.

O Barmhertighe Vader/ wy danckē v/ dat ghy dese nacht soo ghetrouwelijck voor ons gewaeckt hebt/ ende bidden v/ dat ghy ons wilt stercken met uwen H. Gheest/ die ons voortaen a ghelevde/ dat wy desen dach (mitsgaders alle de dagen onses leuens) moghen besteden tot aller ghere chtichevt eñ heplichevt/ eñ wat wy in handen nemen/ dat onse oogen altijt b sien/ om v eere te verbreyden/ alsoo dat wy alle c den voorspoet onses voornemens van uwer milder hant alleen verwachten. Eñ op dat wy sulcke genade van v verecrijgen/ wilt ons (na duwe belofrenisse) vergeuen alle onse sonden/ door dat heylige lijden ende bloetuergieten onses Heeren Jesu Christi: want sy zijn ons van herten leet. Verlicht onse herten/ op dat wy alle e wercken der duysternisse afgeleydt hebbende/ als kinderen des lichts in een nieuw leuen mogen wandelen in aller Godsalichevt. Geeft ock uwen segen/ tot de vercondinge uwes Goddelijcken woorts. Verstoort alle wercke des Duyuels/ Stercket alle kerckēdienaers/ ende Overheden uwes volcx. Troost alle verualchde eñ benaude hertē/ door Jesum Christum uwen lieuen Sone/ welcke ons beloft heeft/ dat ghy ons alles wat wy v in zijnen f Naem biddē/ sekerlijck gheuen sult/ eñ daerom ons also heeft heeren bidden: Onse Vader, &c.

Verleent ons ock uwe genade/ dat wy na uwen wille moghen leuen/ welcke ghy ons in uwe Wetg geopēbaert hebt/ eñ in dese tijen Gebooden begrepen: Ick ben de Heere uwe God h, &c.

Het Auondt Ghebedt.

O Barmhertige God eewich licht i/ schijnende in de duysternisse/ Ghy die verdrijft k dē nacht der sonden eñ alle blintheyt des hertē/ Na dien ghy de nacht verordineert hebt om te rusten

a Jaco. 4/15.
b 1 Matt. 6. 33
c 1. Cor. 2. 6
Psal. 127/2
d Jere. 31. 34.
e Rom. 13. 12.
f Joan. 14. 13
g Psal. 103. 7.
h Exod. 20. 2
Deut. 5. 6.
i 2. Cor. 4. 6.
k Mic. 13. 12

ghelijck den dach om te arbeyden: Wy bidden
b/ gheeft dat onse lichamen in vrede ende stil-
heyt rusten/ op datse daer na bequaem zijn mo-
ghen te lyden den arbeydt diense draghen moe-
ten. Matricht onsen slaep/ dat die niet onordelick
en sy op dat wy aen lijf ende siele onbeuleet mo-
ghen blijuen/ Ja dat onsen slaep selfs gheschiede
a.Ephe.1.18. Psalm.13.4. Mat.24.48. ende 25.13. Luc.12.36. b 1.Pet.5.8. Eph.6.11. tot uwer eere. Verlicht a de oogē onses verstants/ dat wy inden doot niet en ontslapen: maer altyt
berwachten op onse verlossinghe wt deser ellen-
dicheyt. Beschermt ons oock voor alleb aenuech-
tinghe des Duyuels/ ons in d vleyslich gheleydt
nemende. Eñ hoe wel wy desen dach niet toege-
dracht en hebben/ sonder tegen d grooteliicks ge-
sondicht te hebben/ Wy biddē d/ wilt onse sondē
bedecken door uwe barmhertichept/ gelijck ghy
nu alle dingen op aerdē bedeckt hebt/ op dat wy
daerom van d aenschyn niet verstoten werden.
Geest oock ruste eñ troost allen crancke/ bedroef-
den eñ aengeuochtenen herten/ door onsen Heere
Jesum Christū/ die ons also heeft leeren bidden.

Onse Vader &c.

Een Christelijck Wacht-ghebedt in Crijchsnoot te ghebruycken.

HEere God/ Hemelsche Vader/ die de herder
eñ bewaerder Israels zijt/ die niet en slaept
c Psal.121.4. noch niet en slupmert c/ wy bekennen dattet te
bergheefs gewaeckt is so ghy de stadt niet selue
bewaert d/ Daerom biddē wy dy/ wilt door ons
d Psalm.127. 1.2.etc. sorghen eñ waken/ ons in dijne sonderlinghe be-
e Gene.15.1. f Iob.1.12. tot 20. scherminge eñ bewaringe nemende e/ eñ niet toe-
latende dat ons eenich ongeluck ouercome f/ of-
te datter eenighe schade/ verlies/ of claghe op on-
g Psa.144.14 sen straten soude gehoort werden g. Wilt daerom
dijnen h. Engheien beuelen/ datse voor ons sor-
h Psa.91.11. i Psal.34.8. 2.Sieg.6.16. 37.en 19.35. gen h/ ende rontom allen den steden dijns volcks
eenen heyrlegher slaen/ op datse banden boosen
niet ouerualien werden i.

Ghy hebt ons oock beuolen ende toeghela-

ten/

ten / menschelijcke ende gheordoofde middelen te ghebruycken a / ende voor onsselven ende de onse sorghe te draghen b / Daerom gheeft ons dat wy in onse beroepinghe ghetrou beuonden werden / neerstelijck wakende ende bromelijck strijdende voor ons volc / ende den steden daer dijnen naem aengheroepen wordt c.

a Deut. 6. 16. ſ Matth. 4. 7.
b 1. Tim. 5. 8. Genes. 30. 30.
c 2. Sa. 10. 12.

Ende alsoo onse meeste vyanden / de Satan / de werelt / ende de boose lusten onses vleeschs ons aldermaest zijn / welcke ghedurichlijck tegen onse siele strijden d: So wapent ons oock met de schilt des gheloofs / met soberheyt en matichheyt / en metter vreese dijns H. Naems e / op dat wy door Satans aenlockingen niet verleyt werden / en ons niet begheuen tot lichtuerdicheyt / tuyfscherpe / onbetamelycke ghespreken f / dronckenschap g / mis vryne en lasteringe dijns H. naems / noch oock tot ongherechticheyt / twist en ghelijf teghen onsen naesten h. ſ Maer gheeft ons liever onse ghenoechte te scheppen in de Wet des Heeren / ende daeruan te spreken broech en spade i / op dat wy also malcanderen met goede stichten / en onsen rijt profijtelijck ouerdrenghen moghen k.

d 1. Pet. 5. 8. Ephe. 6. 12. Jac. 1. 14.
e Ephe. 6. 10. 11. 13. tot 18. 1. Pet. 5. 8.
f 1. Cor. 15. 33. Ephe. 4. 29.
g Luc. 21. 24. Rom. 13. 12. 13
h Eph. 4. 26.
i Pſalm. 1. 2.
k Ephe. 4. 29. ende 5. 4.

Wilt oock alle Christelijcke Potentaten / Prinsen / ende Ouerheyden dijns volcx bewaren ende regieren / op dat se haer bevolen ampt in dijner heyligher vreese moghen bedienen l / Insonderheyt M. ende M. door welcken het dy believt dese Landen te regieren / Desghelijcks bidden wy voor de E. Ouerheyt deser Stadt etc. ſ Mitsgaders voor allen Colonnellen / Capiteynen / Beuelhebbers / ende allen trouwen ende waerachtigen Lief hebbers des Vaderlands.

ſ Matth. 12. 36
l Pſal. 2. 10. 11. 12. 1. Tim. 2. 2.

Ende dewyle ghy een Heere der heyrscharen zijt m / so wilt oock onse Garnisoenen en Crijchsvolck ouer al bewaren / Gheeft hen voorsichtichent ende goeden raedt / Wapentse met een manlyck herte ende een strijdtbaer ghemoedt teghen dijnen ende onse vyanden n / Wilt ghy selue voor dijnen volcke henen trecken o / ende

m Pſa. 46. 8. 12. ende 80. 5. 8. ende 84. 9.
n 2. Sa. 10. 12. Pſalm. 44. 6. en 118. 10. etc.
o Exod. 34. 9. Pſal. 108. 12.

inde

inde spitse staen / want met dy cannen Crisehs-volck versmijten / ende met dy cannen suer de mueren springhen a.

a Psal. 18.30. etc.

Laetse daeromme niet vertrouwen op hare wapenen/noch sien op de menichte des volcks b/ (want by dy is gheen onderscheyt door weynighen of velen te helpen c) Ghy hebt ock gheen behaghen aende stercte der peerden/noch aen pemandts beenen/maer aende gene die dy vreesen/ ende op dijne goedicheyt wachten d. Het gewelt onser vyanden is seer groot/ ende daer teghen is onse macht cleyne / so dattet met ons verlozen is indien ghy de handt van ons wilt trecken / wy en weten ock niet wat wy doen sullen/maer onse oogen sien alleen op dijn ghenade e. En wilt ons toch om onser sonden wille niet ouergheuen f inden moetwille der ghener die ons haten/ Maer helpt ons/gelijck ghy voormaels ghedaen hebt/ die haren toevlucht in haren noodt alleen tot dy genomen hebben g/ Onse vyanden staen wel op haere groote macht / maer wy staen alleen op dijnen hy. Name h/die een vaste vozcht is/ daertoe de rechtueerdighe loopt ende wozdt gheholpen i. Wy en sullen niet meer vertrouwen op pdele hulpe/ noch segghen totten wercken onser handen/ghy zijt onse God / laet toch de weesen vooz dy ghenade vinden / Ende aensiet het dzeyghen der ghener die teghen t'rijck dijns Soons ghesworen hebben k. Sy hebben voorghenomen de steden dijns volcx te verwoesten / ende den vzomen te stooten upter erue die ghy hen ingheghenen hebt l/ Daertoe is haer voornemen/ de ghedachtenisse dijns Naems upt te roepen/ op datter gheen Euangelium / gheen recht ghebruyck der hy. Sacramenten / noch ware aenroepinghe dijns hy. Naems meer wesen soude m. Dus wilt met onsen twisters twisten n/ ende opstaende dy verthoonen/ op dat dijne vyandē verstropt werden/ende die dy haten vooz dy vlieden mogen o: Maer se ter schanden/also ghy voormaels ghedaen

b Psal. 44.7.

c 1. Sa. 14.6. 2. Par. 14.11.

d Psal. 147/ 10. 11.

e 2. Pa. 20.12.

f Psal. 79.8.9

g Psal. 44.3. 4. etc.

h Psal. 20.8. 9. etc.

ende 21.8. etc.

i Pzo. 18.10

k Psalm. 2.2. Act. 4.25. tot 28.

l 2 Par. 20.11

m Psa. 83. 4.5

n Psal. 35.1. 23.

o ende 68.1.2. etc.

daen hebt: verdryft se gelijck stoppelen voor den windt/ ende verschrickt se met dijnen onweder a: Maeckt oock alle hare practijcken te niete/ ghelijck ghy Achitophels raet teghen Dauid tot schande ende dwaesheyt ghemaeckt hebt b/ op dat se ghedwonghen zijn na dy te vraghen/ ende te verstaen teghen wien sy den strijdt voeren c.

a Psal. 83. 14. 15. 16.

b 2. Sam. 15. 31

c Act. 9. 5.

Wilt oock vertroosten alle bedroefde ende benaude herten/ die onder den tyrannen ende by anden dijner waerheyt te lijden hebben d/ Verloost se uyt haer gheweldt/ alsoo ghy Loth door Abraham e/ ende dijn volck Israel uyt Egypten f/ ende den Joden uyt Babilonien g verloost hebt. Oft anderssins gheeft se gheduld ende vrijmoedicheyt in haren lijden/ op dat al de werelt bekennen mach/ dat ghy onse God ende wy dijn volck zijn/ door Jesum Christum onsen Heere/ die ons aldus heeft leeren bidden:

d Psal. 79. 11.

e Gene. 14. 14 15. 16.

f Exod. 3. 7. 8. en 14. 19. etc.

g 1. Esdre. 1. 1. etc. Nehem. 2. 6. 7. etc. Psalm. 126. 1. 2. etc.

Onse Vader, &c.

Regi-

Register vande stucken in dit Boecxken b

grepen/Alles ouersien ende in dese order ghestelt

lijnde dooz eenige Dienaers des Godde-

lycken Woozts.

DE Catechismus vande Gherefoz. Nederlantsche Ke
ken ende Scholen.
Fozme om den H. Doop wt te richten.
Een cozte Ondersoeckinge des Gheloofs/ booz de ghene
haer tot de Gemeynte begheuen willen.
Fozme om het H. Auontmael te houden.
Fozme des Bans ofte Affnijdinghe vander Ghemeynte.
Fozme van wederopneminghe des Afgheſneden inde Gh
meynte Chzisti.
Fozme om te beuestigen de Dienaers des Woozts/ die no
te bozen ghedient hebben.
Fozme van beuestinghe der Ouderlinghen ende Diacone
Fozme om de Houwelijckē booz de Gemeynte te beuestige
Chzistelycke Gebeden te weten: Een algheneyne belijdi
der sonden eñ Gebet t' Sondaechs booz de Pzedicatie et
Een algemeyne belijdinge der sonden eñ gebet booz allē no
der Chzistenheyt des Sondaechs na de Pzedicatie etc.
Een Danckseggbinghe ende andere Fozme des Ghebedt
t' Sondaechs na de Pzedicatie.
Een cozter Fozme des Ghebets booz de Pzedicatie.
Een cozter Fozme des Ghebets na de Pzedicatie.
Ghebedt booz de leere des Catechismi.
Ghebedt na de leere des Catechismi.
Ghebedt booz de School-leertinghe.
Ghebedt booz den Eten.
Danckseggbinghe na den Eten.
Ghebedt booz Cranche ende aengenochten menschen.
Een ander Ghebedt booz de selue.
Het Mozghen Ghebedt.
Het Auondt Ghebedt.
Een Wacht-Ghebedt.
Den Siecken Troost.

Eynde des Registers.